

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Mgr. Jan Rosenthaler

**Porovnání pojetí práva v
díle Franze Kafky a
Friedricha Dürrenmatta**

Rigorózní práce

Vedoucí rigorózní práce: doc. JUDr. Radim Seltenreich

Tematický okruh: Právní dějiny

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 26. 10. 2024

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval/a samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 194 925 znaků včetně mezer.

Jan Rosenthaler

V Praze dne 26. 10. 2024

Poděkování

Poděkování za tuto práci patří zejména docentu Seltenreichovi, že mi toto literárně-právní téma umožnil na úrovni rigorózní práce zpracovat a vedl jej. Zvláštní díky pak náleží doktoru Koskovi, který mou práci nemohl akademicky zaštitit, a i přesto ji se mnou ochotně konzultoval a poskytl doporučení. Ostatně právě jeho předmět Právo a literatura mě na dané téma přivedl. Poděkovat se sluší i doktorovi Kafkovi a maturantovi Dürrenmattovi za kvalitu jejich děl.

Obsah

Úvod	1
1. Pojetí spravedlnosti v díle Kafky a Dürrenmatta	4
1.1 Vnitřní systém spravedlnosti Kafkova světa.....	4
1.2 Pomsta jako forma spravedlnosti u Dürrenmatta.....	6
2. Formálnost soudního procesu	9
2.1 Institucionalizace soudu a úřadu v Kafkově díle.....	9
2.2 Neformálnost Dürrenmattova soudnictví.....	11
3. Právo na spravedlivý proces	15
3.1 Právo na přístup k soudu.....	15
3.2 Právo na spravedlivý proces.....	19
3.2.1 Nezávislost a nestrannost soudu a právo na zákonného soudce.....	19
3.2.2 Kontradiktornost a rovnost zbraní.....	22
3.2.3 Právo na obhajobu a opravné prostředky.....	25
4. Pojetí hmotného práva	33
5. Pojetí trestu a jeho význam	41
5.1 Trest jako institucionální danost podle Kafky.....	42
5.2 Trest jako odplata podle Dürrenmatta.....	47
5.3 Vykonávací řízení v porovnání s právní úpravou.....	51
5.4 Problematika viny.....	52
6. Fenomén práva v rámci fikčních světů obou autorů	58
Závěr	61
Seznam použitých pojmů a zkratk.....	64
Seznam použitých zdrojů.....	65
Abstrakt a 3 klíčová slova v českém jazyce.....	75
Abstrakt a 3 klíčová slova v anglickém jazyce.....	76

Úvod

Law and literature, do češtiny překládané jako právo a literatura, je především v anglosaském prostředí tradičním právním oborem, který pomáhá nazírat právníkům svůj obor v širším společenském kontextu. U nás v České republice toto hnutí teprve postupně objevujeme, ač právě četba takzvané krásné literatury někdy může vyložit paragrafy lépe než všechny odborné komentáře a judikáty. Síla tkví v propojení právního racionálního uvažování s fantaskním světem, kde jedinými limity jsou představivost autora a jeho čtenářů. Výsledné opuštění bubliny studia platného práva pak umožňuje širší rozhled z hlediska jeho významu ve společnosti, kdy lze právo vnímat ne jen jako souhrn striktních pravidel, ale též jako filosofickou výzvu ukotvenou v reálném světě.

Rozhodl jsem se v rámci mé rigorózní práce nahlédnout právo skrze dva poměrně rozdílné, ale částečně se vzájemně doplňující pohledy slavných literátů – Franze Kafky a Friedricha Dürrenmatta. První jmenovaný je ve hnutí právo a literatura jedním z jeho stěžejních pilířů, je zmiňován prakticky v každém rozsáhlejší díle na toto téma. Druhý z nich je mimo německy mluvící země v rámci práva a literatury poměrně opomíjeným autorem, i když právo prostupuje většinou jeho děl. Z jakých důvodů jsou právě tyto dva autoři vhodné ke společnému rozboru?

Prvním pojítkem je jejich základní prostředek k vyjádření vlastních děl, tedy německý jazyk. Jinak mezi nimi tolik lingvisticko-literárních paralel nenalzáme, snad kromě dominance kratších prozaických textů u obou autorů, ani jeden z nich nevydal žádný rozsáhlý román, u něhož by se strany počítaly na vyšší stovky. Dürrenmatt navíc proslul nejvíce jako autor divadelních dramát, kterým se Kafka vůbec nevěnoval. Ani jednoho z nich nelze snadno přiřadit k některému literárnímu směru, u Kafky se o tomto vedou dlouholeté spory, pohybuje se nejčastěji mezi surrealismem, magickým realismem a preexistencialismem. Jejich pojítkem není konkrétní literární styl nebo žánr, ale právě snaha o hloubkovou analýzu společnosti za značného využití a pokřivení práva.

Pojetí práva vyvěrá již z jejich vzdělání. Franz Kafka vystudoval právnickou fakultu v Praze, měl tak detailní znalost právní materie, kterou mohl ve svých dílech dekonstruovat a absurdním způsobem se dotknout její samotné podstaty. Oproti tomu Friedrich Dürrenmatt se na vysoké škole věnoval germanistice, filosofii, ale i přírodním vědám. Jeho zájem o právo je více laický, jeho primárním cílem však bylo vytvořit za pomoci práva modelové situace, na nichž by demonstroval hlubší společenský problém. Pohledy autorů i jejich přístup k právu v jejich dílech se poměrně doplňují, Kafkova byrokratická aparatura s absurdními prvky je v kontrastu s Dürrenmattovou jednoduchou přímočarostí, kdy jedinec musí svými činy napravovat systémová selhání státních institucí a dosáhnout morální, nikoliv právní, spravedlnosti. Jejich společná

analýza může poskytnout celistvější pohled na právo z hlediska beletrické literatury. Poslední důvod je čistě symbolický. V roce 2024, kdy tato práce vzniká, uplyne 100 let od úmrtí Franze Kafky, Friedrich Dürrenmatt se narodil jen 3 roky předtím.

Práce si klade za cíl porovnat pojetí práva v díle obou autorů a poukázat na některé stejné motivy a naopak zásadní rozdíly v několika tematických celcích. Jejich pohledy pak budou konfrontovány s platným právem a především stovky let zakotvenými právními zásadami, jelikož samozřejmě je třeba brát v potaz, že oba autoři žili v jiném období a právním systému, lze tedy vycházet jen ze základních rámců, které byly oběma z nich v jejich době již známé. Jejich interpretace navíc dodnes tvoří jádro celého výkladu práva.

Oba autoři kladou ve svých dílech důraz na spravedlnost v konfrontaci se soudním procesem, Dürrenmatt na její vykonání, Kafka spíše na její hledání. Práce se bude zabývat jejich pojetím spravedlnosti a na to navazujícím pojetí soudního procesu. V tomto bodě lze spatřovat zásadní rozdíl pro vyznění jejich prací. Kafka své knihy postavil na přebujelé odosobněné byrokratizaci, v níž je formálnost procesu jeho hlavním rysem, který převažuje všechny ostatní. Dürrenmatt naopak pracuje s výkonem jeho pojetí spravedlnosti jednotlivcem, často z důvodu selhání soudního aparátu, postup jeho postav lze zpravidla označit dokonce za protiprávní.

Samostatnou kapitolu pak tvoří analýza právní zásady spravedlivého procesu, která je stěžejním tématem mnoha děl, která budou v práci rozebírána. Velmi zajímavým bude princip práva na přístup k soudu v Kafkově Procesu i Zámku, podobně jako poměrně rozsáhle rozebírané právo na obhajobu, které však je uplatňováno jen minimálně. Dürrenmattovým tématem v rámci spravedlivého procesu je pak nezávislost soudu spolu s nerovností stran, kdy se soud paradoxně často ocitá v postavení slabší strany. Jeho dílo Justice je pak v podstatě vystavěno na právu na obhajobu, které je zde uplatňováno oproti Kafkovi v podstatě v neomezené míře. Při zkoumání procesní stránky nelze opomenout ani hmotné právo, které se u Kafky vyznačuje svou nespécifičností a rozostřenými konturami.

Zásadním tématem v knihách, které budou v práci rozebírány, je význam a pojetí trestu. V dílech Franze Kafky se trestu prakticky nelze vyhnout, postavy k němu směřují od začátku knihy, aniž by si to samy uvědomovaly, snaží se se bránit, čtenář však vidí bezvýznamnost jejich snažení. Případně trest přijde již v úvodu, jak se tomu stane v Proměně. U Dürrenmatta se postavy trestu zpravidla zpočátku vyhnou, přichází však podobně neodvratně a zasahuje často i ty, kteří jej vykonávají. Ať už je trest skutečný jako v Návštěvě staré dámy, nebo metaforický jako ve hře Porucha, čtenář vždy musí katarzní moment trestu prožít, ať už má následně dopad do světa reálného nebo jen toho psychologického.

V rámci závěrečné kapitoly se práce pokusí shrnout to, co předestřela na začátku,

tedy význam pojetí práva v dílech obou autorů pro současnost. Přestože jejich díla jsou mnoho desítek a i přes stovku let stará, lze najít mnoho argumentů, proč je číst i dnes, kdy jsou společenské nastavení i právní řády zcela odlišné. Čtenářský i akademický zájem pak dokazuje, že jejich myšlenky se ukázaly být nadčasové. Z jakých důvodů tomu minimálně z právního hlediska je, bude právě předmětem poslední kapitoly.

1. Pojetí spravedlnosti v díle Kafky a Dürrenmatta

Pojetí spravedlnosti je jednou ze zásadních otázek, se kterým se právo musí vyrovnávat na všech úrovních, od zákonodárce přes soudce až po vykonavatele soudního rozhodnutí. Již Platón v Ústavě se snaží dojít k pojetí spravedlnosti, až dochází v rámci dialogu k tomu, že: *Musíme si tedy pamatovati, že i každý z nás bude spravedlivý a konající své, pokud v něm bude konati své každá ze složek, které v něm jsou.*¹ Platón vidí spravedlnost jako apelování na jedince, aby fungoval tak, jak je pro něj objektivně nejlépe možné. Z takových jednotlivců je pak možné vytvořit obec (tedy společnost) stojící na principech spravedlnosti.

Fischer pak ve svém článku *Über die Gerechtigkeit* vychází z této premisy, kdy spravedlnost dělí na morální, sociální a rovnostářskou. Jeho morální pojetí pochází právě z Platónových myšlenek, kdy se každý vypořádává s vlastním pojetím spravedlnosti v sobě a schopností dodržet její principy ve vztahu s ostatními. Na to je navázaná sociální spravedlnost, která morální spravedlnost zakotvuje prostřednictvím vymahatelných právních předpisů. Tím zajišťuje minimální standardy morální spravedlnosti pro všechny stejně a umožňuje porušování těchto standardů trestat a vymáhat nápravu. Výměnou za tuto příslušnost k celku se společnosti, v dnešní době představované státem, snaží alespoň částečně vyrovnávat rozdíly mezi jednotlivci a výměnou za garanci minimálních standardů spravedlnosti morální poskytovat garanci minimálních standardů životních.²

Obdobný výklad spravedlnosti můžeme nalézt i v díle obou autorů, oba ho však v jistém bodě překrucují ze světa idejí do reálného prostředí. Ač se jejich pojetí spravedlnosti může zdát na první pohled vyšinuté a především v případě Dürrenmatta by neprošlo rovinou sociální spravedlnosti, odráží se v něm jen problematika skutečné vymahatelnosti nastavených pravidel. Spravedlnost u nich nelze vnímat jako monolit, který je vymezen spravedlností soudních rozhodnutí nebo by jej šlo označit za morální spravedlnost, základem je vnímat spravedlnost jako soubor mnoha faktorů a jednotlivostí.

1.1. Vnitřní systém spravedlnosti Kafkova světa

Nahlédneme-li zběžně do některého z Kafkových děl, na první pohled zde mnoho spravedlnosti nenalezneme. *Když se Řehoř Samsa jednou ráno probudil z nepokojných snů, shledal, že se v posteli proměnil v jakýsi nestvůrný hmyz,*³ začíná Kafka svou slavnou povídku *Proměna*. V textu se nedozvíme v podstatě nic o tom, proč tato pohroma postihla právě Řehoře Samsu, který se zdá být z vyprávění spíše spořádaným a slušným. Josef K. z *Procesu* je také obžalován

¹PLATÓN. *Platónovy spisy IV: Kleitofón; Ústava; Timaios; Kritias*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 157 (441e), ISBN 80-729-8067-X.

²FISCHER, Peter. *Über die Gerechtigkeit. Freiheit oder Gerechtigkeit*. Perspektiven Politischer Philosophie. Leipzig: Reklam Verlag, 1995, s. 241-273.

³KAFKA, Franz. *Proměna*. Vichr. Praha: Maťa, 2020, s. 5, ISBN 978-80-7287-245-9.

a odsouzen za neznámý zločin, aniž bychom se dozvěděli o nějakém jeho větším morálním provinění. U odsouzeného z povídky *V kárném táboře* jsme si pak dokonce zcela jisti, že je zcela nevinný a byl odsouzen nespravedlivě. Z tohoto úhlu pohledu zde mnoho takové spravedlnosti, jak ji dnes chápeme, příliš nevidíme.

Pokud bychom se pokusili nějaký princip spravedlnosti najít, nabízí se dvě základní vysvětlení. To v kontextu Kafkova díla méně pravděpodobné je, že celý příběh je vyprávěn nespolehlivým vypravěčem z pohledu hlavní postavy, která si nepřipouští žádnou vinu. Josef K. však mohl opravdu spáchat trestný čin, za který si svůj trest zasloužil, jen se o něm čtenář nedozvěděl, protože vše bylo nazíráno z pohledu Josefa K., který si ani spáchání trestného činu nepřipouštěl. Tato psychologická varianta se však nehodí do kontextu jeho díla, i když ji nelze zcela zavrhnout. V takovém případě bychom sledovali příběh jedince necítícího žádnou vinu, který jakékoliv konstatování viny považuje za nespravedlivé. Tím by se Josef K. přiblížil některým z Dürrenmattových záporných postav.

Pravděpodobnější je interpretace, že Kafka spravedlnost nevztahuje k jednotlivci a jeho konkrétním činům. Jeho spravedlnost je vystavěna kolektivně, kdy nelze hledat spravedlnost pro každého člověka jako jednotlivce, ale je nutné na něj nahlížet jako na součást soukolí, které spravedlivě drtí všechny stejně. Jen pokud se někdo rozhodne mu vzepřít jako K. v *Zámku*, tlakem vzhůru se vlastně sám rozdrtí o lis nad ním. Jak píše Minkkinen, když K. hledá spravedlnost, hledá hierarchicky svrchovanou moc, která by potlačila, nebo naopak uzákonila jeho současnou perzekuci ze *Zámku*. Obě dvě tyto možnosti jsou pro něj přijatelné, jen se snaží najít skutečný řád, i kdyby pro něj mělo pokračovat stávající souzení, jeho cílem je nalézt jakoukoliv institucionální spravedlnost, i kdyby se mělo jednat o nespravedlivou spravedlnost.⁴

Další podotázkou je, zda u Kafky platí spravedlnost pro všechny stejně. V jeho knihách se totiž běžně objevují postavy mocných úředníků, které rozhodují o pravidlech pro ostatní, aniž by se na ně nějaká pravidla zdánlivě vztahovala. Platí tedy u Kafky, jak to o několik desetiletí později trefně pojmenoval Orwell, že: *Všechna zvířata jsou si rovna, ale některá jsou si rovnější?*⁵ Na první pohled to tak skutečně může působit, systém však dokáže velmi rychle a nemilosrdně trestat jeho vykonatele. *Pane! Máme dostat výprask, protože sis na nás stěžoval u vyšetřujícího soudce,*⁶ říká jeden z hlídačů Josefa K. v *Procesu*. Zdánlivě mocní a nekompromisní hlídači jsou okamžitě podrobeni trestu mrskání, ač pro soud nevýznamný Josef K. si jen neoficiálně stěžoval a o jejich

⁴MINKKINEN, Panu. *The radiance of justice: On the minor jurisprudence of Franz Kafka*. Social & Legal Studies, 1994, 3.3, s. 349-363., Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/096466399400300303>. [cit. 2024-01-03].

⁵ORWELL, George. *Farma zvířat: pohádkový příběh*. Praha: Aurora, 2000, s. 98, ISBN 80-729-9021-7.

⁶KAFKA, Franz. *Proces*. Online. Městská knihovna v Praze, 2019. ISBN 978-80-7602-666-7, s. 72. Dostupné z: <https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/46/33/24/proces.pdf>.

potrestání by se ani nedozvěděl, nebýt náhody. *Tu začal důstojník napsat slabikovat a pak ho přečetl ještě jednou souvisle: "Bud' spravedliv!" řekl, „ted' už to můžete přečíst.“*⁷ V povídce V kárném táboře toto vyčte důstojník z instrukcí, aby se následně nechal sám tetovacím popravčím strojem usmrтит. Jde jen o dvě dílčí ukázky z Kafkova díla, které jsou však schopny ilustrovat, jak systém či postavy samy se trestají zcela v duchu nastavených pravidel. Ne všichni jsou pochopitelně v Kafkových knihách potrestáni, celkový mechanismus však postupně pohlcuje každého, kdo se v něm ocitá na libovolné pozici.

Z hlediska souvztažnosti nastavení spravedlnosti k reálnému světu Kafka prostřednictvím literatury ilustruje dlouhodobý rozdíl mezi spravedlivým a správným. Schatz souhlasí s Fischerovou tezí, že sociální spravedlnost je určena zákony dohodnutými společnostmi, které však většinová společnost reálně nemůže ovlivnit. Kafka pak podle ní ukazuje právě nadlouhodobě palčivou otázku, tedy proč soudní rozhodnutí a zákonné postupy nejsou vždy spravedlivé? Snaží se zkoumat, zda vždy pro každého jednotlivce dosáhnout spravedlnosti, nebo zda je podstatnější spravedlnost celého systému, i když není nastaven správně. Zde poměrně jednoznačně dochází k tomu, že spravedlnost pro jednotlivce je až druhořadá a primární je nastavení systému.⁸ Banakar pak dodává, že Kafka nechává své postavy podrobovat etickému soudu, který je zahalen v hávu běžného institucionálního soudu, se kterým však nemá příliš společného. Banakar v této formě soudu, která je obecně považována za spravedlivou, spatřuje v Kafkově pojetí ukázkou nespravedlnosti, která se jeví nepochopitelnou. Právě ukázání problematiky etické a morální stránky práva tak podle něj obnažuje nespravedlnost, která se v tomto způsobu pojetí spravedlnosti odráží.⁹

1.2. Pomsta jako forma spravedlnosti u Dürrenmatta

Z pohledu Dürrenmatta je pojem spravedlnost nutno strukturovat jiným způsobem. Spravedlnost morální, tedy vnitřní, totiž připisuje jen některým svým postavám. Antagonisté jeho knih se naopak často vyznačují tím, že jim tato stránka osobnosti a schopnost introspekce vlastních skutků zcela schází. To se následně odráží i do spravedlnosti sociální, která v těchto případech zcela selhává a nedochází skrze ní k dosažení spravedlnosti. Za ni pak musí činit hlavní postavy, o tom však více až v následující kapitole. *„Nemá to smysl,“ opakoval tiše, skoro šeptem lékař. „Spravedlnost má vždycky smysl,“ trval na svém plánu Bärlach.*¹⁰ S tímto přesvědčením se nemocný komisař Bärlach v povídce *Podezření* nechává odvézt na kliniku lékaře, který bez narkózy

⁷KAFKA, Franz a ČERMÁK, Josef. *Povídky*. 1. vyd. Praha: Rudé právo, 1964, s. 194, ISBN 01-177-64.

⁸SCHATZ, Anna Marie. *Seeing justice through Kafka: knowing, judgment and faith*. State University of New York at Buffalo, 1999, s. 8-12, Dostupné z: <https://shorturl.at/TAHO4>. [cit. 2024-01-05].

⁹BANAKAR, Reza. *In search of Heimat: A note on Franz Kafka's concept of law*. Law & Literature, 2010, 22.3: s. 465-466. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1525/lal.2010.22.3.463>. [cit. 2024-01-03].

¹⁰DÜRRENMATT, Friedrich. *Soudce a jeho kat: Podezření; Slib*. 2. vyd. (3. vyd. Soudce a jeho kat), 1. vyd. tohoto překladu. Klub čtenářů (Odeon). Praha: Odeon, 1989, s. 119. ISBN 80-207-0034-X.

operoval v koncentračních táborech. Právě jeho smysl pro spravedlnost vystihuje Dürrenmatovo dílo nejlépe, kondenzují se v něm vlastnosti postav z jiných autorových knih, čímž nám poskytuje komplexní obraz Dürrenmattovy spravedlnosti.

Bärlach jako policejní komisař by totiž měl být schopen zajišťovat spravedlnost právním způsobem, dopadením a usvědčením zločince, aby byl následně potrestán soudy. Ani v jedné ze dvou povídek, kde se s tímto komisařem setkáváme, tedy Soudce a jeho kat a již zmiňovaném Podezření, k tomuto mechanismu předpokládanému zákonem nedojde. V obou dílech je spravedlnosti dosaženo mimoprávní cestou, která je sama o sobě nezákonnou. Její vykonavatelé dosahují spravedlnosti z morálního hlediska v očích čtenářů, před zákonem by byli shledáni vinni z hlediska trestního práva.¹¹ Z tohoto důvodu tak jako právníci nemůžeme mluvit o čisté spravedlnosti, ale o spravedlnosti formou pomsty, která však má takřka vždy zcela zřejmé morální základy.

Pro Dürrenmata je též typické, že jeho knihy končí dosažením spravedlnosti. Nemůžeme samozřejmě hovořit obecně, klasický nespravedlivý konec bychom našli v jeho hře Fyzikové a dalších, z hlediska děl zabývajících se však primárně právem a spravedlností to tak však klasicky je. *Dám vám jednu miliardu a koupím si za ni spravedlnost.*¹² Toto proklamuje postava Kláry Zachanassian, ona stará dáma v *Návštěvě staré dámy*. V jejím případě opět justiční spravedlnost zcela selhala, v Dürrenmattově světě je nutné si spravedlnost vybojovat nebo si ji koupit. I jednání Kláry bychom mohli označit za obyčejnou pomstu bez vyšší spravedlnosti, koneckonců se kvůli činu z mladých let rozhodla přivést na pokraj krachu celé město, jen aby si v něm následně mohla koupit spravedlnost vůči pachateli. Úkolem Dürrenmattových příběhů pak je čtenáři ukázat, že daná msta byla tou jedinou možnou spravedlností, které bylo možné dosáhnout.

U pojetí spravedlnosti Friedrichem Dürrenmattem je též zajímavé, že je jí zpětně téměř vždy plně dosaženo. To se týká všech výše zmiňovaných děl, obdobně též knihy *Justice*, kde je uplatněn reverzní princip. Vrah je původně za svůj zločin potrestán, nicméně následně je propuštěn i díky činnosti advokáta Späta. V daném kontextu není vinen onen pravomocně odsouzený vrah, ale advokát, který se rozhodl, byť nepřímo, pomoci mu dostat se z vězení ven. Takový jedinec je pro Dürrenmatta více vinen než skutečný vrah, proto i morální spravedlnost nakonec postihne jeho, kdy umírá jako komická postava závislá na alkoholu. Tuto hypotézu

¹¹V povídce *Podezření* by daný čin Žida Gullivera, který donutí nacistického lékaře spolknout kapsli s kyanidem, by mohl být klasifikován jako vražda podle § 140 odst. 2 TZ, dle mého by však vzhledem k okolnostem došlo k překvalifikování na zabití dle § 141 odst. 1 TZ. Trestný čin spáchaný Bärlachem v povídce *Soudce a jeho kat* je z hlediska trestního práva velmi zajímavý, nejspíše by se jednalo o účastenství ve formě návodu ke zvlášť závažnému zločinu vraždy dle § 24 odst. 1 písm. b) ve spojení s § 140 odst. 2 odst. 3 písm. a) TZ.

¹²DÜRRENMATT, Friedrich. *5 her*. SNKLU - Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964, s. 177. ISBN 01-140-64.

podporuje též vývoj díla Die Panne.¹³ Ta byla napsána původně jako rozhlasová hra, v ČR uvedena pod názvem Porucha. Na konci rozhlasové hry si Alfred Traps, obchodní cestující usvědčený z vraždy neoficiálním soudem, po nočních výčitkách nepřipouští svou chybu a na své usvědčení zapomíná.¹⁴ Knižní verze Die Panne, tentokrát do češtiny přeložená jako Malér, kterou Dürrenmatt sepisuje krátce po vydání rozhlasové hry, se svým koncem však zásadně liší. Zde již Traps v důsledku prokázaných obvinění páchá sebevraždu, čímž je spravedlnost naplněna.¹⁵ Dürrenmatt se rozhodl původní rozhlasovou verzi přepracovat tak, aby zde spravedlnost nakonec zvítězila. I v tomto tedy lze spatřovat touhu po dosažení spravedlnosti, která nakonec musí převážit nad lidmi, kteří zdánlivě stojí nad ní. To se naplno ukazuje v adaptaci Die Panne pro divadlo, kdy jsou nad Trapsem vyneseny dva rozsudky. První je metafyzický (morální), který zní vinen a druhý je čistě právní, který zní nevinný. Soud dá Trapsovi na výběr, který z těchto rozsudků přijme, načež ten raději přijímá ten metafyzický a spáchá sebevraždu. Završuje se tu autorova snaha trestat metafyzickou vinu, která nemůže být potrestána právně, ale v duchu jeho knih nemůže zůstat bez trestu.¹⁶

Daviau nepovažuje Dürrenmatta za cynika ani za moralistu. Dle něj jde o autora, který se snaží rozvířít diskuzi o právu a spravedlnosti, který především pokládá otázky, než že by na ně sám odpovídal. Koneckonců výše popsaná morální spravedlnost je jen jeden z úhlů pohledu, dané postavy mohou být nahlíženy též jako vykonavatelé malicherné osobní msty, kteří nejsou v právu. Smyslem je spíše otevření otázek spravedlnosti a viny než jejich definitivní zodpovězení.¹⁷ Robinson dodává, že se Dürrenmatt neustále snažil zjistit, zda je možné změnit svět prostřednictvím spravedlnosti. Hlavní charaktery ve výše zmíněných příbězích se snažily do posledního dechu bít za svou verzi spravedlnosti, ač bychom ji mohli vyhodnotit jako zkreslenou. Jejich hlavní silou nejsou schopnosti, ale vnitřní neoblomná víra ve vlastní boj vůči nespravedlnosti, která je schopna strhnout na svou stranu i čtenáře.¹⁸ Ten však po dočtení má nárok se zamyslet a uvědomit si, že předkládaná verze je jen verzí postav, které ne vždy jednají v běžně přijímaných morálních rámcích, jejich jednání je zcela legitimní pokládat za morálně nepřijatelné. Dürrenmatt si uvědomuje, že každý vnímá spravedlnost jiným způsobem a nelze nalézt jeden její ideální výklad, ač se o to právě právo pokouší a musí pokoušet.

¹³Die Panne bude užíváno v případě, že budou uváděny obecné informace, které jsou pro všechna zpracování Die Panne totožné nebo skoro totožné. Pokud bude třeba odkázat ke konkrétní verzi, uži se příslušného českého překladu.

¹⁴DÜRRENMATT, Friedrich. *Porucha*. Rozhlasová hra. 1994.

¹⁵DÜRRENMATT, Friedrich. *Soudce a jeho kat/Malér*. Mladá fronta, 1964. ISBN 23-123-64.

¹⁶ZIOLKOWSKI, Theodore. *The mirror of justice: literary reflections of legal crises*. Princeton University Press, 2003, s. 262-263. ISBN 9780691187747.

¹⁷DAVIAU, Donald G. *Justice in the Works of Friedrich Dürrenmatt*. Kentucky Foreign Language Quarterly, 1962, 9.4: s. 181-193. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00230332.1962.9926289>. [cit. 2024-01-10].

¹⁸ROBINSON, Gabrielle. *Justice breeds murder: justice in Dürrenmatt as theme and as theatrical material*. Modern Drama, 1981, 24.1: s. 73-87. Dostupné z: <https://muse.jhu.edu/article/497733>. [cit. 2024-01-10].

2. Formálnost soudního procesu

Jednou z esencí soudního procesu je jeho formální stránka. Z hlediska zásady legitimního očekávání a rovnosti stran je nezbytné nastavit formální náležitosti soudního procesu tak, aby byly pro obě strany obdobně předvídatelné. Soud či správní orgán *je v tomto ohledu vázán zejména zásadou zákonnosti, jakož i zásadou materiální pravdy*,¹⁹ uvádí Frumarová. Ať už je daný soud veden zásadou koncentrace či jednotnosti, jde o inkviziční či akuzační řízení, vždy je jeho základem zákonnost. K tomu se pak přidává materiální pravda, která však může být především v civilním procesu nahrazena formální pravdou. Klasickým příkladem převážení zákonnosti nad materiální pravdou je teorie plodů z otráveného stromu, o níž napsal článek Herczeg,²⁰ o který se následně opřel Vrchní soud v Praze ve svém usnesení ohledně možnosti využít nezákonné odposlechy v kauze Davida Ratha.²¹

Obecněji lze odkázat na LZPS na článek 7 odst. 2, podle kterého nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení nebo trestu. V případě důkazu získaného takovým způsobem ho nelze použít před soudem. Tyto příklady jsou jen jedny z mála z hlediska formálnosti soudního procesu, obdobný důvod mají též zákonné lhůty či promlčení a prekluze, a to dokonce i u většiny zvláště závažných zločinů. Takové prvky soudního systému jistě najdou opodstatnění v běžném světě, mají však své limity, které je možné pomocí krásné literatury ukázat. Právě to činí i oba rozebírání autoři.

2.1. Institucionalizace úřadu a soudu v Kafkově díle

Přebujelý formalismus procesu je typickým znakem Kafkovy tvorby. V tomto ohledu kniha *Proces* symbolizuje soudní formalismus, zatímco *Zámek* by se dal přirovnat ke správnímu řízení. *Přímý styk s úřady nebyl příliš obtížný, neboť úřady, ať byly sebedokonaleji organizovány, měly za úkol vždycky hájit jen odlehlé, neviditelné záležitosti jménem odlehlých, neviditelných pánů... Tím však, že mu úřady již předem vycházely značně vstříc v nepodstatných věcech - o víc se zatím nejednalo -, připravovaly jej o možnost drobných, snadných vítězství...*²² Tato delší ukázka z prózy *Zámek* zaujímá hned několik rovin příběhu. První z nich je ironická, kdy toto konstatování K. ze začátku knihy jej během celého děje dostihne a právě styk s úřadem jej nakonec zničí. Především však zde Kafka velmi přesně vystihl, jak běžný občas vnímá úřady, tedy instituce stvořené k hájení zájmu pánů, kteří žijí zcela mimo běžnou společnost. Tím je zcela popřen smysl

¹⁹FRUMAROVÁ, Kateřina. *Právo navrhovat důkazy a jeho limitace ve správním řízení: několik poznámek k zásadě koncentrace řízení*. Acta Iuridica Olomucensia, 2022, 17.2: s. 120-122. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1096749>. [cit. 2024-01-10].

²⁰HERCZEG, Jiří. *Zásada „nemo tenetur“ a práva obviněného v trestním řízení*. Bulletin advokacie, 2010, 1, s. 32.

²¹Nejvyšší soud následně na základě stížnosti pro porušení zákona rozhodl o tom, že odposlechy jsou v dané kauze použitelné. Šlo však jen o akademický výrok, díky kterému se výsledný rozsudek změnil jen díky tomu, že řízení bylo vráceno soudu prvního stupně. Tato situace však nenarušuje princip ovoce z otráveného stromu a jeho argumentaci v rámci soudního řízení.

²²KAFKA, Franz. *Zámek*. Praha: Odeon, 1989, s. 69. ISBN 80-207-0720-4.

úřadu a jím vykonávané veřejné správy, o které § 4 odst. 1 SŘ stanovuje, že *Veřejná správa je službou veřejnosti*.

V Zámku se zcela jistě projevuje Kafkova zkušenost s prací úředníka, díky které získal přehled i jistý despekt k fungování institucí. Zámek je napsán v klasickém kafkovském duchu, tedy střízlivě, s pedantským důrazem na detail, ale povzneseně nad realitu.²³ Paralela je o to trefnější, že se jedná o územní řízení ve smyslu stavebního zákona, s nímž se řada osob během života setkává a naráží na značnou byrokracii. K. zde zápasí s obstrukcemi úředníků rozhodujících v libovolném časovém horizontu,²⁴ zámek se pro něj stává stále chimeričtější a postupně zcela ztrácí svou realnost. Přesto mu umožňuje zdánlivě svobodně žít a rozhodovat se, což je značná iluze, kterou Kafka v Zámku nastiňuje.²⁵

Huber a Munro se ve svém článku pak zabývají otázkou, jaká vlastně může být etika byrokracie, přičemž vše ukazují ve světle takzvané *moral distance*, která je nezbytnou součástí každé organizace, aby si udržela svoji funkčnost. Pojem *moral distance* zavedl Bauman ve své knize *Modernita a holocaust*. Dle něj nás technokratické myšlení naučilo ctít etiku jen vůči lidem blízkým, což nám umožňuje chovat se neeticky a bez citu k těm vzdáleným, kde byrokracie funguje jen jako morální spící pilíř.²⁶ Mluví-li Kafka o byrokracii jako o instituci, která má hájit zájmy vzdálených, neviditelných pánů, popisuje v podstatě koncept *moral distance*, který Bauman definuje o desítky let později. Tato vzdálenost byrokracie pak v Kafkově Zámku páchá etické násilí, kdy jsou násilné a nesmyslné kroky schovávány za formalismus a zdánlivě etický postup. K. je postupně zámek dehumanizován postupem, kdy je zde jedinec pro úřad a nikoliv úřad pro jedince.²⁷

V kontextu Kafkova díla je důležité si uvědomit, že sice vznikla již za první republiky, většinu svého života však prožil v Rakousku-Uhersku pod nadvládou Habsburků. Wolf hovoří dokonce o vytvoření habsburského mýtu, na kterém má Kafka svůj podíl, kdy svou praxi v boji se zkorumpovanou císařskou byrokracií analyzuje ve svých knihách. V nich reflektuje fakt, že samotné úřady se i v rámci své struktury prezentují jako císařství, kdy návštěva hlavního úředníka nahrazuje nižšímu úředníkovi návštěvu císaře. Wolf popisuje situaci, kdy se Kafka začal smát dlouhým projevům vyššího úředníka, které mu z prizmatu jeho jako aparátního císaře přidaly

²³Op. cit. 9, 2010, s. 474.

²⁴Z dnešního pohledu lze určit, že tyto kroky odporují zásadě rychlosti a hospodárnosti správního řízení § 6 odst. 1 SŘ.

²⁵BUONAMANO, Roberto. *Kafka and Legal Critique*. Griffith L. Rev., 2016, 25: 581, s. 591, Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/griffith25&i=585>. [cit. 2024-01-13].

²⁶BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2. vyd. (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 25-27. ISBN 978-80-7419-028-5.

²⁷HUBER, Christian; MUNRO, Iain. "Moral distance" in organizations: An inquiry into ethical violence in the works of Kafka. *Journal of Business Ethics*, 2014, 124: 259-269. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-013-1865-1>. [cit. 2024-01-13].

směšné.²⁸ Z těchto zkušeností pak jistě Kafka stvořil vrchního úředníka Klamma ze Zámku a i další byrokratické postavy ve svých dílech.²⁹

*Člověk pak jednoho dne přijde domů a najde na stole celou tu hromadu podání, jež v té věci vypracoval se vši pílí s nejkrásnějšími nadějemi, vrátili mu je, protože není dovoleno přenášet je do nového procesního stadia, jsou to bezcenné cáry papíru.*³⁰ V rámci Procesu bychom našli mnoho ukázek naprostého formalismu soudu, které v podstatě znemožňují přístup k němu či jakoukoliv obhajobu, což bude rozebráno v následujících kapitolách. V citované ukázce lze však vypíchnout Kafkův smysl pro detail. Veškerá podání, která pro soud nikdy neměla valného významu, jsou přesto schraňována a následně obžalovanému vrácena při postoupení do jiného neznámého procesního stádia. Nedojde tedy k jejich ztrátě, vyhození či zničení soudem, nicméně jsou spořádáně a s byrokratickou pečlivostí vráceny obžalovanému s tím, že všechna tato podání byla naprosto bezvýznamná. Kafka zde skrze formalismus soudu dokazuje obžalovanému jeho nepodstatnost a lze tento krok chápat jako drobný výsměch soudu vůči jeho snaze cokoliv změnit.

Kafkova posedlost formálností je zároveň jeho největším strachem. Proto ji vykresluje způsobem, kdy je vše navýsost organizované, ale navenek nic nedává smysl a není možné daný systém pochopit. Kafkovské prvky byrokracie jsou dle Hudsona a McCabea plně nepsaných pravidel, rozdílných cílů, patrimonialismus a chaosu.³¹ Z hlediska výše popsaného bych však s daným tvrzením nesouhlasil v tom, že Kafkova byrokracie má řád pevných a jasně stanovených pravidel, která jsou však běžnému člověku zcela neznámá. Tím vytváří paralelu na složitost právních předpisů a postupů, v nichž je laik v podstatě neschopen orientace. Kafkova byrokracie má pevný řád se psanými pravidly, která jsou však metaforicky nedostupná, jelikož jsou zcela nepochopitelná. Kafka ve svých dílech vytváří organizovaný chaos, jehož pevná pravidla zvenku působí chaoticky a nesrozumitelně, mají však pevnější řád než platné právo.

2.2. Neformálnost Dürrenmattova soudnictví

Asi v žádném aspektu si nejsou oba porovnávání autoři vzdálenější, než je přístup k formálnosti soudního procesu. Dürrenmattův přístup se dá shrnout citací z povídky *Podezření: Před Bärlachem seděl soudce řídící se vlastními zákony, který soudil, zprošťoval viny a zatracoval*

²⁸WOLF, Burkhardt. *Kafka in Habsburg*. Administory, 2018, 1.1, s. 198-199. Dostupné z: <https://sciendo.com/article/10.2478/ADHI-2018-0011>. [cit. 2024-01-20].

²⁹Kafkův humor by obecně byl zajímavou kapitolou, pro tuto práci si musíme vystačit s krátkou a výstižnou Wolfovou glosou: *Jedenfalls führte das Lachen bei Kafka zu einer Demontage bürokratischer Amtswürde, die ihm wohl nie verziehen werden sollte.* (Ibid.) Kafkův skrytý humor v knihách opravdu tepal do byrokracie způsobem, který by mu za Rakouska-Uherska jistě způsoboval mnoho problémů.

³⁰Op cit. 6, 2019, s. 103.

³¹MCCABE, Darren. *The tyranny of distance: Kafka and the problem of distance in bureaucratic organizations*. Organization, 2015, 22.1: s. 62-64. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1350508413501936>. [cit. 2024-01-20].

*podle své vlastní libosti, nezávisle na občanských zákonících a trestním právem slávou ověřených otčin zeměkoule.*³² S trochou nadsázky lze říci, že tato citace by postačila k pokrytí celé podkapitoly o neformálnosti soudnictví u Dürrenmatta. Soudci v jeho knihách mají vlastní zákony postavené na svých morálních principech, soudní proces probíhá jen v jejich myslích a útržkovitých rozhovorech. Přesto je v nich spravedlnost, jak ji běžně chápeme a jak byla popsána v předchozí kapitole, naplněna o poznání více než u Kafky, kde je celý systém založen na nespravedlnosti.

Dürrenmatt staví svůj morální soudní proces do kontrastu se skutečným soudním procesem dle platných zákonů. Jeho vykonavatelé spravedlnosti jsou ke svým činům v podstatě donuceni nefunkčností soudů. Jak už bylo naznačeno v kapitole o pojetí spravedlnosti, jednotlivé postavy často nemají na výběr, zpravidla však nejednají samy. Klára Zahanassian si za peníze koupí lidový soud, Bärlach proti sobě poštvá dva zločince, přičemž jednoho z nich zkoušel marně 40 let stíhat formálními procesy, nepodařilo se mu však dosáhnout úspěchu právní cestou. Dürrenmatt se snaží konstruovat příběhy, na něž je právo krátké a je nutné v rozporu s ním vykonat proces morální. *Ale teď ke mně vstoupil úředník, který zabije, a za to zabíjení bude pobírat penzi,*³³ říká s opovržením spisovatel v rozhlasové hře Noční rozhovor. V ní je trest smrti prováděn v bytě spisovatele, který se o odsuzujícím rozsudku, pravděpodobně vynesném bez jakéhokoliv soudního procesu, dozví až s příchodem kata. Vzhledem k povaze situace by dle svých slov uvítal raději vraha než kata z povolání, opět se zde projevuje určitý despekt k úředníkům, ač daný trest smrti probíhá v bytě odsouzeného.

Zajímavým dílem se v daném kontextu jeví Die Panne. Zde probíhá simulace soudu, kterou provádí penzionovaný soudce, státní zástupce, obhájce a kat. Probíhá v základních procesních konturách, je však stále veden v duchu večerní zábavy, během které se hoduje a ochutnávají různé druhy koňaku. Dürrenmatt se rozhodl ze soudního jednání udělat společenskou hru na večer, jejímž cílem je však opět přijít na pochybení opravdové justice, která v tomto případě nijak nevyšetřovala vraždu, kterou spáchal obchodní cestující Alfred Traps. Výsledkem je pak i právně nezávazný rozsudek, který v případě rozhlasové Poruchy nemá ani pro odsouzeného druhý den vážný význam, naopak v povídkové verzi Malér již má typickou Dürrenmattův morální závaznost a Alfredo Traps se rozhodne tento trest vykonat sám. Jak píše Kozin, Kafka nám představuje snící právo a Dürrenmatt nám představuje právo ve snu, tedy že v případě Maléru funguje i bez své represivní složky, působí jen svou vahou a nutí dle něj konat, ač nejde o právo platné ale vysněné.³⁴

³²Op cit. 10, 1989, s. 104.

³³DÜRRENMATT, Friedrich. *Rozhlasové hry*. Praha: Orbis, 1966, s. 67.

³⁴KOZIN, Alexander V. Judge Dredd: *Dreaming of instant justice*. In: Law, Culture and Visual Studies. WAGNER Anna a Richard K. SHERWIN. Dordrecht: Springer Netherlands, 2013. s. 917-941. Dostupné z: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-90-481-9322-6#page=930>. [cit. 2024-01-30].

Maestri uvádí, že Dürrenmatt svými díly ukazuje, že současné nastavení justice je rozbité, existuje však možnost jej spravit. Skrze rozebrání paradoxnosti lidské spravedlnosti v kontradikci k ateistickému nihilismu dochází k tomu, že Dürrenmatt ve svém díle shazuje zbožňovaný justiční systém, kdy víra v právo nahrazuje náboženství a činí soudy něčím nedotknutelným. Konstrukci svých příběhů ukazuje však soud jako boha chybujícího a dopouštějícího bezpráví.³⁵ K tomuto je dobré si uvědomit, že většina zmiňovaných knih je postmoderní variací na detektivku. Z tohoto žánru si Dürrenmatt vybírá některé stereotypy, které využívá pro filosofický přesah a jedním z těchto prvků je i role nadřazeného detektiva, který stíhá bezpráví i ve chvílích, kdy mu v tom právo brání. Zásadní je hra se čtenářem se závěrečným dosažením morální spravedlnosti, která se však ne vždy slučuje s možností právního trestu.³⁶ V *Soudce a jeho kat* pak využívá další detektivní kliše, tedy přímluvu vyšších kruhů u vyšetřujícího soudce (dnes státního zástupce), který následně znemožňuje vyšetřování podezřelého. Všechny tyto kroky využívá Dürrenmatt kromě ke čtenářské přitažlivosti také k vytvoření očekávání klasického detektivního schématu, kde však musejí detektivové jednat často protizákonně, avšak zcela v duchu světa vytvořeného v knize. V tomto světě mají své místo stejně protagonisté i antagonisté, jinak by tento svět neměl žádného významu a pro Dürrenmatta by nemusel existovat. Když se Bärlach jako protagonista v povídce *Podezření* dostává do role bezmoci a plně si ji uvědomí, přijímá od antagonisty, nacistického doktora Emmenbergera, obdobně vyneseny trest smrti, jaký je nakonec vykonán na samotném Emmenbergerovi.³⁷

Z rámce výše popsaného se zajímavým způsobem vymyká Dürrenmattova kniha *Justice*. V ní je totiž zvolen opačný postup než je u Dürrenmatta běžný – justiční systém napřed dojde ke spravedlnosti, která je však následně narušena. Kantonální rada Kohler spáchá na veřejnosti před zraky desítek lidí vraždu a je odsouzen. Následně však začíná využívat chyb v justičním systému a pomocí mladého advokáta Späta se díky obnově řízení dostane na svobodu. Zde je spravedlnost vykonána v souladu s právem, aby následně byla opět v souladu s právem stržena. O osudu advokáta Späta a jeho trestu již bylo napsáno výše, přičemž tento trest si způsobí on sám, což má o něco blíže ke Kafkovi. Opět k potrestání dojde neformální cestou, ač samotný Spät se provinil právě především tím, že využil náležitosti formálního procesu a zcela legální cestou pomohl na svobodu vrahovi.³⁸

³⁵MAESTRI, Enrico. *Broken Justice: Justice and Relativism in the Work of Friedrich Dürrenmatt*. Pólemos, 2022, 16.1: s. 139-156. Dostupné z: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/pol-2022-2008/html>. [cit. 2024-01-30].

³⁶GILLIS, William. *Dürrenmatt and the Detectives*. German Quarterly, 1962, 35.1: s. 71-74. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/402308>. [cit. 2024-02-05].

³⁷GONTRUM, Peter B. *Ritter, Tod und Teufel: Protagonists and Antagonists in the Prose Works of Friedrich Dürrenmatt*. In: Seminar: A Journal of Germanic Studies. University of Toronto Press, 1965, s. 88-90. Dostupné z: <https://www.utpjournals.press/doi/abs/10.3138/sem.v1.2.88?journalCode=seminar>. [cit. 2024-02-05].

³⁸DÜRRENMATT, Friedrich. *Justice*. V češtině 1. vyd. Premiéra. Praha: Akropolis, 1995, s. 1-187. ISBN 80-857-7019-913.

3. Právo na spravedlivý proces

Právo na spravedlivý proces je jedním ze základních lidských práv. Prostupuje celým naším právním řádem, výslovně je upraveno v článku 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“). První věta bodu 1. tohoto článku zní: *Každý má právo na to, aby jeho záležitost byla spravedlivě, veřejně a v přiměřené lhůtě projednána nezávislým a nestranným soudem, zřízeným zákonem, který rozhodne o jeho občanských právech nebo závazcích nebo o oprávněnosti jakéhokoli trestního obvinění proti němu. Z dikce tohoto článku můžeme vyčíst, že primárními aspekty práva na spravedlivý proces je právo na přístup k soudu, které zaručuje právní ochranu jako takovou a následně záruka samého spravedlivého procesu, který se pomocí řady principů snaží vyrovnávat přirozené rozdíly mezi stranami a zaručit jim co nejvyrovnanější postavení před soudem.³⁹ Jednotlivé principy se promítají i do děl obou rozebíraných autorů, jejich postupnou analýzou se můžeme dostat k jejich bližšímu porovnání s reálným právem, protože právo na spravedlivý soud je natolik univerzální, že v tomto případě dokáže překlenout i odlišné právní řády, časové ukotvení či státní zřízení.*

Problematika spravedlivého procesu, především práva na přístup k soudu, se značně odráží u Franze Kafky. Ten žil před současnou kodifikací práva na spravedlivý proces, to však bylo již staletí v právním světě známé. Už Magna Charta Libertatum v článku 40 hovoří o tom, že nikomu nesmí být odepřen nárok na právo a spravedlnost.⁴⁰ Základy principů spravedlivého procesu nalezneme též v zákoně 113/1895 ř. z. o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní), který již byl účinný v době Kafkových studií, neboť ten se narodil v roce 1884. Je tedy patrné, že Kafkovi bylo právo na spravedlivý proces známo, což vychází i z vyznění samotných děl, kdy stěžejním dílem pro tuto kapitolu bude kniha *Proces*. Některé otázky týkající se spravedlivého procesu otevírá též Dürrenmatt, který většinu svých děl vytvořil za doby existence Úmluvy a jejího zakotvení spravedlivého procesu. Ač nebyl vzděláním právník, vycházel spíše z filosofického hlediska, jeho dlouhodobý literární zájem o právo mu umožňoval vycházet z principů nejen práva na spravedlivý proces.⁴¹ Jejich přístupy k právu na spravedlivý proces jsou zajímavým zrcadlem, které zkoumá jeho limity a ukazuje ho oproštěné od základních principů. Oba též spojuje jistý smysl pro literární grotesknost, která pak zveličuje i soudní procesy a promítá se do konstrukcí samotných příběhů, jak píše Kosek v článku o Dürrenmatovi: *Groteskní umění je tedy uměleckým výrazem odcizeného a zvěcněného světa (klasickým příkladem může být Kafkova Proměna).*⁴²

³⁹WINTEROVÁ, Alena. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Linde Praha, 2011, s. 57-71. ISBN 978-80-7201-842-0.

⁴⁰ZANON, Giorgia. *Magna Charta Libertatum* (1215), 2013, s. 17-27. Dostupné z: <https://www.torrossa.com/en/resources/an/2938944>. [cit. 2024-02-10].

⁴¹VESELÝ, Jiří. *Paradoxy dürrenmattovského světa*. In: DÜRRENMATT, Friedrich. *Justice*. V češtině 1. vyd. Premiéra. Praha: Akropolis, 1995, s. 181-188. ISBN 80-85770-19-9.

⁴²KOSEK, Josef. *Dürrenmatt. Divadlo*. 1964, roč. 15, č. 5, s. 1-7.

3.1. Právo na přístup k soudu

*Právo na přístup k soudu je nezbytnou podmínkou pro to, abychom vůbec mohli o právu na spravedlivý proces hovořit... není-li proces, nemůže být ani spravedlivý.*⁴³ Z tohoto důvodu není právo na přístup k soudu považováno za klasický princip práva na spravedlivý proces, ale spolu se samotným spravedlivým soudním řízením tvoří dvě integrální a nezbytné součásti práva na spravedlivý proces. Zatímco bez dílčích principů lze právo na spravedlivý proces alespoň částečně realizovat, bez práva na přístup soudu to v podstatě možné není. Stát má povinnost vytvořit soudní soustavu, která bude splňovat i ostatní požadavky článku 6 Úmluvy.⁴⁴ Přístup k soudu jako instituci však není jedinou podmínkou pro naplnění tohoto práva, zásadním prvkem je též, aby se soud nezabýval jen procesní stránkou věci, ale v případě nutnosti přezkoumal i samotné meritum věci, protože jinak je mu přístup k právu a soudu reálně odepřen.⁴⁵ Ústavní soud toto shrnul ve svém nálezu takto: *S ohledem na to, že projednání stěžovatelovy záležitosti...již – nikoliv jeho vinou – nepřichází v úvahu, lze jedinou možností reálné ochrany vlastnického práva zjednat pouze tak, že obecné soudy věcně projednají stěžovatelovu žalobu na určení vlastnictví; naléhavý právní zájem na takovém určení bezpochyby dán je. Jedině takový přístup může zaručit, že stěžovateli nebude odepřeno jeho ústavně garantované právo na přístup k soudu.*⁴⁶

Právo na přístup k soudu je jedním ze stěžejních témat Kafkova Procesu. V něm se Josef K. potýká s řadou porušení principů spravedlivého procesu, zásadní je však už právě nepřístupnost daného soudu. Jistá soudní soustava evidentně existuje, je však zcela neprostupná a tajemná, za celou dobu se Josef K. nedomůže jediného soudního jednání tak, jak si jej představujeme.⁴⁷ Jak píše Finet, Josef K. očekával spravedlivý, předvídatelný a racionální proces, který se však při konfrontaci s ním ukazuje jako svévolný a nevyzpytatelný.⁴⁸ Proces jako kniha se pak podle něj snaží vyřešit rozpor mezi spravedlivým předpokladem vedení procesu a častou nesouladnou podobou takového procesu v realitě.⁴⁹ V daném případě je Josefovi K. zdánlivě přístup k soudu umožněn, a to dokonce ve značné míře, neboť *tato vyšetřování budou následovat za sebou pravidelně, i když snad ne každý týden, tedy přece dost často.*⁵⁰ Ač se musí k soudu pravidelně dostavovat a svůj případ řešit, nikdy nedojde na řešení merita věci, kvůli níž bylo zahájeno soudní

⁴³MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Wolters Kluwer, 2012, s. 74. ISBN 978-80-7357-879-4.

⁴⁴BARTONÍČKOVÁ, Klára, et al. *Právo na přístup k soudu jako integrální součást práva na spravedlivý proces*. Olomoucké debaty mladých právníků-Sborník příspěvků, 2008, 2.SUPPL.: s. 7-13. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=9558>. [cit. 2024-02-10].

⁴⁵Op. cit. 41, 2012, s. 78.

⁴⁶Jedná se o náleží I. ÚS 566/07 ze dne 5. 8. 2009.

⁴⁷Op. cit. 6, 2019, s. 30-37.

⁴⁸Spravedlnost Kafkova systému už byla rozebírána předtím, kdy dle mého mínění je celý soudní systém v rámci optiky celého díla spravedlivý. Z pohledu Josefa K. a jeho konfrontace však Finet správně poukazuje na jeho rozčarování v tom, že není spravedlivý pro něj jako jednotlivce.

⁴⁹FINET, Scott. *Franz Kafka's Trial as Symbol in Judicial Opinions*. Legal Stud. F., 1988, 12: 23. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/lstf12&i=33>. [cit. 2024-02-13].

⁵⁰Op. cit. 6, 2019, s. 30.

řízení, je v podstatě jen zahlcen procesními postupy a úředními úkony. Josefovi K. je odepřen přístup k soudu ve smyslu nálezů Ústavního soudu citovaného v minulém odstavci. To podporuje též fakt, že daný soud je v podkroví v činžáku na předměstí, čímž zůstává spíše v utajení a nemá transparentnost státní instituce. Nejblíže soudu a jeho fungování se dostává Josef K. skrze malíře Titorelliho, který na jednom z portrétů nakreslí soudce spolu s bohyní spravedlnosti, která však jak zjistí Josef K. vypadá více jako bohyně lovu. Tímto nejednoznačným výkladem lze tedy dojít k pravé podstatě daného soudu, jehož účelem je především lovit a nikoli konat spravedlivě.^{51 52}

Zcela zásadní pro pochopení Kafkova pojetí přístupu k soudu je povídka Před zákonem, která je též součástí Procesu, kdy ji Josefu K. vypráví duchovní v chrámu. Zkráceně se v ní jedná o příběh muže v venkova, který chce být vpuštěn do zákona. Zákon však hlídá dveřník, který mu říká, že ho nyní vpustit nesmí. Může jeho zákaz porušit, ale dle jeho slov zákon hlídají ještě mocnější dveřníci. Muž stráví čekáním u brány celý život a nikdy do ní nevstoupí. Když pak umírá, dozví se od dveřníka, že nikdo jiný touto branou do zákona nevešel proto, že byla určena jen pro tohoto muže. Následně dveřník bránu zavírá a příběh končí. Oproti povídce se Josef K. v Procesu před tímto podobenstvím či klamem, jak jej duchovní nazve, dozvídá, že jej lze nalézt v uvozovacích spisech k zákonu, což si můžeme představit jako obdobu preambule.

*„Ty tedy myslíš, že ten muž nebyl oklamán?“ „Rozuměj mi dobře,“ řekl duchovní, „ukazují ti jen, že o tom jsou různá mínění. Nedej přespříliš na mínění. Co je psáno, je neměnné, a mínění jsou často jen výrazem zoufalství nad tím.“*⁵³ Josef K. se s duchovním, který je zároveň vězeňským kaplanem, zabývají dlouhou diskusí nad výkladem daného příběhu. Jejich podstatou však zůstává otázka přístupu k právu, které je v příběhu podmíněno vstupem do brány, jež je může být vnímána jako brána do celého práva či v užším významu jako brána soudu, prostřednictvím jehož je možné právo realizovat či vynutit. S touto povídkou nachází Schoukens zajímavou paralelu s možností přístupu k právu Josefa K. s nevládními organizacemi a jejich přístupem k Soudnímu dvoru EU ve věcech životního prostředí, které omezuje povinnost požadavku individuálního zájmu.⁵⁴ Tento příklad zde uvádím především jako ukázkou toho, že Kafkovo dílo v právních textech stále rezonuje a také tato paralela ukazuje, že přístup k soudu fyzické osoby v EU nám již přijde samozřejmý, stále zde však existují limity přístupu k soudu a výkonu práva na spravedlivý proces.

Dalším výkladem povídky Před zákonem, který zapadá do konceptu přístupu k soudu a právu,

⁵¹CHANDA, Debarati. *Treatment of Law in Franz Kafka's the Trial*. Indian JL & Just., 2015, 6: s. 187-190. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/ijlj6&i=198>. [cit. 2024-02-22].

⁵²Jen na okraj lze k článku Debarati Chanda poznamenat, že daný postřeh je zajímavý, nicméně v článku se objevuje například tvrzení, že Praha vznikla v roce 1867, mimo výklad samotného díla je tedy nutné ho brát s rezervou.

⁵³Op. cit. 6, 2019, s. 180.

⁵⁴SCHOUKENS, Henrik. *Access to Justice in Environmental Cases after the Rulings of the Court of Justice of 13 January 2015: Kafka Revisited*. Utrecht J. Int'l & Eur. L., 2015, 31, s. 46-67. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/merko31&i=198>. [cit. 2024-02-26].

jsme se už u Kafky zabývali v minulé podkapitole o formálnosti procesu a jejích projevů především v Zámku. Kafka se ve svém díle *Zur Frage der Gesetze*, což lze do češtiny přeložit jako K otázce zákonů, zabývá tématem, nakolik jsou zákony opravdu pro všechny. Říká, že zákony jsou sice naše, ale mají je v rukou mocní, kteří je před námi tají. Jsou nám sice známé, ale jejich výklad trvá staletí, není možné k nim mít rovný přístup.⁵⁵ Obdobnou myšlenku vyjadřuje i v *Před zákonem*, kdy ani zvláštní vchod neumožňuje muži do zákona vstoupit. Situace je ještě ztížena tím, že neexistuje zvláštní zákon pro každého z nás a je tvořen pro celou společnost, ohraničenou zpravidla hranicemi států.⁵⁶ Z hlediska práva na spravedlivý proces zde dochází k implicitnímu omezování přístupu k právu jako celku, kdy je sice teoreticky možný přístup k soudu, nicméně bez přístupu k právu je v podstatě nemožné se zde čehokoliv domoci. Obtížnost zákonů pro Kafku neumožňuje se vůbec dostat k právu jako v *Před zákonem*, případně nemožnost se čehokoliv domoci u soudů jako v *Procesu*, což jedinci v podstatě eliminuje právo na přístup k soudu.

Bailey přichází se zajímavou interpretací, v níž je v Kafkově pojetí přístup k soudu omezen též pro méně majetné, tedy i pro vesnického muže. Pro Baileyho představují dveřníky v přeneseném významu především advokáti, kteří sice svým klientům umožňují přístup k zákonu, náklady na ně jsou však tak vysoké, že si je většina lidí nemůže dovolit obdobně jako porozumění samotnému právu. Tito lidé, v daném případě pravděpodobně ne zrovna nejlépe situovaný vesnický muž, se vydávají na cestu za zákonem a soudem, ale jsou zastaveni už dveřníky, v této interpretaci advokáty, kteří je nevpustí ani do budovy soudu tím, jak vysoké vstupní a navazující náklady za zpřístupnění práva požadují. Právo na přístup k soudu získávají především bohatší, zatímco chudí a zranitelní se často k soudu a ani spravedlivému procesu vůbec nedostanou.⁵⁷ Pro tuto interpretaci by mohl nasvědčovat fakt, že dveřník od muže přijímá dary, nicméně s tím že pro něj nemají větší hodnotu a jsou zcela nedostatečné pro přístup k právu. Baileyho interpretace funguje především u civilních soudů. Samotný soud se samozřejmě žalobám brání zavedením soudních poplatků a přiřčením nákladů řízení zneužívání institutu žaloby. Primárním nákladem jsou však pro laiky náklady na právní zastoupení, které mohou do obdobné výše jako částka, která je předmětem sporu. Tato sociálně-právní interpretace *Před zákonem* by ukazovala Kafkovu ironii, kdy neúprosnými dveřníky jsou ti, kteří mají právní pomoc poskytovat. Tomu by napovídala i lehce parodická role advokáta v *Procesu*, který jako postava vždy hodně mluví, deklamuje neustálý pokrok, ale není nikdy schopen vysvětlit, v čem nastal. Přesto Josef K. dlouho váhá odejmout mu své zastupování, protože si bez advokátů nelze soudní proces téměř ani představit.

⁵⁵KAFKA, Franz. *Zur Frage Der Gesetze*. Fischer Taschenbuch Verlag, 2008. ISBN 978-3596181216.

⁵⁶FITZPATRICK, Peter. *Access as justice*. Windsor YB Access Just., 2005, 23, s. 3-16. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/windyrbj23&i=9>. [cit. 2024-02-26].

⁵⁷BAILEY, Jane. *Reopening law's gate: public interest standing and access to justice*. UBCL Rev., 2011, 44, s. 255-260. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/ubclr44&i=267>. [cit. 2024-02-29].

Jak vidno, právo na přístup soudu může být skrze Kafku nahlíženo mnoha způsoby. Obecně lze říci, že Kafka ve svých postavách vytváří iluzi plného přístupu k právu, ať už pomocí soudu nebo jinak, která se však v průběhu ukazuje neuplatnitelnou. Všechny nastudované zákony, právní zastoupení, jednání před soudem, to vše je jen roztrhanou sítí při honbě za chimérou práva, která postavy udržuje v domnění, že se svého práva domohou. Jejich příběhy však po postupném prozření končí smrtí, což je pro Kafku metaforické vyústění donquijotského souboje s právním systémem. Jak toto shrnuje prohlášení dveřníka z povídky Před zákonem: *Muž se zamyslí, a pak se zeptá, bude-li mu tedy dovoleno vstoupit později. ,Možná, ‘ řekne dveřník, ,ted’ však ne.*⁵⁸ Čekání na ten správný okamžik pak jen oddaluje konečné zjištění, že k zákonu se není možné dostat nikdy. Možná pro někoho vlivného ano, ale pro hlavní hrdiny Kafkových děl určitě ne.

U Dürrenmatta naopak na problematiku přístupu k soudu nenarážíme. V jeho příbězích selhávají jiné aspekty práva na spravedlivý proces, případně se dané postavy nedostanou k soudu z důvodu selhání policejního vyšetřování, v něm se však nevyskytují zásadnější právní chyby. U Dürrenmatta není problémem nemožnost přístupu k soudu ale toho, že soud nemá přístup ke spravedlnosti.⁵⁹ Dürrenmatt se pak více zabývá možností přístupu k právu, kdy konstruuje zcela jiné právo pro bohaté než pro chudé, přístup je pro všechny zdánlivě stejný, ale bohatí a vlivní stojí často nad právními předpisy. Nejvíce se toto projevuje v Návštěvě staré dámy, kdy Klára Zachanassian v mládí kvůli lsti a neznalosti práva prohrává soudní spor, aby se ho desetiletí později rozhodla vyhrát již prostřednictvím svého nabytého jmění.

Výjimkou v Dürrenmattově díle je rozhlasová hra Noční rozhovor. Ta se odehrává v blíže nespecifikovaném totalitním státě, ve kterém je protirežimní spisovatel popraven katem, který vlez oknem k němu domů.⁶⁰ Bezejmennému spisovateli je zcela odepřen přístup k soudu, kdy dokonce o soudu ani neměl tušení. V tomto by jej šlo přirovnat k odsouzení V kárném táboře, absence přístupu k soudu je zbavila jakýchkoliv dalších nároků na náležitosti spravedlivého procesu. Obdobným procesem projdou též hlavní postavy v dramatu Fyzikové, které se napřed dobrovolně vzdalují od lidské společnosti, aby jim následně bylo znemožněno se do ní vrátit. Jsou uzavřeny za zdmi psychiatrické léčebny, která se v jejich případě promění ve vězení bez možnosti jakéhokoli přístupu k právu a spravedlnosti. Zde ošetřovací sestra supluje soudce, který rozhoduje bez procesu a neumožňuje ani jedné z postav vést spor ohledně rozsudku, který je v tomto případě doživotní pobyt v psychiatrickém zařízení. Toto znemožnění změny rozhodnutí také můžeme hodnotit jako ztrátu práva na přístup k soudu.⁶¹

⁵⁸Op cit. 6, 2019, s. 176

⁵⁹RÖTHEMEYER, Peter. *Gerechtigkeit vor Gericht. Zeitschrift für Konfliktmanagement*, 2018, 21.1: s. 8-12. Dostupné z: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.9785/zkm-2018-0104/html>. [cit. 2024-03-20].

⁶⁰Op. cit. 33, 1966, s. 65-82.

⁶¹DÜRRENMATT, Friedrich. *Fyzikové*. Artur, 2018, s. 1-88. ISBN 978-80-7483-083-9.

3.2. Právo na spravedlivý proces

3.2.1. Nezávislost a nestrannost soudu a právo na zákonného soudce

Právem na přístup k soudu však samozřejmě ještě není zajištěn samotný spravedlivý proces. Právo na zákonného soudce je již poměrně dlouho existujícím institutem, který má zaručovat, že nikdo nebude odňat svému zákonnému soudci, nezjistí-li se důvody, kvůli nimž by bylo možné pochybovat o nezávislosti a nestrannosti soudu.⁶² Daný soudce se pak běžně určuje podle předem schvalovaného rozvrhu práce. V případě Josefa K. je k tomuto institutu vypovídající již to, že v celé knize jméno soudce ani jednou nepadne, titulován je vždy jen jako vyšetřující soudce. To by ještě v Kafkově pojetí světa nebyl takový problém, soudce pro něj symbolizuje celou instituci, není nutné dávat mu lidské jméno, když má celý soud působit krajně odlišně. Nezávislost a nestrannost soudu je však v celém díle mnoha narážkami zpochybňována, jak u rozhovoru s malířem Titorellim hlavní hrdina uvažuje: *Dá-li se opravdu tak působit na soudce osobními styky, jak to líčil advokát...*⁶³ Toto a další tvrzení jasně ukazují na to, že nezávislost a nestrannost soudu, který proces vede, je značně pochybná.

Primární otázkou je, zda vlastně sledujeme soudní proces v právním smyslu. Vzhledem k okolnostem, že mají probíhat opakovaná slyšení a provádí je vyšetřující soudce, se dá dospět k úvaze, že jde jen o policejní vyšetřování. Proti tomu však stojí například veřejnost takových slyšení. Glen dovozuje, že se ani nedá hovořit o soudním procesu, který v Procesu vlastně nikdy neproběhne, natož pak aby byl spravedlivý.⁶⁴ Tím vlastně vznáší otázku k předchozí kapitole, tedy zda vůbec Josef K. dostal přístup k soudu a nejde jen o zastřený proces, který má zakrýt, že žádný soudní proces ve skutečnosti probíhat nebude. Fort pak dělí výklady Procesu na dva tábory, kdy jedna posouvá danou tezi ještě dále, když tvrdí, že soudní rovina je jen psychologickou alegorií na bázi snu. Druhá část pak považuje soud za reálný a není ovlivněn představami hlavního hrdiny. Některé pasáže z budovy soudu opravdu částečně snově zní, typicky se jedná o scénu s mrskáním úředníků nebo reakce davu na projev Josefa K. při veřejném slyšení. Tyto prvky však lze přičíst ke Kafkovu stylu na pomezí magického realismu, kdy soud není jen snem, ale pevně na nohou stojící realitou.⁶⁵

Josef K. celou dobu svádí boj s anonymním soudem, jehož činnost mu zůstává záhadou. Možná má svého zákonného soudce, ale vlastně netuší, kdo to je, jak s ním jednat a čím se tento soudce řídí. Je-li soud nezávislý a nestranný nelze ani z příběhu zjistit, protože se neustále drží

⁶²ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Právo na zákonného soudce v České republice*. Právník, 2017. Dostupné z: <https://is.muni.cz/repo/1392330/?kod=e029;so=na>. [cit. 2024-03-20].

⁶³Op cit. 6, 2019, s. 126.

⁶⁴GLEN, Patrick J. Franz Kafka, Lawrence Joseph, and the Possibilities of Jurisprudential Literature. S. Cal. Interdisc. LJ, 2011, 21: s. 52-56. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/scid21&div=5&g_sent=1&casa_token=. [cit. 2024-03-24].

⁶⁵FORT, Keith. *The Function of Style in Franz Kafka's "The Trial"*. The Sewanee Review, 1964, 72.4: 643-651. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27541062>. [cit. 2024-03-27].

ve stínu, nelze ho podrobit kontrole.⁶⁶ Kafka modifikuje právo na zákonného soudce tak, že daný institut v Procesu přímo nevyvrací, neumožňuje však čtenáři ani Josefovi K. žádnou kontrolu, nechává je utápět se v domněnkách. Z nich lze usuzovat, že soudce je značně ovlivnitelný osobními vazbami, následně se však dozvídáme, že jeho pohled na proces v podstatě nelze zvrátit. Soud by se tak dal v podstatě označit za nezávislý a z pootočeného pohledu logiky i za nestranný, jelikož vždy rozhoduje podle svého uvážení, které je však v podstatě vždy rozsudek vinen. Toto prizma rozhodně nenaplnuje právní představu o nezávislém a nestranném soudu, v posunuté logice Kafkova světa v něm však můžeme spatřovat náznak nestrannosti a nezávislosti, který je však skryt za hustou mlhou, za níž již nevidíme. Právě anonymita soudu a jeho nejasné kontury nám neumožňují přijít s jasnou odpovědí na tuto otázku.⁶⁷

Co však v souvislosti s nestranností soudu posuzovat můžeme, je zásada presumpce nevinny. Ta je v trestněprávním procesu vyčleňována jako samostatná zásada, její základ však tkví v požadavku na nestrannost soudu. Pokud bychom měli u předchozích aspektů hovořit o nejasnosti interpretace, u presumpce nevinny je situace jasnější. Teubner dokonce hovoří o takzvaném kafkovském právu, kdy zákony neustále nechávají všechny v pochybnosti, zda nejednali proti nim. Jednání je totiž možné pouze po právu nebo proti němu, žádná třetí cesta neexistuje.⁶⁸ Na všech je neustále nalepen stín viny, což se definitivně projevu v rámci soudního procesu. Nejlépe to shrnuje tato věta malíře Titorelliho: „*Soud se od něho nikdy nedá odvrátit. Kdybych tady vymaloval všechny soudce vedle sebe na plátno a vy byste se před tím plátnem hájil, budete mít větší úspěch než před skutečným soudem.*“⁶⁹ U Kafky můžeme hovořit spíše o presumpci viny, vyvinut se před zákonem v podstatě není možné. V Procesu se dokonce zmiňuje, že ani soudci nemohou nahlížet do spisů po jejich uzavření a z toho důvodu se o osvobození někoho jen vypráví, jsou to však nejspíše jen legendy a nikdy k ničemu takovému nedošlo. Konstrukce presumpce viny má však u Kafky i pragmatičtější základ. Od Josefa K. se odtahuje v podstatě každý, kdo se o jeho procesu dozví. Je mu společností presumována vina, což je však i realitou u klasického procesu, kdy se od obviněného odvrací jeho okolí, aniž by ctilo presumpci nevinny. Kafka sociální presumpci viny překlopil i do právní roviny před soudem. Jak to vystihuje krátce Županič: *U Kafky jste vinen – protože jste vinen.*⁷⁰

⁶⁶AZIZMOHAMMADI, Fatemeh; KOHZADI, Hamedreza; MAKKI, Seyed Abolfazl. *A Study of Franz Kafka's The Trial*. 2012, s. 1262-1266.

⁶⁷GHOSH, Aditi. *A Deconstructive reading of Franz Kafka's The Trial*. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2021, 25.02, s. 370-371. ISSN: 1475-7192.

⁶⁸TEUBNER, Gunther. *The Law before its law: Franz Kafka on the (im) possibility of Law's self-reflection*. V: Critical theory and legal autopoiesis. Manchester University Press, 2019. s. 84-102. Dostupné z: <https://www.manchesterhive.com/display/9781526139948/9781526139948.00010.xml>. [cit. 2024-03-30].

⁶⁹Op. cit. 6, 2019, s. 124-125.

⁷⁰ZUPANČIČ, Boštjan M., et al. *Státní moc a pachatel: právo nevypovídat proti sobě-k obecným principům trestního řízení*. Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, 5.4: s. 512. Dostupné z: <https://www.ceol.com/search/article-detail?id=944559>. [cit. 2024-03-30].

U Dürrenmatta musíme otázku nezávislosti a nestrannosti soudu rozdělit do dvou rovin. Tu první a méně důležitou představují skutečné soudy, které nedokázaly naplnit autorovu vizi spravedlnosti. O nich máme málo informací, zpravidla však nic nenasvědčuje tomu, že by zde byl problém s naplněním nezávislého a nestranného soudu. V Návštěvě staré dámy vstupuje soudce Hoffer do služeb Kláry Zachanassian, kterou před lety na základě podvržených svědectví nespravedlivě odsoudil. Pokud by tedy měl dle této logiky někomu v daném sporu stranit, byla to již tehdy Klára, z jeho tehdejšího rozsudku však vyplývá, že v rámci své institucionální role soudce naplnil její předpoklad nezávislosti a až následně ji vyměnil za roli komorníka. Můžeme zde hovořit o problematice soudcovské etiky, kdy otevřeně hovoří o daném případě a prolamuje svou mlčenlivost, ale v rámci samotného procesu nejspíše svou úlohu soudce naplňoval formálně správně.⁷¹ Tím se dostáváme k druhé a podstatnější rovině, kdy musíme hledat nezávislost a nestrannost u jedinců a lidových soudů, které takové z podstaty věci být nemůžou, v přeneseném významu ji však lze nalézt i u takovýchto soudů a soudců.

Nagel přisuzuje u Dürrenmatta velkou důležitost objevení symbolického tribunálu na konci většiny jeho právních děl, přičemž v něm běžně vystupuje soudce a mstitel, což je často tatáž osoba. Tyto soudce často vedou osobní důvody, o jejichž spravedlnosti bylo pojednáno výše, nelze však většinou vůbec hovořit o jejich nezávislosti a nestrannosti.⁷² Pokud se opět vrátíme k příběhu Návštěvy staré dámy, je role soudu přenesena na všechny obyvatele obce Gullen, každý z nich je soudcem, kterému byl nabídnut úplatek. Alfréd Ill nestojí před soudci, kteří by zkoumali jeho vinu, ale kteří v sobě porovnávají pocit vlastní viny vůči penězům, které tím mohou nabýt. Tento lidový tribunál, který končí ulynčováním obviněného, je tak typickým případem soudu, kde vůbec nemůžeme o nestrannosti a nezávislosti hovořit. Jednotliví soudci se kupováním zboží na dluh ani nesnaží skrýt svoji zaujatost, zároveň však dlouho obviněného i sami sebe přesvědčují o opaku.

Ve velmi specifické roli z pozice soudce vystupuje komisař Bärlach. Ten ve své roli soudce snoubí Dürrenmattovskou spravedlnost i naprostou zaujatost: *Jsem jediný, kdo tě zná, a tím i jediný, kdo ti může být soudcem.*⁷³ Bärlachovým pojetím by soudce měl obžalovaného detailně znát, aby jej mohl soudit. Tato myšlenka jde samozřejmě zcela proti institutu nestranného a nezávislého soudce, blízká známost soudce s obviněným je už dlouhodobě důvodem k vyloučení soudce pro podjatost, v našem současném právním řádu toto ošetřuje § 30 TŘ, pokud lze mít pochybnosti, že by soudce nerozhodoval nestranně. Přesto není pochyb o tom, že Gastman je z mnoha trestných činů, z nichž byl zaujatým soudcem Bärlachem souzen, skutečně vinen, sám to otevřeně přiznává. Naproti tomu všechny nezávislé soudy, policejní orgány či jiné nezávislé státní struktury ho z těchto spáchaných

⁷¹Op. cit. 12, 1964, s. 172-180.

⁷²NAGEL, Bert. *Friedrich Dürrenmatt und Franz Kafka*. Modern Austrian Literature, 1987, s. 38-40. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24647462>. [cit. 2024-04-07].

⁷³Op cit. 10, 1989, s. 68.

trestných činů neuznaly vinným. Dürrenmatt zde staví situaci, kdy pachatele trestných činů všechny nezávislé a nestranné instituce osvobodily, spravedlnost zde musel zjednat zaujatý soudce. Otevírá se tím dlouhodobě diskutovaný problém rozevřených nůžek mezi právem a spravedlností, do něhož spadá i běžně velmi podstatný institut nezávislého a nestranného soudu, který však může mít nedostatek informací pro rozhodnutí případu, lepší znalost poměrů obžalovaného a okolností trestného činu by umožňovala kvalifikovanější rozhodnutí, které by však snadno bylo tendenční a usnadňovalo protekci některé ze stran. Bärlach může sloužit jako příklad zaujatého soudce, který však rozhodl lépe po právu než všichni nezaujatí a nestranní soudci.

Pokud bychom vycházeli ze standardního pojetí soudu dle práva, je mu jistě nejbližší improvizovaný soudní proces v *Die Panne*, který se skládá z penzionovaných odborníků, kteří jsou standardem řádného procesu. Vzhledem k tomu, že osoba soudce je zjevně v přátelském kontaktu se státním zástupcem i obhájcem, dala by se zde jistě vznést námitka podjatosti soudce. V takovém případě vyšší soudy zpravidla posuzují intenzitu přátelského kontaktu a zda je takový kontakt způsobilý zasáhnout do rozhodování soudce. Situace je jistě lehce rozdílná v případě obviněného a dalších osob účastných na procesu, kdy se typicky u soudce a státního zástupce jistá míra sociální vazby vzhledem k jejich profesi předpokládá. Nejvyšší soud České republiky například v usnesení Nao 76/2010 - 107 ze dne 30. září 2010 rozhodoval o vztahu soudce a žalobce s tím, že spolu někdy navštěvují restaurační zařízení, ač je jejich vztah kolegiální spíše než přátelský. V případě *Die Panne* by se dal vztah označit za více přátelský, tudíž by dost možná posuzováním podjatosti neprošel, jistá míra známosti i přátelství však obecně možná je, přátelský vztah soudce a státního zástupce a obhájce ve fikčním Dürrenmattově světě není zásadnější překážkou pro konstatování nestrannosti a nezávislosti soudu. V tomto rámci soudní proces probíhá relativně standardním způsobem mezi výslechem obviněného a podáváním koňaku, ač je zde zcela zjevné pokládání sugestivních a kápiciozních otázek ze strany státního zástupce, který není v tomto směru soudcem nijak upomínán. To však lze přičítat i pouhé simulaci soudu, v níž se ozývá mnoho smíchu a drží se stále v odlehčeném duchu. To vychází i z principu výstavby díla, kdy Dürrenmatt uznává model, že nejsmutnější sdělení je možné předat skrze komediální formu.⁷⁴ Skrze odlehčenou formu přátelského soudu rozehrává morální drama, které nakonec končí několika rozdílnými způsoby, jak již bylo popsáno výše.

3.2.2. Kontradiktornost a rovnost zbraní

Jedním z pilířů spravedlivého procesu je též kontradiktornost, která je zásadní pro zjištění skutkového stavu. V rámci sporu by však standardně měl navrhnout státní zástupce, který se touto problematikou zabývá dlouhodobě, zatímco obžalovaný je často před soudem vůbec poprvé.

⁷⁴EĞİT, Kasım; SARIÇOBAN, Gökçen. *Friedrich Dürrenmatt. Aufbau und Erzählstrukturen seines Prosawerks von. Von Generation zu Generation: Germanistik*, 1987, s. 183-186. [cit. 2024-04-09].

Například Jelínek tak spojuje kontradiktornost se zásadou rovnosti zbraní, která je nezbytnou pojistkou toho, aby mohl spor probíhat.⁷⁵ Právě umožnění rovnosti je obecně vykládáno především *rovnou možností účastníků využívat svých procesních práv*.⁷⁶ I zde můžeme nalézt prvky týkající se již konkrétnějšího přístupu k soudu, kdy *...vnímá kontradiktornost především jako právo na informace o obvinění a právo na vyjádření ve smyslu pravidla audiatur et altera pars (nechť je slyšena i druhá strana)*...⁷⁷ Právě vypovídání je Josefovi K. v Procesu umožněno, o vyslyšení by se však již daly vést diskuse, podobně jako s nakládáním s rovností stran a umožněním institutů favor defensionis.

Celou kontradiktornost a s tím úzce spojené právo na obhajobu v Procesu značně komplikuje fakt, že Josef K. neví, z čeho je obviněn. Kontradiktornost procesu se tak smrskává na spor týkající se procesu samotného, nikoli meritů věci v níž je veden. Ještě dál v tomto dochází Kafka v povídce V kárném táboře. „*On nezná svůj vlastní rozsudek?*” „*Ne,*” opakoval důstojník...*Proto se cestovatel, který se už opřel v židli, opět předklonil a zeptal se ještě: „Ale že byl vůbec souzen, to přece ví?” „Také ne,” řekl důstojník.*⁷⁸ S trochou nadsázky však lze konstatovat, že v obou případech je výsledek podobný, odsouzenec V kárném táboře ani neví, že byl souzen, Josef K. o tom sice ví, ale neví z jakého důvodu a verdikt soudu ani změnit nemůže.

Z těchto důvodů je podle Askina kafkovský soud používán jako synonymum pro totalitní soudy. I zde obžalovaný běžně nemá přístup ke spisům soudu, může tak jen ze soudních jednání odhadovat, z čeho je vlastně obviněn. Askin pak dochází k tomu, že i americké soudnictví, které je bráno jako vzor demokratičnosti a spravedlnosti může vykazovat mnoho kafkovských motivů, kdy nelze hovořit o rovnosti stran a informovanosti obžalovaných proč jsou souzeni, čímž se vytrácí smysl kontradiktornosti.⁷⁹ S tímto východiskem souhlasí též Potter, který provádí analýzu stovek soudních rozhodnutí v USA, v nichž se objevují kafkovské motivy, které zmiňují soudci ve svých rozsudcích. Z mnoha uvedených případů nerespektování rovnosti stran a základních práv obviněného je případ Paula Hughese, který po soudu požadoval stažení svého přiznání, které dle svých slov učinil především ze strachu před soudci s přísnou pověstí, kteří by mu bez přiznání dali neadekvátní trest. Tato žádost mu byla zamítnuta a přiznání bylo použito, i když bylo učiněno v komplikovaném soudním případě už před 2 lety. Tento jeden případ z mnoha popsaných ukazuje nerovný souboj jedince se soudním systémem, který nerespektuje jeho práva a ztěžuje mu celou

⁷⁵JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 5. vyd. Praha: Leges, 2018, s. 47. ISBN: 978-80-7502-278-3.

⁷⁶KŘIVÁČKOVÁ, Jana, et al. *Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním*. Acta Iuridica Olomucensia, 2011, 6.1: s. 119. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=86245>. [cit. 2024-04-10].

⁷⁷PELC, Vladimír. *Koncept kontradiktornosti v trestním řízení*. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, 69.3: s. 14. Dostupné z: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1174748>. [cit. 2024-04-16].

⁷⁸Op. cit. 7, 1964, s. 176.

⁷⁹ASKIN, Frank. *Secret Justice and the Adversary System*. Hastings Const. LQ, 1990, 18: s. 745. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/hascq18&i=755>. [cit. 2024-04-16].

situaci tím, že mu neumožňuje snahu dosáhnout rovného postavení.⁸⁰

Kontradiktornost je pro obžalovaného a jeho advokáta způsob, jak přinést svoji verzi příběhu, která je pravdivá nebo minimálně působí věrohodně a pravděpodobně, aby o tomto soud mohl rozhodnout. V Kafkově rámci však s takovou verzí není možné přijít, když není známa obžaloba ani z čeho je Josef K. obviněn, není proti čemu klást vlastní příběh a argumenty.⁸¹ V kapitole Procesu s názvem První vyšetřování Josef K. přednáší dlouhou řeč, v níž se snaží obhájit, aniž by věděl vůči čemu, jeho řeč se stává spíše sporem se samým smyslem soudu a invektivy na vyšetřujícího soudce. Jelikož se dočká kladných reakcí přítomné veřejnosti,⁸² pokračuje v příkrostiti své řeči, aby na jejím konci byl přesvědčen o svém vítězství. Po skončení této řeči soudce reaguje jen těmito slovy: „*Chtěl jsem vás jen upozornit,*“ řekl vyšetřující soudce, „*že jste se dnes – snad jste si to ještě neuvědomil – zbavil výhody, kterou pro zatčeného v každém případě znamená výslech.*“⁸³ A skutečně o dalším postupu v procesu už se dozvídáme spíše od jiných osob, v knize není popsáno další slyšení u soudu. Z toho se zdá, že soud skutečně odejmul Josefovi K. možnost výpovědi, což jde zcela proti logice zásady kontradiktornosti, v níž by měl obžalovaný mít možnost se vyjadřovat ke každému provedenému důkazu,⁸⁴ ač lze předpokládat, že u daného soudního procesu žádné důkazy prováděny nejsou.

Jak uvádí zákon 141/1961 Sb., trestní řád, v účinném znění, v § 91 odst. 1: *Před prvním výslechem je třeba zjistit totožnost obviněného, objasnit mu podstatu sděleného obvinění a poučit jej o jeho právech...* Kafku samozřejmě nemůžeme posuzovat dle současného trestního řádu, tato zásada však v lehkých obměnách platila i za jeho doby. Toho si všímá též Ghosh, který toto vypichuje k podepření svého tvrzení, že proces Josefa K. nemá nic společného se spravedlivým procesem. Zmiňuje právě nesdělení obvinění ani dalších okolností týkajících se jeho případu, až je obžalovaný nakonec popraven, aniž by tušil, proč byl odsouzen nebo co mohl udělat, aby tomu zabránil.⁸⁵ V rámci nesdělení obžaloby a následné absence kontradiktornosti vyplývá nemožnost obhajoby, které bude věnována další kapitola.

Jak již bylo naznačeno výše, Dürrenmattovy soudní procesy neprobíhají standardním

⁸⁰POTTER JR, Parker B. *Ordeal by trial: Judicial references to the nightmare world of Franz Kafka*. Pierce L. Rev., 2004, 3: s. 200-203. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/plr3&i=201>. [cit. 2024-04-16].

⁸¹PINAIRE, Brian. *The Essential Kafka: Definition, Distention, and Dilution in Legal Rhetoric*. U. Louisville L. Rev., 2007, 46: s. 118-119. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/branlaj46&i=115>. [cit. 2024-04-23].

⁸²Role veřejnosti v této kapitole je velmi zajímavou otázkou. Kafka se zde mohl nechat inspirovat americkým systémem rozhodování porot z běžných občanů, daní lidé mohou být výplodem fantazie Josefa K. či je znázorněna bulvarizace některých exponovaných soudních jednání. Výkladů bychom našli celou řadu, jisté však je, že právě reakce veřejnosti tvoří rušivý prvek v celém soudním jednání, kterým Kafka navozuje pitoresknost celého soudu.

⁸³Op cit. 6, 2019, s. 44.

⁸⁴Jak už bylo předtím zmiňováno, dle výrazu zatčený by se skutečně dalo usuzovat na to, že neprobíhá ještě soudní řízení. Vzhledem k mnoha okolnostem a způsobu pojednávání o soudu v celém románu tak budeme brát tento akt spíše již jako soudní jednání a nikoli jako vyšetřování.

⁸⁵Op. cit. 24, 2021, s. 370.

způsobem. Rovnost zbraní je zde zpravidla smazána rozdílností majetku jednotlivých postav, a to ať už v pojetí díla pozitivním slova smyslu jako v *Návštěvě staré dámy*, tak v negativním slova smyslu jako u povídek s komisařem Bärlachem. V samotných příbězích nenacházíme kontradiktornost právní, pouze kontradiktornost morální, která je však potlačena narativním postupem příběhu, který málokdy připouští kontradiktorní pohled ze strany obviněného. Z tohoto pohledu můžeme konstatovat, že Dürrenmattův proces spravedlivý není, rovnost zbraní zpravidla smazávají sociální rozdíly, které činí jakoukoliv obranu spravedlnosti u soudu za prakticky nemožnou. Problematika obrany postav pak bude blíže rozebrána v následující podkapitole.

3.2.3. Právo na obhajobu a opravné prostředky

Právo na obhajobu jako jedna ze zásad spravedlivého procesu spočívá v tom, že se obžalovaný může hájit u soudu tak, aby za trestný čin byl skutečně odsouzen jen jeho pachatel a nikoliv nevinná osoba.⁸⁶ Toto právo pak umožňuje obžalovanému hájit se jakýmkoliv dovoleným způsobem, může tedy v rámci obhajoby i lhát, pokud touto lží zároveň nenaplní skutkovou podstatu pomluvy či křivého obvinění.⁸⁷ Jelínek pak rozděluje právo na obhajobu na tři oblasti – materiální obhajoba, formální obhajoba a právo požadovat takový postup, aby byl zjištěn skutkový stav. Obžalovaný by se měl možnost mít hájit sám, nechat se hájit i profesionálním obhájcem a požadovat po orgánech vhodný postup pro zjištění skutkového stavu, což je kombinací především zásady vyhledávací a zásady materiální pravdy, případně též presumpce neviny.⁸⁸ V případě nesouhlasu s tímto postupem a zjištěným skutkovým stavem by pak měl obžalovaný či odsouzený mít právo podávat opravné prostředky proti danému rozhodnutí. Z těchto hledisek pak můžeme nahlédnout přístup Kafky i Dürrenmatta k právu na obhajobu.

„Ne,“ řekl cestovatel a přešel si rukou čelo, „pak tedy ten muž ani teď ještě neví, jak byla přijata jeho obhajoba?“ „On neměl příležitost, aby se obhajoval,“ řekl důstojník.⁸⁹ V kárném táboře Kafka znemožňuje jakoukoliv formu práva na obhajobu, vzhledem k popsaným okolnostem by se tento soud dal přirovnat k polnímu soudu za války, kdy často byla poprava vykonána bez jakéhokoliv procesu, natož možnosti se obhajovat. Vzhledem k vysoce estetizovanému popravčímu stroji však jde spíše o libovůli daného důstojníka, což potvrzují i jeho stížnosti na to, že mu chtějí nadřízení tento postup omezit. Proces již umožňuje základní materiální obhajobu, její podoba a výsledek již byly popsány v kapitole o kontradiktornosti, zde je na místě spíše ono

⁸⁶GRÍVNA, T. a kol.: *Právo na obhajobu*. Teorie a praxe 21. století. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2016, s. 18. ISBN: 978-80-7380-593-7.

⁸⁷PROVAZNÍK, Jan. Trestněprávní meze lži při obhajobě v trestním řízení. Online. In: Advokátní deník. 2019. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2019/03/27/trestnepravni-meze-lzi-pri-obhajobe-v-trestnim-rizeni>. [cit. 2024-04-29].

⁸⁸Op. cit. 75, 2018, s. 234-240.

⁸⁹Op. cit. 7, 1964, s. 176.

zmiňované přirovnání k totalitním soudům. Z tohoto úhlu pohledu je proto zajímavý vývoj vztahu Sovětského svazu ke Kafkovi, kdy je některými označován za oběť imperialismu a jinými za zástupce kapitalismu, Elsberg ho označil za buržoazní módu, která pomine. Zatonskii pak vidí v Procesu a především v kárném táboře optimistický závěr, kdy porouchaný stroj dává naději novým začátkům.⁹⁰ Ať už tedy sovětští či marxističtí kritikové viděli v Kafkovi bojovníka proti monarchii nebo naopak zástupce buržoazie, faktem zůstává, že právě sovětské politické soudy (stejně tak československé po roce 1948) jsou velmi dobrou ilustrací průběhu Kafkova Procesu. Rozdíl se pak může projevit právě v právu na materiální obhajobu, kdy Josef K. svou obhajobu naplňuje na základě vlastního uvážení, zatímco u politických soudů, kterým typicky byl proces s Miladou Horákovou, se obžalovaní učili své výpovědi z paměti, aby podpořili svůj význam pro komunistickou propagandu.⁹¹ Zde však můžeme konstatovat, že soud Josefa K. není součástí propagandistického aparátu, naučených výpovědí není třeba, jeho právo vypovídat má pro soud stejnou hodnotu jako výpovědi naučené. Právo na materiální obhajobu Kafka zakotvuje jen v některých dílech a ani v nich nemá žádný reálný dopad.

Z hlediska formální obhajoby je v Kafkově světě možné nechat se zastoupit advokátem. Josef K. si pro svůj proces, který považuje za nevýznamný, žádného advokáta zpočátku nenajme, ani mu není žádný přidělen. To je problematické i z hlediska platného práva Kafkovy doby, kdy platí trestní řád 119/1873 ř. z. V něm § 41 praví: *Když se obviněnému obžaloba dodává, má se mu poučení dáti, že má právo zříditi si obhájce.* Josef K. o takové možnosti soudem zpraven není. Především však případ Josefa K., ač neznáme jeho hmotněprávní základ, spadá dle téhož paragrafu do případů nutné obhajoby vzhledem k tomu, že rozsudkem v daném procesu je trest smrti. Nutná obhajoba se tehdy využívala v případě, že je k rozhodování příslušný porotní soud dle čl. VI. trestního řádu. Zde můžeme namítat, že Josef K. nestanul před porotním soudem, to však lze vnímat jen jako další pochybení systému, jelikož daný článek VI. trestního řádu z roku 1873 stanovil: *Pro zločiny, v příčině kterýchž vedlé toho, co výše ustanoveno, soud porotní není příslušný, nemůže soud nalézající nikdy uložit trestu většího nežli pětiletého žaláře.* Josef K. dle daného trestního řádu musel spáchat některý z taxativně vyjmenovaných trestných činů, aby mohlo potenciálně dojít k takovému trestu, který byl nakonec udělen. Pro Kafkovy knihy samozřejmě nemusel daný trestní řád vůbec platit, podstatou této analýzy však bylo prokázat, že Kafka znal institut nutné obhajoby i právní pomoci, záměrně se ho však rozhodl v Procesu nevyužít a snížit tak možnosti formální obhajoby Josefa K.

Josef K. se v příběhu nakonec nechá zastupovat advokátem Huldem, ke kterému ho zavede

⁹⁰TALL, Emily. *Who's Afraid of Franz Kafka?: Kafka Criticism in the Soviet Union.* Slavic Review, 1976, 35.3: s. 485-489. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2495121>. [cit. 2024-05-01].

⁹¹KAPLAN, Karel. *Největší politický proces "M. Horáková a spol."*. 2. vyd. Knihy dokumenty. Brno: Doplněk, 1996, s. 140-155. ISBN 80-857-6558-6.

jeho strýc. Jak již bylo zmíněno, jeho karikatura je asi nejvýraznější v rámci celé knihy. Tenckhoff popisuje Hulda jako namyšleného, ignorantského ke klientům a ač sám sebe označuje za mocného, nesvede v rámci procesu v podstatě nic. Tenckhoff Hulda připisuje Kafkově špatné zkušenosti s advokátním stavem, proto postavu advokáta v knize takto vykreslil.⁹² Sám Kafka skutečně měl za sebou krátké působení jako advokátní koncipient, konkrétně v advokátní kanceláři Richarda Löwyho. Jeho nízké mínění je pak podtrženo citací z Kafkových nedokončených příběhů a poznámek s názvem *Fragmente aus Heften und losen Blättern*. V ní Kafka parafrázovaně označuje jednoho obhájce za ukřičeného a bojovného, nikoli však příliš chytrého. Dodává, že toho dne byl obhájce bojovný jen na oko, jelikož hájil člena politické strany, věděl však, že rozhodně zájmy svého klienta neuhájí, přičemž pro státního zástupce neměl představovat větší překážku.⁹³ Kafkův vztah k advokátnímu stavu pak dokresluje povídka *Nový advokát*, kde popisuje nového advokáta doktora Bucefala, což je i vzhledem k textu povídky zjevný odkaz na jméno koně Alexandra Velikého, daný advokát tak je koněm. Zcela satirickým dojmem pak působí jeho popis očima soudního úředníka, který má vůči advokátům být plně nestranný, zde je však doktor Bucefalus schvalován a obdivován i samotnými soudními úředníky: *Však jsem onehdy viděl na venkovských schodech jednoho docela prostoduchého soudního sluhu, jak odborným pohledem stálého návštěvníka dostihů obdivuje advokáta, který vysoko zvedaje stehna stoupal ze schodu na schod a jeho krok zvonil o mramor.*⁹⁴

Po úvodu ke Kafkovu vztahu k advokacii se lze vrátit k postavě advokáta Hulda z *Procesu*. Ten přijímá své klienty zpravidla v posteli a klame svým stavem. Působí stejně zlověstně jako soud sám, je spíše než obhájcem obžalovaných jejich dalším právním trýznitelem. To se plně projevuje v postavě obchodníka Blocka, který je do svého procesu tolik ponořen, že u advokáta i přebývá a je jím pravidelně ponižován. U postavy samotného Hulda Kellerwessel uvádí značné pochybnosti, zda vůbec má nějaké skutečné právní znalosti. Zmiňuje sice, jak dle něj proces funguje, netušíme však, zda něco z toho je zakotveno v zákoně. Huld pro něj neukazuje žádný specifický důvod se domnívat, že skutečně zná právo a může být advokátem.⁹⁵ Zde naráží Kafka opět na skutečný problém, kdy klienti jsou na advokáty především v procesních věcech naprosto vázáni bez větší možnosti kontroly, jelikož dané právní předpisy jsou velmi vzdálené od běžné reality. Frey pak dochází k tomu, že neposkytuje žádnou právní pomoc svým klientům poskytuje ochranu jen sám sobě, protože mu to umožňuje zajišťovat si existenci u soudu a vydělávat peníze na bezradných

⁹²TENCKHOFF, Jörg. *Leiden am Recht: Franz Kafka, Dichter und Jurist*. JuristenZeitung, 2000, s. 1144-1146. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20825649>. [cit. 2024-05-08].

⁹³KAFKA, Franz. *Fragmente aus Heften und losen Blättern*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014, s. 112-113. ISBN 1503059626.

⁹⁴Op. cit. 7, 1964, s. 117.

⁹⁵KELLERWESSEL, Wulf. *Kafkas "Prozess": eine sprachphilosophische Deutung*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1990, s. 59. ISBN 978-3631430118.

obžalovaných, kteří se snažili nalézt pomoc odborníka.^{96 97} V druhé části knihy pak hraje advokát důležitější roli než samotný soud, stává se místo něj tyranem. Paradoxem zůstává, že se od něj Josef K. nikdy příliš nedozví, o mnoho více se dozvídáme již od několikrát zmiňovaného malíře Titorelliho, který je bez právního vzdělání o dost platnějším zdrojem než advokát Huld.⁹⁸

Primární překážkou práva na formální obhajobu je samotný advokát, který by ji měl vykonávat. Soud formální obhajobu nijak neomezuje v kontextu Procesu, kvalitní obhajobě prostřednictvím advokáta brání především advokáti samotní. Politzer si všímá též státního zástupce Hasterera, který je blízký přítel Josefa K., jak se dozvídáme hned v první kapitole o zatčení, především však z úryvku nedokončené kapitoly, která je věnována právě vztahu mezi uznávaným právníkem Hastererem a Josefem K. Politzer pak popisuje nejistotu jejího zařazení, protože dějově patří ještě před děj samotného románu, její rukopis se však našel dohromady s koncem sedmé kapitoly, kdy už je proces v pokročilém stavu. Toto zařazení je velmi zásadní pro zodpovězení otázky, proč v dané situaci nepožádal Josef K. tak znalého a uznávaného státního zástupce o radu ve své záležitosti, případně zda jejich přátelství zaniklo se samotným procesem.⁹⁹ Tento fragment je velmi zajímavý z toho pohledu, že Josef K. měl zřejmě dobrého přítele státního zástupce, který by mu o fungování soudu mohl říci o dost více než malíř. Nemohl by mu sice poskytnout formální obhajobu ani právní pomoc ve smyslu procesních předpisů, jistě mu však mohl poskytnout pomoc přátelskou v rámci práva. Vzhledem k nedokončení dané kapitoly se lze jen dohadovat, proč se tak nestalo. Dle konce románu Josefovi K. nepomohl ani státní zástupce v rozepsané kapitole, zřejmě protože neexistovala síla, která by mohla danou záležitost zvrátit. Doprňuje marnou snahu hlavního hrdiny domct se jakékoliv právní pomoci, když advokát ji vyloženě sabotuje a ostatní i přes své vysoké postavení nemají šanci pomoci.

Třetím aspektem práva na obhajobu je tedy pro Jelínka požadovat po orgánech vhodný postup pro zjištění skutkového stavu. Zde opět vzhledem k nastavení soudu nemůže být požadován žádný postup, soud rozhoduje zcela svévolně a celý Kafkův svět je s tímto smířen, není dle něj možné požadovat cokoli jiného. *Je tu řeč o dvou různých věcech, o tom, co je psáno v zákoně, a o tom, co jsem se osobně dověděl, to nesmíte zaměňovat.*¹⁰⁰ Tato věta dobře vystihuje, že u soudu nelze očekávat zákonný postup, nejde mu ani o zjištění skutkového stavu, tedy materiální pravdy. Nevina obviněného dle zákona má znamenat zproštění obžaloby, k tomu však nemůže v podstatě nijak dojít, není ani důvod zjišťovat skutkový stav, jelikož jeho zjištění by proces nijak neovlivnilo.

⁹⁶FREY, Gesine. *Der Raum und die Figuren in Franz Kafkas Roman "Der Prozess"*. N.G. Elwert Verlag, 1965, s. 111-113. ISSN 0542-6499.

⁹⁷Frey dokonce pro Hulda používá označení *ein armseliger kleiner Schmarotzer*, tedy malý ubohý parazit. (Ibid)

⁹⁸FERK, Janko. *Der Advokat und der Richter bei Franz Kafka*. GRIN Verlag, 2021, s. 4-30. ISBN 978-3346309495.

⁹⁹POLITZER, Heinz. *The Puzzle of Kafka's Prosecuting Attorney*. Publications of the Modern Language Association of America, 1960, s. 432-438. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/460606>. [cit. 2024-05-11].

¹⁰⁰Op. cit. 6, 2019, s. 127.

Tato složka práva na obhajobu je zcela potlačena a nemá v rámci Procesu žádný význam.

S právem na obhajobu jsou též úzce spojeny opravné prostředky, kdy má být rozhodnutí soudu či jiného orgánu přezkoumáno vyšším orgánem, případně autoremedurou rozhodnuto. Tento postup předpokládá vícestupňovou soudní soustavu, která v Procesu existuje, v textu je mluveno o nejnižších soudech, vyšších soudech a nejvyšším soudu, lze usuzovat na třístupňovou soudní soustavu. Opravné prostředky pak klasicky dělíme na řádné a mimořádné, přičemž o mimořádných nemůžeme v Procesu hovořit vůbec, jelikož výsledný rozsudek je vždy nezvratný a není již nijak přezkoumáván. *Řádné opravné prostředky, tedy takové, které lze podat proti rozhodnutím dosud nepravomocným,*¹⁰¹ však u Kafky v jistém smyslu nalézt lze, ač jejich podoba je velmi odlišná od toho, co si pod tímto pojmem u platného práva představíme.

System opravných prostředků v tomto smyslu u Kafky nenajdeme. Malíř Titorelli říká Josefovi K.: *Především jsem se vás zapomněl zeptat, jaké osvobození si představujete. Je trojí možnost, totiž skutečné osvobození, zdánlivé osvobození a odklad.*¹⁰² Zde se samozřejmě na první pohled jedná o rozhodnutí soudu prvního stupně, při bližším zkoumání však lze nalézt řadu odpovídajících prvků i s opravnými prostředky. Skutečného osvobození totiž lze dosáhnout jen u nejvyššího soudu, jeho návrh musí být postoupen až nejvyššímu soudu, jinak však u něj povahu opravného prostředku nelze spatřovat. Více se jim blíží zdánlivé osvobození a odklad, které zachovávají existenci procesu a dané rozhodnutí nikdy nenabude právní moci. U zdánlivého osvobození je obžalovaný konkludentně stále považován za vinného, podaří se mu však proces přesunout k vyššímu soudu, z něhož bude časem vrácen zpět. Opravný prostředek zde lze spatřovat jak v postoupení vyšší instanci, tak v odložení právní moci rozsudku, který sice nikdy nebyl vydán, ale v Kafkově světě je rozsudek vždy vinen. Odklad může být Kafkovou satirou na obstrukce u soudu a liknavost k nim, kdy se řízení nikdy neposune z právního stupně, lze ho však chápat i jako svým způsobem autoremedurní opravný prostředek, kdy soud prvního stupně opakovaně uznává vlastní pochybení, kvůli nastavení právních předpisů však není zmocněn proces ukončit. Jeho uznání je v symbolické rovině, proces nekončí, ovšem ani nedochází k rozsudku, čímž obžalovaný dosahuje svého cíle. V povídce V kárném táboře pak opravné prostředky vůbec nejsou umožněny, jak to shrnuje postava důstojníka: *Zásada, podle níž se rozhodují, zní: Vina je vždy nepochybná. Jiné soudy se nemohou řídit touto zásadou, protože jsou vícečlenné a mají též nad sebou ještě vyšší soudy.*¹⁰³ Absence vyšší soudní instance tak umožňuje důstojníkovi jako samosoudci rozhodovat zcela svévolně, možnost využití opravného prostředku ani jiné formy práva na obhajobu je zde zcela znemožněna.

¹⁰¹JELÍNEK, Jiří. a kol. *Trestní právo procesní*. 5. aktual. vyd. Student (Leges). Praha: Leges, 2018, s. 612. ISBN 978-80-7502-278-3.

¹⁰²Op. cit. 6, 2019, s. 127.

¹⁰³Op. cit. 7, 1964, s. 177.

Kafkovy opravné prostředky vlastně znamenají jen odkládání samotného rozsudku, který je v podstatě nezvratný. Za kafkovskou se dá označit i situace, kdy je možnost obrany proti zákonnému postupu jen symbolická, Potter zmiňuje například Shango v. Jurich, kdy byl podán opravný prostředek proti převozu vězně do jiného vězení, aniž by bylo poskytnuto jakékoliv vysvětlení, soud nakonec musel konstatovat, že ač jde a priori o zákonný postup, daná situace by obstála v Kafkově románu, ale nikoli před Ústavou USA.¹⁰⁴ Takovýchto případů, kdy společnost zůstává bezradně uvězněná v zákoně, bychom našli celou řadu, proto nejspíše Kafka vycházel z toho, že opravné prostředky pro něj v právu neexistují a nezaváděl je komplexněji do svého fikčního světa.

Z hlediska práva na obhajobu se z Dürrenmattova díla nejvíce vyjímá kniha *Justice*, která zahajuje reverzní hru, kdy je hlavním hrdinou knihy obhájce, kterého právě právo na obhajobu zničí. V knize kantonální rada Kohler využívá mimořádného opravného prostředku obnovy řízení, když mu v přípravě obhajoby pomůže začínající advokát Spät. Ten je následně semlet vlastním svědomím s tím, že pomohl na svobodu zjevnému vrahovi. Dürrenmatt touto modelovou situací polemizuje nad dlouhodobým dilematem obhájců ohledně limitů práva na obhajobu. Minkkinen si klade otázku, jak justice Späta zničila a zda vlastně může justice někoho zničit. Spät přijal úkol vytvořit alternativní realitu, která se postupně stává pravdou, což je častý požadavek na obhájce, aby zkonstruoval fikci, kterou následně u soudu prosadí za realitu. V *Justici* se s tímto morálním úkolem nezládne vyrovnat, čímž ztrácí způsobilost poskytovat právo na obhajobu. To je samozřejmostí spravedlivého procesu a jeho smysl nespočívá v konstruování fiktivní reality, ale v praxi se obhájci s tímto problémem setkají a vyrovnání se s ním je jedním ze základních předpokladů poskytovat obhajobu. Odsouzený Kohler ho jen využívá, ač poněkud nezvyklým způsobem, díky kterému však může primární pocit viny přenést na svého obhájce. Minkkinen dospívá prostřednictvím interpretace zástupce právního romantismu Carla Schmitta k tomu, že Späta justice zničila, a to kvůli právnímu romantismu jeho klienta Kohlera, který se s ním rozhodl sdílet jako právník, což není v jeho pozici dost dobře možné.¹⁰⁵

Die Panne pak poukazuje na často opomíjený fakt, tedy že právo na obhajobu je pouze právem obžalovaného, nikoli jeho povinností. Institut povinné obhajoby, v současném právním řádu je již od horní hranice trestu odnětí svobody za posuzovaný trestný čin (§ 36 TR), přitom částečně předznamenává opak a určuje obžalovanému obhájce za účelem formální obhajoby. To pak předpokládá i zesílení materiální obhajoby a v podstatě činí z práva na obhajobu povinnost obhajoby. V Die Panne je obviněnému ustanoven obhájce, který se snaží zmírnit jeho trest. To však

¹⁰⁴Op. cit. 33, 2004, s. 217-218.

¹⁰⁵MINKKINEN, Panu. *A law without the political: Carl Schmitt, romanticism, and Friedrich Dürrenmatt's The Execution of Justice*. In: *The Contemporary Relevance of Carl Schmitt*. Routledge, 2015. s. 78-90. ISBN 9781315742243.

obžalovaný nepřijme a ve své závěrečné řeči zcela odmítne jeho obhajobu, přikloní se k verzi prokurátora a nadšeně souhlasí s vlastním trestem smrti. Tato myšlenka je dovedena do konce v knižní verzi *Malér*, kdy tento trest skutečně sám na sobě exekuuje, což však soudci i ostatním přítomným zcela zničí jejich představu pouhé společenské hry.¹⁰⁶ Alfredo Traps se rozhodne využít svého práva na materiální obhajobu k popření práva na formální obhajobu a plnému doznání viny, ač zde jistou roli hraje též zkonsumovaný alkohol. Jeho rozhodnutí ukazuje na to, že v některých případech lze jako podstatnou pro soudní proces vnímat z práva na obhajobu především složku týkající se práva požadovat takový postup, aby byl zjištěn skutkový stav. V konstrukci daného procesu v *Die Panne* se nepočítá s opravnými prostředky, což samo o sobě celé právo na obhajobu oslabuje, ač je tento konstrukt vzhledem k povaze soudu jako večerní zábavy pochopitelný. Zřejmě i z toho důvodu se Dürrenmatt rozhodl pro plné doznání viny obžalovaného, které činí představu opravných prostředků redundantní. I v takovém případě by však bylo možné dle současného právního řádu opravný prostředek podat, vzpomeňme na § 247 odst. 2 TŘ, podle něhož je možné v případě omezené svéprávnosti obžalovaného podat odvolání i proti jeho vůli, což by však v daném případě nepřipadalo v úvahu, i kdyby byl některý opravný prostředek možný. Nabízí se zde srovnání s knihou Edgara Wallace *Čtyři spravedliví*, kteří tvoří též spravedlnost samu pro sebe, ač bez hlubšího filosofického přesahu. I zde se čtyři muži rozhodnou trestat ve jménu spravedlnosti, aniž by došlo k umožnění obhajoby pachatelům, jejich pojetí spravedlnosti je podobné jako u většiny Dürrenmattových knih.¹⁰⁷

Otázku práva na obhajobu pak otevírá též *Dvojník*, kde režisér rozhlasové hry namítá, že si hlavní postava musí vzít proti svému nespravedlivému odsouzení právního zástupce: *Právní zástupci odmítnou ten případ převzít, protože jeho vina je zřejmá, rozsudek byl vyneseno a tvrzení, že vraždu spáchal dvojník, se zdá přece jen příliš laciné.*¹⁰⁸ Na to pak navazuje tím, že u soudního dvora se není možné odvolávat. Zde tedy opět máme jakoukoliv absenci práva na obhajobu, kdy je ještě zvýrazněn fakt, že formální obhajoba by nebyla možná z hlediska nezájmu právních zástupců o předem prohraný případ. Tento prvek ukazuje lehký Dürrenmattův právní romantismus, z praxe lze konstatovat, že i v podstatě jistá prohra v soudním sporu nedonutí mnoho právních zástupců případ odmítnout, ač se jistě takové případy najdou. Ve *Dvojníkovi* však měla zjevně být ztvárněna pozice člověka, kterému samotní právníci znemožňují přístup k právu, v tomto můžeme vidět paralelu s povídkou *Před zákonem*, zejména pak s teorií advokátů jako dveřníků. Z *Dvojníka* pak vyplývá, že jedinou možností obhajoby bylo uznání vinným nevinným, jeho prohlášení skutečného stavu věci vedlo k jeho odsouzení k trestu smrti. Sám obviněný jej následně začal

¹⁰⁶MASUZAWA, Tomoko. *Behind the Law: Staging of Guilt in Kafka via Dürrenmatt*. Journal of the American Academy of Religion, 1992, s. 41-43. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1465369>. [cit. 2024-05-15].

¹⁰⁷ARNOLD, Armin. *Friedrich Dürrenmatt and Edgar Wallace*. International Fiction Review, 1976. s. 142-144.

¹⁰⁸Op. cit. 42, 1964, s. 51.

po sérii událostí vyžadovat a vzdal se práva na jakoukoliv obranu nabízenou režisérem. Zde je tak konec velmi obdobný jako u pozdější *Die Panne*, se kterou lze nalézt i paralelu odmítání trestného činu, které se následně promění v sebeobviňování.

Z hlediska formálního práva na obhajobu je zajímavé Dürrenmatovo pojetí postavení advokáta v *Justici*. Postavy opakovaně v příběhu *Justice* narážejí na to, že úspěch advokáta je přímo navázán na jeho ukazovanou společenskou úroveň z hlediska místa jeho kanceláře, automobilu či oblékání. *Jste přece ten komický advokát, co si dovolí mít kancelář v mansardě na Spiegelgasse?*¹⁰⁹ ptá se advokáta Späta architekt Friedli. Následně mu vysvětluje, že jako advokát musí maximálně reprezentovat a potřebuje k tomu lepší kancelář i auto. Mezi jinými se zde najde i tato rada: *A víte proč? Protože neumíte reprezentovat, protože vám chybí vzhled a břicho.*¹¹⁰ I z dalších konverzací s vlivnými postavami je zjevné, že je zde úspěch advokáta podmiňován nejdříve sociálním postavením a až následně právními dovednostmi. Dürrenmatt zde využívá stereotyp postavený jistě na reálných základech, které zřejmě platily v 80. letech ve Švýcarsku o mnoho více než dnes, je zjevné záměrné zveličení a lehká parodizace tohoto tématu, které je dodnes širokou veřejností stereotypizováno. Stejně jako Kafka Dürrenmatt vykresluje advokáty v lehce negativním smyslu, ač zdaleka ne tak patrném jako v *Procesu*.

Standardem Dürrenmattových děl však je absence práva na obhajobu. Vyplývá to z nastavení jednotlivých soudních procesů, které postavy konají mnoho let po skutečných soudních procesech, obžalovaní již dostali možnost se obhajovat a v této možnosti tehdy též uspěli. Mimosoudně obnovený proces již žádnou obhajobu ani podání opravného prostředku neumožňuje. Klára Zachanassian si již prošla standardním soudním procesem, kde poznala nespravedlnost obhajoby Alfreda Illa, nepovažuje nyní za nutné, aby měl možnost jakkoliv se obhajovat. Zde se nabízí zajímavá paralela s komedií *Zur schönen Aussicht* Ödöna von Horvátha, kde se hlavní postava Christine ocitá v obdobné situaci jako Klára a lze ji nejspíše označit za její předlohu.¹¹¹ Christine se po svém pokoření nepouští do aktu pomsty a hotel jen opouští, je zde však zjevná obdobnost absence vůle nabídnout viníkům jakékoliv právo na opravu jejich činu či vůle jim odpustit. Rozdílem zde je, že u Christine jde o čistě osobní preferenci, Klára již vyžaduje objektivní spravedlnost a její role ohledně poskytnutí prostoru k obhajobě a opravným prostředkům je o mnoho důraznější. Obecně však lze přijmout tezi, že Dürrenmatt obhajobu či opravné prostředky neumožňuje, jelikož jeho postavy již byly jejich existencí zklamány a z jejich pohledy především právem na obhajobu došlo ke spáchání nespravedlnosti.

¹⁰⁹Op. cit. 38, 1995, s. 56.

¹¹⁰Ibid.

¹¹¹WINSTON, Krishna. *The Old Lady's Day of Judgment: Notes on a Mysterious Relationship Between Friedrich Dürrenmatt and Ödön von Horvath*. 1976. *The Germanic Review: Literature, Culture, Theory*, 51:4, s. 312-315. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19306962.1976.11787235>. [cit. 2024-05-15].

4. Pojetí hmotného práva

Podíváme-li se na náležitosti soudního procesu, je nezbytnou součástí též nahlédnutí do systému hmotného práva. Hmotné právo stanovuje základní pravidla právního chování, případně jeho limity a sankce za porušení, zatímco procesní právo stanovuje procedurální postup při určování hmotného práva. Hmotné právo je procesním právem realizováno a pro fungování právního systému je nutná funkčnost obou těchto složek.¹¹² Ač se tedy oba posuzování autoři věnují převážně procesní stránce práva, ta vždy musí být naplněna hmotným právem, aby její realizace měla smysl. Ostatně přesně na toto upozorňuje Kafka v *Zámku*, kde je K. vystavován jen neustálým procesním úkonům a požadavkům, aniž by měly hmotněprávní základ. Hmotné právo Kafka i Dürrenmatt pojímají značně odlišně, v obou případech je spíše na pozadí, ovšem vyznění i pojetí se značně liší.

Z hlediska právního posouzení bude tentokrát snazší začít Dürrenmattem. Ten totiž nevybočuje z hlediska běžného hmotného práva, jím nejčastěji popisovaným trestný činem je vražda. Dürrenmatt totiž s oblibou využíval postmoderním způsobem literární žánr detektivky, pro který je vražda klasickou zápletkou. Klasickým příkladem je povídka *Slib*, která navíc využívá i starších motivů Goetheho a odkazuje se hned k několika rovinám literárních tradic.¹¹³ Dürrenmatt vraždu nebere jako výzvu pro detektiva, který ji má vyřešit, ale jako morální výzvu pro čtenáře. V jeho případě je vražda logickým důsledkem, který není třeba nijak více ohýbat z hlediska hmotného práva.¹¹⁴ Výjimku tvoří *Návštěva staré dámy*, v níž je meritem sporu určení otcovství a jeho popření. Alfréd III zde získal mentálně postižené svědky, které přesvědčil k výpovědi, že v rozhodné době souložili s Klárou Zachanassian a tím se vymaní z otcovství i z vyživovací povinnosti vůči danému dítěti.

Podstatou vnímání práva hmotného i procesního u Dürrenmatta je, že ho považuje především za nástroj mocných, jehož smyslem je legitimizovat útlak slabších silnějšími. Bezpráví mocných je pro něj zásadná pro modulování právního řádu, aby bylo na konci dne možné říct, že se vše děje po právu.¹¹⁵ To ukazuje i příklad z jeho přednášky *Monstervortrag über Gerechtigkeit und Recht* z roku 1969, kde Dürrenmatt říká, že jako dramatik považuje vraždu za legitimní prostředek, zatímco jako člověku mu připadá ohavná. Bere vraždu v literárním pojetí jako vykročení ze společenských konvencí, které je demokratickým prostředkem pro movitější. Stejně uvádí příklad, kdy si chce jistý vládce podmanit krásnou otrokyni a nechá svého dvorního právníka ohýbat hmotné právo tak, aby toto bylo možné. Zde se opět vrací ke své tezi, že právo slouží

¹¹²FRYŠTÁK, Marek, et al. *Trestní právo hmotné*. Key publishing, 2009. s. 8-15. ISBN 978-80-7418-039-2.

¹¹³TERAOKA, Arlene A. "A Faustian" Versprechen": Dürrenmatt, Staiger, and Late Goethe. *Monatshefte*, 2012, s. 16-18. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41495740>. [cit. 2024-05-26].

¹¹⁴HOLZAPFEL, Tamara. *Crime and Detection in a Defective World: The Detective Fictions of Borges and Dürrenmatt*. *Studies in 20th & 21st Century Literature*, 1978, 3.1: s. 53-55. Dostupné z: <https://newprairiepress.org/stcl/vol3/iss1/5/>.

¹¹⁵JACOBS, Jürgen. *Recht und Gerechtigkeit im Werk Friedrich Dürrenmatts*. *Neue juristische Wochenschrift*, 1989, 42: s. 343-349. Dostupné z: <https://s-space.snu.ac.kr/handle/10371/87388>. [cit. 2024-05-26].

především k legitimizaci moci, hmotné právo pro něj nemá většího významu, jelikož je možné jej kdykoliv ohnout.¹¹⁶

Dürrenmatt hmotné právo nijak neohýbá, jeho úprava a vnímání jsou zakotveny v reálném právním světě. Jinou otázkou pak je určení a výkon trestu, což též do hmotného práva spadá, této problematice však bude věnována celá následující kapitola. Jeho příběhy nemají důvod hmotné právo zásadněji měnit, působí díky tomu realističtěji a přibližují se žánru detektivky, z něhož standardně u těchto příběhů vychází. Tím se diametrálně liší od Kafky, který naopak hmotné právo pojímá jako něco ještě vzdálenějšího než soudy a jiné úřady, jelikož hlavní postava často ani neví, z jaké pozice se má na státní instituce obracet, jak se vůči nim hájit či čeho se dožadovat. Projevuje se zde opět Kafkovo oddálení práva od čtenáře, zatímco Dürrenmatt právo přibližuje až na dosah ruky, aby ho následně od čtenáře odtáhnul a nechal jej překvapeného z toho, že právo je sice blízko, nicméně dosáhnout na něj nelze.

Kafka staví své pojetí hmotného práva na jeho ignoraci. Je zřejmé, že někde v pozadí existuje, je však daným postavám natolik nedostupné, že o něm nemáme žádné bližší zprávy. Klasický motiv vraždy využívá Kafka velmi zřídka, například v povídce *Bratrovražda: Schmar, vrah, se postavil za měsíčné noci kolem deváté hodiny večer na roh, kolem něhož musel Wese, oběť, zahrnout z ulice, kde měl kancelář, do ulice, kde bydlel.*¹¹⁷ Zde se však kromě provedení vraždy a jejího zaznamenání nedozvídáme nic o jejím právním pojetím, mohla být brána jako beztrestná či vykládána jiným způsobem. V rámci Kafkova světa by mohlo jít o průvodní jev společnosti, který by nikoho nepřekvapil a nepohoršil, na rozdíl od neznámých trestných činů Josefa K. a dalších postav. Interpretace této vraždy je tak značně nejasná, přesto jde téměř o jediný bližší kontakt s hmotným právem a reálným trestným činem, který v Kafkově tvorbě najdeme.

Jedním z nejzásadnějších motivů Procesu je ten, že Josef K. neví, z čeho byl obžalován. Tuto skutečnost se během celého soudního procesu nedozví a nakonec je popraven, aniž by zjistil, jaký trestný čin spáchal. Daný trestný čin a jeho případné spáchání je předmětem různých interpretací, které se zpravidla opírají o první větu Procesu: *Patrně učinil někdo na Josefa K. křivé udání, neboť byl, aniž se dopustil něčeho zlého, jednou ráno zatčen.*¹¹⁸ Zde tedy zjevně registrujeme minimálně jeden trestný čin, buď trestný čin, ač neznámý, spáchal Josef K., nebo byl proti němu spáchán trestný čin křivého obvinění (v aktuální právní úpravě § 345 TZ). Vzhledem k následné povaze procesu i absenci jakýchkoliv bližších důkazů však zřejmě jde skutečně o trestný čin Josefa K., ač zde mohlo udání být, stále by mělo mít základ v některém trestném činu dle hmotného

¹¹⁶STINGELIN, Martin; THIMM, Benjamin. *Monstervortrag über Gerechtigkeit und Recht*. In: Dürrenmatt-Handbuch: Leben–Werk–Wirkung. Stuttgart: JB Metzler, 2020. s. 190-191. ISBN: 3518018035. [cit. 2024-05-26].

¹¹⁷Op. cit. 7, 1964, s. 151.

¹¹⁸Op. cit. 6, 2019, s. 7.

práva. Tím se Proces liší od povídky V kárném táboře, kde je zcela zjevné, že žádný trestný čin spáchan nebyl a šlo jen o libovůlné rozhodnutí samosoudce.

Löwy přichází s myšlenkou, že daný trestný čin je zcela vykonstruovaný, a proto ho Kafka záměrně ani nezmiňoval, aby nestáčel pozornost od samotného procesu. Svou tezi staví na Kafkově židovském původu v kombinaci s tehdejšími významnými antisemitskými procesy, jakými byla Dreyfusova aféra nebo Hilsneriáda. V obou těchto případech můžeme sice nalézt zástupný trestný čin, ten však je zcela vykonstruovaný a skutečným trestným činem je židovství obou aktérů. Poukazuje též na to, že daná první věta Procesu je konstatována třetí osobou jako objektivní fakt, nedává příliš prostoru pro rozporování.¹¹⁹ Tato interpretace se dá zařadit k řadě interpretací Kafkaova díla skrze jeho židovství, které se do jeho tvorby bezpochyby propisovalo, jde o jeden ze zajímavých akademických interpretačních směrů. Lze rozhodně vidět značnou podobnost s antisemitskými procesy, jako je marnost se jakkoliv obhajovat či možnost zvrátit předem rozhodnutý proces. Hlavní hrdina zažívá odsouzení soudu i společnosti, aniž by bylo podstatné, zda cokoliv spáchal či nikoliv. Zde bychom mohli vidět zcela opačný přístup než u Dürrenmatta, který využívá detektivní žánr pro hlubší polemiku, Kafka tuto rovinu zcela odmítá a pro zdůraznění nesmyslnosti celého procesu neuvádí trestný čin, pro který se vede.

Ač se osobně nejvíce kloním právě k interpretaci Löwyho, v jedné věci s ním však lze nesouhlasit. Svoji argumentaci opírá mimo jiné právě o konstatování viny z pohledu třetí osoby. Od toho vinu odvozuje i řada dalších autorů citovaných napříč touto prací. Z mého pohledu je vypravěč bezpochyby třetí osoba neúčastná na příběhu, ale vypravěče nelze označit za vševědoucího. Celý děj vidí prakticky z pouze z perspektivy Josefa K., ohledně myšlenek jiných postav se v knize nedozvídáme. V knize poznáváme postavy v momentě, kdy je pozná Josef K., většina pasáží je psána z pohledu jeho nebo jde přímo o tok jeho myšlenek. Vypravěč tedy není vševědoucí, nebo pokud bychom ho za něj chtěli označit, je nespolehlivý a v podstatě všechny informace se dozvídáme z optiky Josefa K. Konstatování o vině v první větě lze tedy brát spíše za myšlenku Josefa K. než za objektivní fakt. A i kdyby se o fakt jednalo, nemůžeme to v nánosu nejistoty vyprávění s jistotou konstatovat. Opírat tedy prohlášení viny o tuto větu mi osobně přijde v rozporu se stylem vyprávění a stylu celého textu Procesu. Ale to, že je Josef K. opravdu vinen, na druhou stranu nelze vyloučit a je nutné dále s touto možností pracovat.

K Löwyho teorii se přiklání i Dostálová, která poukazuje na to, že hlavní postava Před zákonem je nazvána jen jako muž z venkova. V jidiš se přitom pro muže z venkova užíval výraz *amhoretz*, které je zároveň synonymum pro mnoho paralelních výrazů: *V biblických dobách*

¹¹⁹LÖWY, Michael. *Franz Kafka's Trial and the Anti-Semitic Trials of his time*. Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge, 2009, 7.2: s. 151-157. Dostupné z: <https://scholarworks.umb.edu/humanarchitecture/vol7/iss2/13/>. [cit. 2024-05-30].

tento termín označoval část izraelského národa žijící daleko od chrámu, centra náboženského života. Obyvatelé Jeruzaléma na ně shlíželi s určitým pohrdáním - jako na sekularizované. Postupem vývoje došlo k rozšíření významu slova i mimo náboženskou oblast: nevědomý, neznalý určitých konvencí.¹²⁰ Muž z venkova takový ve střetu s dveřníkem opravdu je, neznalý poměrů práva a naivní. Jak poukazuje dále Dostálová, samotný Josef K. je v kontextu celé knihy *amhoretz* v pozdějším významu, tedy nevědomý a neznalý určitých konvencí. Jako prokurista banky by přitom měl být i s právem a jeho pořádky dobře obeznámen, v kontextu výše zmíněné metafory žijící blízko chrámu. Zákon je pro něj jako pro *amhoretze* nepřístupný, na cestu se bohatě vybavil, ale ani nemá šanci se k němu dostat. Obdobně Josef K. je sice vysoko na společenském žebříčku, ale stále zůstává Židem, který nemůže být k zákonu puštěn. A pokud se jej právo dotkne jako v případě Procesu, není mu umožněno vidět hmotné právo, vše je v rámci procesního práva užíváno proti němu, až je nakonec odsouzen bez jakéhokoliv hmotněprávního podkladu, protože se v rámci pražské společnosti jako Žid stal oním *ahoretzem*.¹²¹

S obdobnou konstrukcí přichází též Alguzo, který vidí paralelu právě v totalitních režimech, ač ty se naplno rozvinuly až v průběhu 20. století. Kafka je však mohl tímto částečně předvídat, ostatně rakousko-uherská monarchie též dobře znala vykonstruované procesy.¹²² V tomto směru se vyjádřil též již citovaný Askin ve svém článku *Askin*, který totalitní proces popisoval více po procesní stránce.¹²³ Alguzo však ukazuje, jak i rakousko-uherské monarchii často nezáleželo na reálném hmotném právu, konstruoval politické procesy nezávisle na něm. Proces lze vnímat nejen v rámci kontextu procesů s Židy, ale také jako paralelu veškerých vykonstruovaných procesů, které se i v Kafkově době běžně děly, ač zřejmě ani on si nebyl schopen představit, jakých rozměrů nabudou v průběhu 20. století. V jejich hmotněprávním rámci se pak objevují natolik abstraktní trestné činy, že je nelze běžně uchopit a samotný spáchaný trestný čin je konstruován až během vyšetřování, kdy je často násilným způsobem obviněný přinucen k přiznání. Hmotné právo hraje v těchto případech až druhotnou roli a lze ho označit za nadbytečné.

Posner vidí Kafkovo právo jako něco, co není zákonem v pravém slova smyslu a souborem pravidel, jde pro něj spíše o zlomyslný rozmar. Z tohoto důvodu vnímá právo a jeho pojetí v Kafkových knihách spíše jako sekundární, primárním motivem je hledání smyslu a spravedlnosti v komplikovaném vesmíru, který soud a právo představuje. Obdobně vykládá i Před zákonem a V kárném táboře, vnímá zde příběhy odcizení a lidské izolace, veškeré hledání samotného práva je

¹²⁰DOSTÁLOVÁ, Ema. *Josef K. před Zákonem*. Česká literatura, 1996, 44.6: s. 643. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42686359>. [cit. 2024-05-30].

¹²¹Ibid.

¹²²ALGUZO, Nouh Ibrahim Saleh; IBRAHIM, Nouh. *Totalitarianism and Dystopia in Franz Kafka's 'The Trial'*. Zarqa Journal for Research & Studies in Humanities, 2022, 22.1. Dostupné z: https://zujournal.zu.edu.eg/images/stories/volume_22_no_1_/1.pdf. [cit. 2024-05-31].

¹²³Op. cit. 79, 1990, s. 745.

jen zástupným tématem. Jeho pojetí je více psychologické, proto také vlastně hmotné právo v knihách absentuje, jelikož není příliš podstatné a právě jeho hledání prohlubuje psychologickou hru o odtrženosti lidí v rámci jedné společnosti.¹²⁴ Tato metoda interpretace je jistě možná, Kafka především v *Proměně* toto téma velmi jasně otevírá, jeho právnické vzdělání i opakující se motiv práva však značně vystupuje do popředí a nelze odhlédnout od zjevné snahy ukázat ve špatném světle byrokracii i nastavení právního systému. Nelze tak motiv práva označit jen jako vedlejší, psychologická linka se zde jistě promítá, netlačí však právní problematiku natolik do pozadí, jak Posner tvrdí.

S Posnerovým výkladem nesouhlasí též Glen. Poukazuje na Kafkovo právní vzdělání a osobní zkušenosti, což podle něj v podstatě znemožňuje vykládat knihy neprávnický. Přirovnává pak výklad literatury k výkladu zákonů, kdy text je stále stejný, ale právě pomocí výkladu je lze vnímat velmi rozdílně a přistupovat k nim jinak. V povídce *Před zákonem* je chaotičnost a zlověstnost dána především tím, že daný muž nepochopil, jak k zákonu přistupovat, jeho samotný text však byl stále stejný a někdo jiný by dokázal do brány vstoupit nebo celou situaci vyřešit jiným způsobem. Poukazuje na to, že Posner jako soudce je jedním z těch, kdo má přístup k právu značně větší než běžný občan. Tím se ostatně Kafka zabývá v *Zur Frage der Gesetze*, které je v podstatě vyložení právní polemiky a ukazuje důležitost práva v Kafkově díle a uvažování. Kafkovo pojetí práva, procesního i hmotného, je zásadní složkou, kterou je pro Glenu nutno podrobně zkoumat, ač samozřejmě nelze zapomínat na psychologické, literární a další aspekty děl.¹²⁵

Je-li jeho trestný čin pro Josefa K. neznámý, můžeme jej vykládat též pomocí právní zásady *ignorantia legis non excusat*. Josef K. mohl trestný čin spáchat z nevědomosti, Siegel ho pomocí výkladu přes psychoanalýzu označuje za oidipovský, kdy Oidipus kvůli své nevědomosti nepoznal, jak závažných činů se dopustil.¹²⁶ Z právního pohledu lze usuzovat na nedostatečnou znalost zákona, ze které pramení spáchání trestného činu, aniž by si Josef K. uvědomil, že šlo o trestný čin. Proto se cítí zcela nevinný, zvláště když mu jeho čin nebyl sdělen.¹²⁷ Kafka může poukazovat na situaci, kdy je trestná činnost páchána sice úmyslně, ale zcela nevědomě a bez znalosti toho,

¹²⁴POSNER, Richard A. *The ethical significance of free choice: a reply to Professor West*. Harvard Law Review, 1986, 99.7: s. 1431-1432. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1341079>. [cit. 2024-05-31].

¹²⁵GLEN, Patrick J. *Franz Kafka, Lawrence Joseph, and the Possibilities of Jurisprudential Literature*. S. Cal. Interdisc. LJ, 2011, 21: s. 47-55. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/scid21&i=49>. [cit. 2024-05-31].

¹²⁶SIEGEL, Everett. *Franz Kafka's The Trial: Guilty or Innocent?*. The Psychoanalytic Quarterly, 1996, 65.3: s. 561-565. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/21674086.1996.11927506>. [cit. 2024-06-02].

¹²⁷Případů tohoto typu by se dalo nalézt mnoho. Za všechny lze uvést nedávný případ muže, který si šel vybrat do bankomatu a po vsunutí své karty do něj z něj vybral 20 tisíc Kč. Jelikož se však předchozí zákazník přihlásil bezkontaktně a následně transakci nedokončil a neodhlásil se, vybral z cizího účtu 20 tisíc Kč, ač měl v bankomatu svou vlastní kartu. Následně byl odsouzen za krádež a až napodruhé ho obžaloby zprostil odvolací soud. Tento trestný čin tak spáchal natolik nevědomě, že jej pro odvolací soud nešlo za trestný čin považovat, ač soud 1. stupně dvakrát vynesl odvolací rozsudek (Zdroj: <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-dal-do-bankomatu-svou-kartu-presto-vybral-penize-z-ciziho-uctu-soud-ho-chtel-tr-estat-za-kradez-40418521>).

že se o trestnou činnost jedná. Vzhledem ke komplexnosti hmotného práva trestního se to obzvláště u raritnějších trestných činů může stát a pachatel je až do předvolání či zatčení subjektivně nevinný. Ač by se měl následně dozvědět, proč a z čeho je obviněn, jde o mechanismy práva na spravedlivý proces rozebírané v minulé kapitole, z hlediska hmotného práva stále platí, že jeho neznalost zákona zapříčinila, že trestný čin již byl spáchán a pachatel za něj nese odpovědnost. Obdobně se Josef K., ač jako prokurista v bance by měl mít nadstandardní právní znalosti, mohl skutečně dopustit trestného činu, aniž by si to uvědomoval. Kafka by dováděl zásadu *ignorantia legis non excusat* až do *ad absurdum*, kdy předchozí neznalost práva neumožňuje následné seznámení s právem a procesní instituty neochraňují jedince před jeho neznalostí hmotného práva.

Tuto tezi podporuje též rozmluva z první kapitoly, kde sledujeme zatčení Josefa K. *Náš úřad...nehledá přece vinu v obyvatelstvu, nýbrž je, jak praví zákon, vinou přitahován a musí pak vyslat nás hlídače. Takový je zákon. Kde by se tu vzal nějaký omyl? „Ten zákon neznám,“ řekl K. „Tím huř pro vás,“ řekl hlídač.*¹²⁸ Hlídači i dále narážejí na to, že Josef K. nezná zákon, ale zároveň se cítí nevinný. Následně však oni sami přiznávají, že jako soudní zřízení daný zákon též neznají a nejsou s případem seznámeni blíže. Celé zatčení se však nese v tónu toho, že se Josef K. může těžko cítit nevinný, když nezná zákon, dle něhož byl zatčen. Za celou dobu nepadne ani konkrétní označení daného zákona, ač lze předpokládat trestní zákoník, v rámci Kafkova světa se bližší informace o hmotném právu obdobně jako samotné postavy vůbec nedozvídáme. Robinson se následně připojuje k tezi, že Kafkova absence hmotného práva pramení z frustrace z jeho nepotřebnosti, tentokrát je toto připisováno habsburské monarchii. Robinson její procesy označuje za inkviziční, kdy tedy opět samotné právo hraje jen minimální roli a spáchaný trestný čin je v podstatě irelevantní a v případě inkvizičních procesů často poměrně nepokrytě vymyšlený. Následně poukazuje i na tehdejší rakouský zákoník, který v § 3 stanovuje: *Neznalostí zákona tohoto o zločinech nikdo se nemůže omlouvat.*¹²⁹ Josef K. se stal obětí režimu, který zákony modifikuje dle svého, je tak logická jeho neznalost a je především bezpředmětná, jelikož v jeho soudních procesech nejde o výklad hmotného práva.¹³⁰

Hoglar nabízí zajímavé srovnání *Procesu se Srdcem temnoty* od Konrada, ve kterém je vedoucím obchodní stanice Kurtzem spácháno mnoho jasně prokazatelných zločinů včetně řady vražd, přesto zde není vůle jej potrestat. Oproti tomu Josef K. žádný trestný čin nespáchal, což Hoglar opět odvozuje od konstatování v úvodní větě ohledně nevinnosti. Josef K. je i tak souzen a postupně se stále více znejišťuje vlastní nevinnou. Z hlediska trestního práva hmotného lze konstatovat, že trestným činem je pochybování o vlastní nevinně, jak uvádí i hlídač v citaci výše,

¹²⁸Op. cit. 6, 2019, s. 11.

¹²⁹Jde konkrétně o zákon č. 117/1852 Ř. z. o zločinech, přečinech a přestupcích.

¹³⁰ROBINSON, Martha S. *The Law of the State in Kafka's the Trial*. ALSA F., 1982, 6: 127. Dostupné z: https://heionline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lstf6&div=19&g_sent=1&casa_token= [cit. 2024-06-10].

jejich úřad je vinnou přitahován, přesně jak praví zákon. Samotným trestným činem by mohla být i pochybnost o nevině, byť neopodstatněná. Kurtz v Srdci temnoty o svém konání nepochyboval. Zde se dostáváme zpět k modelu presumpce viny a důkazního břemene na straně obžalovaného, které by na něj mimo procesní právo přenášelo v tomto případě i hmotné, pokud bychom tuto konstrukci trestného činu připustili.¹³¹

Rozdíl v pojetí hmotného práva lze vnímat i mezi Procesem a V kárném táboře, ač v základní rovině mohou působit obdobně. V kárném táboře sám důstojník a samosoudce přiznává, že odsouzený se nijak neprovinil. Nespáchal žádný trestný čin a nebyl vůbec souzen na základě hmotného práva. V Procesu je situace odlišná a dává prostor mnoha interpretacím, z nichž některé byly rozvedeny v této podkapitole. Obecně lze neuvedení trestného činu vnímat jako způsob k podtržení zoufalé snahy bojovat proti soudu. V rámci děje románu můžeme vidět, že na začátku se Josef K. snaží zjistit, z čeho byl obviněn, aby se proti tomu mohl bránit. Postupem děje však dochází k tomu, že hmotněprávní základ je v rámci procesu zcela bezpředmětný a jeho snahou je již jen uspět v souboji se soudem jakýmkoliv způsobem. Tím pádem už Josef K. zcela odhlíží od hledání toho, jaký trestný čin způsobil, stejně jako soud rezignuje na hledání materiální pravdy a soustředí se jen na záchranu z hlediska procesní roviny. Z tohoto pohledu by uvedení nějakého konkrétního trestného činu mohlo v rámci knihy působit i částečně rušivě, jelikož by byla ztracena část fokalizace na samotný proces a bezvýchodnost souboje člověka se soudní soustavou.

Z hlediska hmotného práva nelze zapomenout ani na Kafkův Zámek, jehož základem je správní právo. Správní právo bylo jedním z oborů, z něhož Kafka na právnické fakultě skládal zkoušku, což se spolu s jeho prací na administrativních postech mohlo promítnout do jeho zkušenosti s tímto oborem.¹³² Hned v úvodu je K. vzbuzen s tím, že nemá povolení od hraběte, aby nocoval na území vesnice. Následně se setkává s neuchopitelnými správními předpisy, které primárně ztěžují jemu i ostatním postavám práci a zároveň zde není žádná možnost se proti nim bránit. Samotné správní právo pak lze běžně vnímat jako značně nepřístupné a zahlcené velkým množstvím nesourodých předpisů, které je bráno jako jedna z vrcholných forem byrokracie. Právě působení byrokracie se Kafka věnoval i v odbornějších textech jako je *Umfang der Versicherungspflicht im Baugewerbe*. Tato esej ohledně rozhodnutí soudu týkajícího se povinného pojištění ve stavebnictví pojednává o různé míře rizik, kterým se jednotliví stavební dělníci vystavují a vlivu nutnosti a rozsahu povinného ručení. V rámci toho pojednává i o centralizované státní správě, která je odtržena od občana, což je jedním z hlavní témat i v rámci Zámku.¹³³

¹³¹HOGLAR, Raymond L. *Conrad, Kafka and the Criminal Justice System*. J. Contemp. L., 1976, 3: 75. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/jcontemplaw3&i=82>. [cit. 2024-06-10].

¹³²WOLFF, Samuel; RIVKIN, Kenneth. *The Legal Education of Franz Kafka*. Colum.-VLA JL & Arts, 1997, 22: s. 407-409. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/cjla22&i=417>. [cit. 2024-06-15].

¹³³KAFKA, Franz; *The Scope of Compulsory Insurance for the Building Trades* (1908). In: *The Office Writings*, edited by Stanley Corngold, Jack Greenberg and Benno Wagner, Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 54-73.

Není překvapením, že si Cooter v kapitole knihy o správním právu vybírá jako modelový příklad Kafkův Zámek. Popisuje jej jako labyrint byrokracie, kde odsouzení občané bloudí bez naděje na to, že se někdy dostanou k cíli. Cílem demokratického státu pak dle Cootera má být zjednodušit byrokracii a zefektivnit ji, k čemuž je zapotřebí právě nastavení předpisů správního práva. Do protikladu k Zámku pak staví Weberovu teorii funkčnosti státních orgánů, která si klade za cíl přesný opak toho, co popisuje Kafka.¹³⁴ Správní právo je známé svou nejednotnou úpravou, tvoří jej stovky zákonů a mnohonásobně více podzákoných předpisů. Právě tato situace z části vyplývá ze šíře správního práva, na druhou stranu se nedaří sjednotit předpisy ani v jednotlivých podoborech, což tvoří byrokratický labyrint, který Kafka vyobrazuje. To ukazuje právě zmiňovaná úvodní scéna, kdy K. netuší o nutnosti mít k přenocování povolení od hraběte. Šlo nejspíše o právní předpis ve formě obecní vyhlášky, jež byla v místě platnosti považována za notorieta, pro osobu žijící mimo obec však šlo o neznámou a nezvyklou povinnost. Právní úpravy na úrovni jednotlivých obcí jsou jedním z problémů zásady neznalost práva neomlouvá, jelikož každý na území dané obce má povinnost její předpisy dodržovat, ale nelze reálně po cizinci, co je v obci poprvé, požadovat, aby znal všechny specifické místní vyhlášky.¹³⁵ Dostáváme se tím do situace, kdy je z logických důvodů tolerována neznalost práva, jelikož jsme se všichni již v labyrintu správních předpisů ztratili. To je též hlavní klíč pro vzdálenost byrokratických struktur, které se v Zámku Kafka věnuje.

Celým Zámkem se vleče červená nit obecních vyhlášek a dalších podzákoných předpisů, které jsou pro K. jako občana z jiné části státu značně zarážející. Tyto akty správního práva pak jsou, jak říká Fuller, tyranii pro drobné byrokraty, kteří nemají reálnou moc něco změnit, ale vytvářením pravidel za pochodu jsou schopni ohýbat spravedlnost.¹³⁶ Kirby k tomu doplňuje, že tuto drobnou tyranii spatřuje v nepružném a automatickém uplatňování drobných pravidel bez jakéhokoliv úsudku úředníka. Říká tedy, že stejně zhoubné jako Fullerův příklad s vlastní úpravou pravidel je i striktní uplatňování drobných pravidel bez logiky.¹³⁷ V Kafkově Zámku můžeme vidět především Kirbyho teorii, je však pravděpodobné, že se zde naplňuje i Fullerova, jelikož mnoho z drobných omezení vyplývá spíše ze svévole daných úředníků než z právních předpisů. Přílišné lpění na detailních pravidlech je však pro správní právo typické a dodnes nebyl tento problém uspokojivě vyřešen. K. je jen zástupnou postavou, ztrativší se v labyrintu správního práva a jeho nepřehledných předpisů.¹³⁸

¹³⁴COOTER, Robert D. *Administrative Law and Economics*. In: COOTER, Robert D. a ULEN, Thomas. *Law and Economics*. Pearson Educacion, 2011, s. 1-56. ISBN 978-0132846158. [cit. 2024-06-20].

¹³⁵Typickým příkladem je omezování pití alkoholu na veřejnosti na určitých místech. Zatímco v některých obcích toto není nijak řečeno, jiné to omezují nebo vymezují určitá místa, kde je zakázáno alkohol veřejně požívat. Ani obyvatelé Prahy pak zpravidla neznají všechna místa v Praze, kde je zakázáno pít na veřejnosti alkohol.

¹³⁶FULLER, Lon L. *The Morality of Law*. Yale University Press, 1969, s. 46. ISBN 978-0300010701.

¹³⁷KIRBY, M. D. *Administrative law reform in action*. UNSWLJ, 1977, 2: s. 208. Dostupné z:

<https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/swales2&i=211>. [cit. 2024-06-21].

¹³⁸Zámek je stále populární i pro to, že jeho příběh zažívají všichni, kteří si v životě procházejí stavebním řízením.

5. Pojetí trestu a jeho význam

Samostatnou kapitolou v rámci hmotného práva je u obou autorů trest a jeho pojetí, které je navázáno na vykonávací řízení. Definovat jej lze mnoha způsoby, přiléhavou definici napsal například Solnař: *Trest spočívá v záměrném působení citelné újmy pachateli trestného činu spojené s jeho veřejným sociálně etickým odsudkem.*¹³⁹ Prostřednictvím citelné újmy má být pachateli ukázáno, že trestná činnost je pro něj nevýhodná. U některých druhů trestů, v dnešní kontextu zejména trestu odnětí svobody, pak je jeho primárním cílem též ochrana společnosti. Pro oba autory je zcela zásadní trest, se kterým se dnes v Evropě prakticky nesetkáváme, tedy trest smrti, který se v jejich knihách objevuje nejčastěji. U nás je v současné době zapovězen na základě článku 6 odst. 3 LZPS. Zatímco za Kafkova života byl trest smrti v platné právní úpravě a býval udílen právě i při politických procesech, Dürrenmatt jej už z perspektivy švýcarského práva v platné úpravě měl jen minimálně. Trest smrti ve standardních procesech byl ve Švýcarsku zrušen už v roce 1942, v oblasti vojenského soudnictví však vydržel až do roku 1992.¹⁴⁰ Vycházel především ze zkušeností ze zahraničí, kde především ve Východním bloku probíhaly politické procesy, které někdy končily právě trestem smrti.

Odborná literatura zpravidla určuje tři základní teorie o účelu trestání: relativní, absolutní a slučovací. Zatímco teorie relativní stojí na principu ochrany společnosti před pachatelem a jeho následném napravení, absolutní vychází z principu odplaty, kdy trest je přirozený důsledek trestného činu. Teorie slučovací je pak kompromisem mezi trestem jako odplatou a trestem jen jako nápravným prostředkem.¹⁴¹ Trest smrti je pak krystalickým příkladem absolutní teorie, kdy jeho smyslem je odplata a případná odstrašující funkce pro obdobné trestné činy do budoucna. Právě odplatná teorie je typická též pro díla Kafky i Dürrenmatta, kteří tuto společenskou odplatu konstruují na základě těch nejzávažnějších trestných činů, které v jejich fikčních světech nalezneme.

Zvláštností je též výkon samotného trestu smrti, který se v tomto případě opět vymyká právnímu vykonávacímu řízení. U obou autorů se již naplno projevuje humanismus 19. a 20. století, trest smrti není vykonáván až na jednu výjimku formou mučení či pomalého umírání, je kladen důraz na jeho rychlé provedení. I proto se postupem času začal stále více používat trest oběšením, novější metody jako elektrické křeslo nebo smrtící injekce již autoři nezavádějí. Místo toho je opakovaně užito trest zastřelením, který je typický spíše vojenské výkony trestu smrti. Několikrát se též objevuje usmrcení prostřednictvím nože, což standardně nebylo využíváno a jde spíše jen

¹³⁹SOLNAŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva*. 1. vyd. Praha: Novatrix, 2009, část třetí: Tresty a ochranná opatření, s. 6-7. ISBN: 978-80-254-4033-9.

¹⁴⁰STEIKER, Carol S. *Capital punishment and American exceptionalism*. Oregon Law Review, 2002, 81.1: s. 59. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/orglr81&i=107>. [cit. 2024-06-21].

¹⁴¹JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Leges, 2009, s. 346-348. ISBN: 978-80-7502-576-0.

o úpravu popravu stětím, která však vzhledem k její nevěřejnosti navozuje spíše atmosféru vraždy.¹⁴² V knihách nalezneme též popravu primárně psychologického charakteru, které podporují symboličnost samotných příběhů.

5.1. Trest jako institucionální danost u Kafky

Dílo Franze Kafky je založeno na principu trestu. Jeho knihy zpravidla postupně spějí ke konečnému trestu, který je vyústěním celého děje. Kafkův trestní systém je systémem moci, která je uplatňována s mechanickou samozřejmostí, aniž by se někdo ptal, zda může být výsledkem její činnosti cokoli jiného než trest.¹⁴³ Právě tato presumpce trestu je pro Kafku typická, z institucionálního hlediska je neuložení trestu prakticky nemožné, jak potvrzuje i rozmluva Josefa K. s malířem Tirottellim, počítá se s rozsudkem vinen, s nímž se pojí i udělení trestu. Není zřejmé, zda odsuzující rozsudek přijde za několik měsíců nebo desítky let, ale každý, kdo se dostal do tohoto byrokratického soukolí, s ním musí počítat. Vzhledem k délce jednotlivých řízení lze konstatovat, že Kafka částečně využívá i relativní teorii trestu v tom smyslu, že samotný proces je součástí trestu, jehož funkcí mimo jiné je i náprava pachatele, aspoň v přeneseném smyslu slova. Vykonávací řízení relativní části trestu by tak nastávalo už v průběhu soudního procesu a bylo ukončeno vynesemím rozsudku, po němž by následuje již skutečné vykonávací řízení, které už je zcela navázáno na absolutní teorii trestu, jímž je zpravidla trest smrti. Jeho vynesení je pak jen logickým důsledkem, o trestu již čtenář od určité fáze příběhu v podstatě nepochybuje.

V kárném táboře můžeme v podstatě nazvat povídkou o trestu smrti. Jde o onu výjimku z humánnosti trestů smrti, zde jej můžeme skutečně přirovnat ke středověkým praktikám. Povídka přitom využitím tetovacího stroje trest smrti zvráceným způsobem estetizuje a prostřednictvím důstojníka dochází k jeho fetišizaci. Detailním popisem funkčnosti se ocitáme na pomezí odborné technické publikace, která však místo užitkového zařízení popisuje popravčí mechanismus. Právě pro Kafku neobvyklá technicita popisu umocňuje znepokojivost toho, jak je důstojníkem trest smrti vnímán. Už jen investice do vytvoření a údržby takového popravčího přístroje předurčuje obžalované k tomu, že jejich trestem bude zpravidla trest smrti. Důstojník jako samosoudce, který rozhoduje bez nařízeného jednání, je způsobem popravky natolik fascinován, že jej předřazuje před spravedlnost a jakékoliv právní zásady. To dokládá způsob jeho řeči, hovoří o možnosti obdivovat popravu či pro svůj stroj používá mnohých superlativ. Trest smrti prostřednictvím jeho rozsudku je libovůlí jednotlivce, tyraníí moci, která se v daném kontextu dá označit spíše za vraždu, ač dle nezvykle pevných pravidel. Nápis *Bud' spravedliv!*, který je postupně odsouzenému vtetováván do těla, pak je jedním z typických mement Kafkova sarkastického

¹⁴²MONESTIER, Martin a FRANCEK, Jindřich. Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost. Aktualiz. vyd. V Praze: Rybka, 2001.s. 97-173. ISBN 80-861-8205-3.

¹⁴³RIES, Wiebrecht. Nietzsche/Kafka: Zur ästhetischen Wahrnehmung der Moderne. Verlag Karl Alber, 2007, s. 86. ISBN 978-3495482186.

humoru. Samotný trest smrti svým výkonem nahrazuje spravedlnost samotného soudního procesu.

Cestovatel situaci v myšlenkách hodnotí takto: *Nespravedlnost soudního řízení a nelidskost exekuce jsou nepochybné.*¹⁴⁴ Nelidskost je podtrhována právě fascinací ze stroje, který je v povídce povyšován nad člověka. Nakonec zvítězí i bez přímé konfrontace, neochotou důstojníkovi pomoci dojde ke zdánlivému zrušení trestu smrti, ten však důstojník pouze přenesení sám na sebe. Když jej chce vykonat, porouchaný přístroj ho místo pomalé smrti popraví rychlým probodnutím. Tím je tedy nakonec vykonána humánnější rychlá poprava místo pomalé a pro důstojníka estetické smrti. Jde o další ironii osudu, kdy je justiční vrah potrestán nakonec tím, že je usmrcen jinak, než si přál. To umocňuje dojem toho, že jsou zde spravedlnost a právo brány zcela sekundárně, jsou jen nástrojem pro výkon trestu smrti. Ten je zde přibližován historickým praktikám, kdy byla poprava veřejná zábava pro lidové masy, jak na to též vzpomíná důstojník v rámci povídky. Sledujeme zde přeměnu popravy z veřejné zábavy v soukromou a v podstatě intimní situaci, což je pro důstojníka natolik nesnesitelná představa, že se rozhodne být posledním veřejně popraveným.¹⁴⁵

Proces se oproti V kárném táboře zaměřuje především na samotný soudní proces, kdy trest smrti je logickým vyústěním celého příběhu, k čemuž mu dává prostor i delší románová podoba. Samotný trest smrti je vykonán na opuštěném místě v lese dvěma zřizenci nožem, jde o přesný opak oproti estetizaci tetovacího stroje. Josefovi K. je dána možnost spáchat sebevraždu, která odkazuje k vynesení trestů smrti některých římských patricijů, kterým bylo umožněno spáchat sebevraždu namísto klasické popravy. Když však Josef K. této možnosti nevyužije, je usmrcen ranou nože do srdce. V čem tkvěly důvody, kvůli nimž musela být vůči Josefovi K. uplatněna absolutní teorie trestu, tedy dokonce trest nejvyšší?

Procesem a jeho dějem se inspirovalo mnoho uměleckých děl. Nikdo si už však nemohl při inspiraci Procesem dovolit to co Kafka – nechat odsoudit a popravit jedince, u něhož se čtenář ani nedozví, za jaký trestný čin byl souzen a zda jej případně vůbec spáchal. Z mnohých příkladů můžeme uvést Camusova Cizince, zde můžeme shledat mnoho paralel Meursaulta s Josefem K., kdy je jeho vina odvozována od neprojevení citů na pohřbu matky i zvláštního odcizeného způsobu života, je tak odsouzen společností dříve než samotným soudem. Tento motiv lze kromě Procesu spatřit též v Proměně, kde jediným soudcem Řehoře Samsy je právě společnost. I Camus však musel Meursaultovi, možná právě i kvůli obavě o přílišné srovnávání s Procesem, vetknout reálný trestný čin, tedy bezdůvodné zastřelení člověka na pláži.¹⁴⁶ K tomuto zástupnému

¹⁴⁴Op. cit. 7, 1964, s. 183-184.

¹⁴⁵DRAGICH, Martha J. Justice Blackmun, Franz Kafka, and Capital Punishment. *Mo. L. Rev.* 1998, 63: s. 853-863. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/molr63&i=865>. [cit. 2024-06-30].

¹⁴⁶U Kafky i Camuse je v tomto kontextu důležité i to, že oba jsou v zemích, v nichž žijí, vnímání právě jako cizinci. Především však má jejich cizinectví i etnický podtext, Kafka jako německý Žid v Praze, Camus jako Alžírčan ve Francii. I v tomto ohledu tak můžeme Cizince s Procesem srovnávat z hlediska diskutabilnosti soudního procesu vzhledem k jejich zkušenostem se spravedlností v postavení minorit.

motivů se Kafka nechýlí a nechává vynést rozsudek bez jakéhokoliv vysvětlení. Camus k tomu poznamenává, že Proces předestírá problém, na nějž Zámek nalézá lék. Tento lék je však zhoubný a celou nemoc jen podporuje.¹⁴⁷ Proces je skutečně jen vynesením rozsudku bez zjevného důvodu, v Zámku sledujeme komplexněji rozebrané důvody, proč nakonec nejspíše dochází k trestu, byť v k trestu v symbolickém slova smyslu, ač přesný trest vinnou nedokončení není stanoven. Zjišťujeme však společně s Camusem, že ani toto vědomí nás nedokáže osvobodit z Kafkova světa, v němž trest je jediným možným východiskem.

Trest lze brát jen jako výsledek čistého formalismu, který hledá své opodstatnění a trestá na základě procesních náležitostí, což je ve světě platného práva zcela nemyslitelná představa. Připustíme-li, že Josef K. se proti právu nijak neprovinil, že jeho právní pochybení bylo až v rámci vedení samotného procesu, který byl zahájen jen proto, aby byla postupně nějaká vina objevena. Výsledkem prohrěšků proti procesnímu právu pak byl trest smrti, což se může jevit skoro až groteskně. To je též jeden z důvodů, proč Wintr srovnává Proces s knihou Dobrý voják Švejk, právě časté a nelítostné trestání jen z důvodu přebytného formalismu je pro obě knihy typický. Švejk tak činí zjevnějším parodickým způsobem, nicméně jak bylo již zmíněno v rámci této práce, i na Kafku lze hledět jako na spisovatele se silným smyslem pro humor či grotesknost.¹⁴⁸ Josef K. i Josef Švejk jsou jen oběťmi systému, který trestá ze své podstaty, ač ve Švejkově případě jde o zdánlivě omluvitelnější válečnou situaci. To však nijak neuměňuje pokřivenost příběhu, kdy je trest nadřazen spravedlnosti.

Trest je možné v Procesu vnímat také jako součást zákona, že se dle zákona o trestu nerozhoduje, nicméně už je v něm přímo obsažen a neudělit jej by bylo samo o sobě protizákonné. Podíváme-li se na povídku Před zákonem, můžeme vycházet z toho, že trest je dán už samotnou snahou o přístup k právu, muž je potrestán za svou snahu se zákona domoci, ač je tento trest podobný spíše trestu v Zámku. V tomto významu bychom pak mohli dovést novou interpretaci pro symbolický fakt, že brána byla určena jen danému konkrétnímu muži, jelikož trest smrti vždy směřuje jen vůči danému konkrétnímu člověku, nelze jej jakkoliv ohnout, nahradit, nemůže ho za odsouzeného podstoupit nikdo jiný. Je branou určenou jen pro konkrétní osobu, kterou nemůže využít nikdo jiný a s jeho vykonáním se nám zavírá příležitost vstoupit do zákona, zavření dveří se symbolicky protíná s otevřením podlahy šibenice, kterou spustí onen dveřník, tedy kat. Této možnosti se duchovní s Josefem K. při debatě o významu Před zákonem nedotknou, je však pravděpodobné, že zákon by nemohl danost trestu uvést explicitně, ta by musela zůstat laikům

¹⁴⁷CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*. Vyd. 2. Francouzská knihovna (Garamond). Praha: Garamond, 2006. s. 102-110. ISBN 80-869-5508-7.

¹⁴⁸WINTR, Jan. *Kafka und Schwejk: Karikatur des modernen Rechtssystems und Gefühl der Ungerechtigkeit*. The Idea of Justice in Literature, 2018, s. 101-112. Dostupné z: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-658-21996-3_9. [cit. 2024-07-03].

skryta. Zároveň opět dochází k situaci, kdy podobně jako u soudního malíře přibližuje na rozdíl od advokátů a soudců neprávnick, konkrétně kněz, jehož výklad může být značně zbarvený jeho profesí, nicméně jako jediný se snaží alespoň nějaký výklad poskytnout. Nicméně právě i výklad od samotného kněze může sloužit jako paralela k trestu smrti, před nímž je odsouzenému požehnáno od kněze, než dojde k samotnému výkonu trestu.¹⁴⁹

Rahv uvažuje nad trestem v Kafkově díle prostřednictvím jeho osobního nastavení, poukazuje, že Kafka měl sebevražedné sklony a silnou tendenci k sebetrestání. Z tohoto pohledu by postavy samé toužily po trestu, ač je v první fázi překvapuje. Proměnu Řehoře Samsy lze vnímat primárně jako trest, který ho zásadním způsobem nepřekvapuje, místo toho se strachuje nejvíc toho, že přijde pozdě do práce. Již v první větě přichází trest, jehož následky sledujeme po celou dobu povídky, nikde však nepřijde ani polemika nad skutečností, proč k danému trestu došlo. Řehoř Samsa následně prožívá další fázi trestu, kdy je svými nejbližšími perzekuován za svou odlišnost, za kterou však na první pohled nenese odpovědnost. Vzhledem ke Kafkově sklonu k osobnímu pesimismu lze konstatovat, že trest je zasloužený, jelikož hlavní hrdina nebyl pro společnost dostatečný, byl potrestán za vlastní nedokonalost. Tato sociální rovina trestu je silně patrná i v *Procesu*, zde též můžeme rozvíjet linku společenské nedostatečnosti a přílišné odlišnosti, která vede k nutnosti potrestání ze strany samotné společnosti, v *Procesu* zastoupené soudy, v *Proměně* řekněme nadpřirozeným zásahem přírody.¹⁵⁰

Jako zásadní vidí roli sociální trestu v *Procesu* i *Feuerlicht*. Pro něj Josef K. nežije plnohodnotný život, je odcizen od standardních lidských radostí a způsobu života. Říká, že podlehl racionální lenosti a mimo svou kariéru absentoval na život, proto ho mohou čtenáři vidět tak, že si zaslouží trest. Josef K. přitom má dle knihy přátelské i vztahové vazby, stejně jako dobré pracovní postavení, ke všemu se však natolik odosobně, až je to pro běžnou společnost matoucí, zde jej lze opět vnímat jako jasnou předlohu pro Mersaulta v *Cizinci*. Zatčení pak vnímá jako výstrahu k tomu, aby obviněný změnil způsob svého života, až když k tomu nedojde, je za to potrestán, čemuž by nasvědčovala i doba mezi zatčením a popravou, která činí přesně jeden rok, má zjevně spíše symbolický význam než právní. Trest přichází za neznalost společenských konvencí, symbolizovaných zákonem, kdy se Josef K. provinuje svou neznalostí, kterou se navíc ani v průběhu soudního procesu nesnaží nějak zásadně napravit. Proti tomu lze však vznést námitku, že většina postav v knize až na obchodníka Blocka takto trestána není, přestože i některé další postavy se jistě nechovají podle společenských konvencí. Na ně však mohou procesy teprve

¹⁴⁹LITOWITZ, Douglas E. *Franz Kafka's outsider jurisprudence*. *Law & Social Inquiry*, 2002, 27.1: s. 117-122. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/lsoiq27&i=113>. [cit. 2024-07-03].

¹⁵⁰RAHV, Philip. *Franz Kafka: The hero as lonely man*. *The Kenyon Review*, 1939, 1.1: s. 60-74. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4332044>. [cit. 2024-06-16].

čekat nebo již probíhají, jen se o nich nedozvídáme.¹⁵¹

Interpretace sociálního trestu z Procesu je plně rozvinuta ve zjevně autobiografické povídce Ortel, u níž není bez zajímavosti, že jde o jedno z mála děl, s nimiž byl Kafka spokojený. Rozmluva otce se synem se změní v konflikt, který přeroste do situace, kdy se otec stává soudcem svého syna a vyjmenovává mu všechny jeho prohřešky a hříchy proti rodinné morálce, kterou v tomto případě můžeme vnímat jako zvykové právo dané rodiny. Otec, který se spolčil s přítelem hlavního protagonisty Jiřího, od něj získal Jiřího dopisy, které mu posloužily jako základní důkazní materiál. Dále je v povídce zmiňováno i sledování odsouzeného a další dílčí kroky, které otec podnikl k zajištění důkazů. Ty pak poslouží jako podklady k vynesení rozsudku nad synem: *Vždyť jsi byl vlastně nevinné dítě, nebo ještě lépe řečeno, byl jsi d'áblův člověk! – A proto věz: Odsuzuji tě teď k smrti utopením!*¹⁵² Jelikož trest je vyústěním rodinné hádky, neexistuje zde žádný nárok na spravedlivý proces nebo opravné prostředky, ač vyústěním je dokonce trest smrti. Ten Jiří bez jakéhokoliv odporu přijímá (obdobně jako třeba Alfred Traps) a sám na sobě jej vykoná, pojímaje i nenáviděného otce stále jako nejvyšší autoritu, která má kdykoliv právo stát se jeho soudcem. Pro Sterna je toto vyústění právě důkazem toho, že ve společnosti 19. století není standardně žádný prostor pro odpor rodičům a často nikoho ani nenapadne snažit se se proti nim obhájit. Jiří musel akceptovat i nejvyšší možný trest, aniž by se vlastně zaobíral tím, že s mnoha body obžaloby otce nesouhlasil a snažil se proti nim bránit. Výsledný trest však přijal stejně samozřejmě jako postavy v dalších Kafkových knihách, tedy apaticky a bez protestu.¹⁵³

Kafka volí ve svých dílech absolutní teorii trestu, nepřipouští žádnou možnost nápravy odsouzených. Jednou ze základních funkcí trestu je též ochrana společnosti před tím, aby se daný trestný čin neopakoval, ať už prostřednictvím usmrcení nebo separace pachatele nebo dostatečnou odplatou, aby již neměl odvalu nebo se mu nevyplatilo trestný čin opakovat (v rovině absolutní teorie, která upozaduje funkce relativní teorie).¹⁵⁴ Jak však lze opakovat trestný čin Josefa K., který neznáme? Může být vykonáván z důvodu jeho neustálého zásahu a ohrožování společnosti, tato rovina by nasvědčovala teorii sociálního trestu. V kárném táboře zjevně není důvodem ochrana před opětovným spácháním trestného činu, stejně tak v Proměně nebo Zámku. Trest dle mého lze u Kafky chápat primárně jako vyústění sociální situace, kterou jeho postavy nejsou schopny akceptovat nebo změnit, trest je u Kafky obsažen již v samotném společenském nastavení.

¹⁵¹FEUERLICHT, Ignace. *Omissions and Contradictions in Kafka's Trial*. The German Quarterly, 1967, 40.3: s. 339-350. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/402393>. [cit. 2024-07-17].

¹⁵²Op. cit. 7, 1964, s. 52.

¹⁵³STERN, Joseph Peter. *Franz Kafka's "Das Urteil": An Interpretation*. The German Quarterly, 1972, 45.1: s. 114-129. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/403651>. [cit. 2024-07-17].

¹⁵⁴FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. s. 145. ISBN 80-86019-96-9.

5.2. Trest jako odplata podle Dürrenmatta

Zásadní roli hraje trest též u Dürrenmatta. Opět se zde setkáváme nejčastěji s trestem smrti, Dürrenmatt by se dal označit též za zastávce absolutní teorie trestání. Nejde však o celý pohled na věc, nesmíme u něj zapomenout na fakt, že tresty jsou vynášeny mimosoudně, zpravidla jiná forma trestu nepřipadá v úvahu. Nelze nikoho z očí do očí odsoudit k trestu odnětí svobody, musí být volena nejvyšší forma trestu. Tato odplata patří spíše do hluboké lidské historie než do Švýcarska ve 20. století. Dürrenmatt si však opakovaně klade za cíl rozehrát se čtenářem takovou hru, abychom mohli pochybovat o tom, zda jsme se skutečně z dávných časů krevní msty posunuli tak daleko, jak předpokládáme. Díky tomu pak Dürrenmatt vyvolává filozofické polemiky nad rozdílem mezi právem a spravedlností, kdy se v jeho knihách právo většinou rovná nespravedlnost. Jestli je spravedlnost naplněna protiprávním trestem již pak je ponecháno na čtenáři. Dürrenmatt k této polemice volí několik přístupů pomocí různých děl, v nichž mají odsouzení i ostatní postavy k trestu odlišný přístup.

Die Panne konstruuje trest poněkud nezvyklým způsobem jako odměnu. Státní zástupce hovoří o trestu jako odměně za důvtipný a vynalézavý zločin, což Traps s nadšením přijímá. Dürrenmatt se zde dostává k otázce, jaký význam vlastně trest má, když je všemi stranami přijímán pozitivně, nedochází k žádné vnitřní újmě, která má být jedním z hlavních smyslů trestu.¹⁵⁵ Odpověď ohledně nutnosti trestu můžeme nalézt ve verzi Porucha, kde se bez reálného potrestání odsouzený po probuzení už necítí nijak vinen a zapomíná zcela na výčitky svědomí předchozího večera. Fiktivně vyneseny trest nezafungoval, Alfred Traps by nejspíše klidně obdobný trestný čin spáchal znovu. V Maléru je naopak trest vykonán, aniž by to však bylo soudem zamýšleno, zde je sebevražda Trapse vnímán jako trest pro všechny účastníky soudu, kteří smrt svou hrou zavinili. Ani v jednom z případů trest neměl být vykonán, ani jedna z verzí však nevede k pozitivnímu výsledku. Odpovědí Dürrenmatta na otázku zda trestat může být, že zde není jiná možnost, jelikož samotné uvědomění trestu je natolik podstatné, že z něj nelze vyjít pozitivním způsobem pro všechny strany. Trest večer prezentovaný jako odměna se ráno ukazuje jako břímě, které tíží a nelze ho bez negativního dopadu odložit.

V Die Panne můžeme vycházet z předpokladu, že trest je nutností, pokud chceme opravdu dosáhnout potrestání daného pachatele, náprava u Dürrenmatta standardně není možná, za výjimku lze považovat verzi Malér, ač i zde by bylo možno předpokládat, že sebevražda byla spáchána na základě krátkodobé pochybnosti a po emočně vypjatém večeru. Vinu pak následně cítí ti, co jej odsoudili, na konci příběhu jsou vinni úplně všichni.¹⁵⁶ Obdobnou situaci můžeme vidět též

¹⁵⁵MORRIS, Herbert. *Persons and punishment*. The monist, 1968, s. 475-479. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27902099>. [cit. 2024-07-30].

¹⁵⁶Op. cit. 107, 1976, s. 143-144.

v Dvojníkovi jako jednom z nejranějších Dürrenmattových děl, kde nakonec hlavní postava vyžaduje vykonání vlastního trestu, nicméně až v situaci, kdy usmrtí dva lidi. V tento bezprostřední okamžik sama nenalézá jiné řešení pro spravedlnost. V jejím případě se zároveň smývá rozdíl mezi fikcí rozhlasové hry a skutečností, nemůžeme z jistotou určit, zda má být daná postava skutečná nebo je i v rámci fikčního světa a jeho reality jen fikcí. Při určení druhé možnosti může jít o vnitřní umělecký záměr s vytvořením postavy, která touží po spravedlnosti, ač ta pro ni znamená smrt. Do kontrastu s ní je však postaven režisér, který naopak spravedlnost vidí v osvobození vraha, protože zde nejspíše shledává ospravedlňující důvody k jeho činům. Dílo se nás tak ptá, jak nahlížet na spravedlnost a zda je trest nutností. V tomto konkrétním případě zůstáváme na pochybách, ale v převážné části Dürrenmattova díla je trest nutností, a to zejména proto, že jeho pachatelé necítí žádnou vinu, jak bude rozebráno v další podkapitole. Standardem musí být vynesení i následné vykonání samotného trestu.

Fletcher poukazuje na to, že jádrem trestu jsou dvě podsložky: samotný trest a kompenzace. Většina spisovatelů včetně Dürrenmatta se pak věnuje primárně samotnému trestu a zapomíná na kompenzaci, která by měla být jeho nedílnou složkou.¹⁵⁷ Rozšiřuje právní rámec na filosofický spor mezi deontologií, která považuje trestání za nutné a spravedlivé a utilitarismem, který při trestání zohledňuje i ekonomičnost a odstrašující rovinu trestu. Fletcher pak soudí, že spisovatelé skrze svůj deontologický pohled zapomínají na kompenzaci v trestu. Toto tvrzení sice má svůj podklad, nicméně je ve více rovinách problematické. Obecně lze konstatovat, že lze deontologický směr chápat jako literárně přitažlivější, věnovat se trestu z hlediska kompenzace není v beletrii zrovna přitažlivý úkol. Pokud bychom však chtěli klást na spisovatele tyto zvýšené nároky, Fletcher jako příklad uvádí právě Dürrenmatta. U něj však deontologický postoj pramení již z výše zmíněného, tedy že v konstruovaných situacích nepřichází kompenzace v úvahu, jelikož jí není možné objektivním způsobem docílit, samozvaní soudci konstruují trest jako odplatu, jelikož nemají jinou možnost. Ve světle tohoto můžeme většinu knih Dürrenmatta označit skutečně jako deontologicky trestající, ač důvodem často není absence zájmu o utilitarismus v trestání.¹⁵⁸

I v rámci trestu formou odplaty nabízí Dürrenmatt několik odstínů. U obou případů komisaře Bärlacha staví čtenáře před v podstatě snadný úkol. Gastmann i doktor Emmenberger jsou vykresleni v nejhorším možné světle, jeden jako dlouholetý kmoťr a druhý jako válečný zločinec podílející se na holocaustu. Oba dva své činy otevřeně přiznávají, jejich rozsudek smrti od komisaře je asi nejbližší spravedlnosti, ač samozřejmě pohledy se mohou různit. Zde je však jasným úkolem

¹⁵⁷Tímto se Fletcher přiklání zjevně k relativní teorii trestu.

¹⁵⁸FLETCHER, George P. *Punishment and Compensation*. Creighton L. Rev., 1980, 14: s. 691-693. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/creigh14&i=709>. [cit. 2024-08-18].

příběhu vykreslit jejich charaktery v tom nejhorším možném světle, aby nám následně trest smrti připadal jako zcela adekvátní a v podstatě nutný. Detektivní zápletka knihy na povrchu slouží pro metanarativ d'ablů na zemi, které trestá starý komisař na sklonku svého života, přičemž v případě Soudce a jeho kat jde o jeho celoživotní neúspěšnou snahu. Zde navíc je vykonavatelem trestu smrti též vrah Tschanz, který následně spáchá sebevraždu, trest dopadl na odsouzeného i kata. *A tak jsem využil tebe, vraha, a proměnil tě na svou nejstrašnější zbraň, protože tebe hnalo zoufalství, aby vrah našel jiného vraha,*¹⁵⁹ říká Bärlach. Trest je koncipován jako odplata společnosti, kdy i vzhledem k absenci pocitu viny u pachatelů lze těžko přistoupit k mírnějšímu trestu. Máme zde klasický archetyp nepolapitelných zločinců, které by v trestním procesu čekal trest smrti, kvůli důvtipu i intrikám se však nikdy nedostanou před soud a trest musí přijít cestou individuální odplaty nebo tragédie vyvolané vyšetřovatelem. Bärlach navíc ani v jednom případě není vykonavatelem trestu smrti, vždy je nakonec vykoná někdo jiný.¹⁶⁰

V tomto bodě bych se chtěl zastavit ještě u jedné zajímavé podobnosti, které jsem si při četbě povšiml. Na konci Soudce a jeho kat hoduje na žaludek nemocný Bärlach s Tschanzem a tvrdí mu, že svou nemoc jen předstíral a následně jej obviní z vraždy kolegy Schmieda. Sledujeme v dané scéně přerod nemocného starce v postavu děsivých rozměrů, která svou nemoc předstírala pro získání výhody nad druhým, u čehož si nelze nevzpomenout na závěr Kafkovy povídky Ortel, kde podobnou proměnu prodělá též otec hlavní postavy Jiřího. Bärlach i otec se náhle mění z nemohoucích postav ve vznešené a hroživé soudce, kteří vedou soudní jednání a vyslovují rozsudek vinen. Právě onen sugestivní přerod má pak značný podíl na tom, že se obě postavy rozhodnou po tomto soudu spáchat sebevraždu, ač Bärlach říká: *Stačí, že jsem odsoudil jednoho.*¹⁶¹ Z knihy se pak již nedozvídáme jeho emoci, když se dozví o smrti Tschanze, vzhledem k jeho předchozí konstrukci popravky Gastmanna lze usuzovat, že s tímto scénářem minimálně počítal, ne-li si jím byl v podstatě jist. Dá se říci, že oba stanovili trest smrti, otec v Ortelu navíc i konkrétní způsob jeho výkonu. Rozdíl mezi surrealičností Kafky a realističností Dürrenmatta pak dokresluje fakt, že Bärlach o svém zdraví Tschanzovi lhal a druhý den odjíždí na operaci, díky které mu bude zbývat jen rok života, což je hořký návrat do reality po soudu, což by u Kafky vzhledem k povaze jeho děl nemělo význam. Z tohoto úhlu pohledu je navíc i Bärlach sám odsouzen na smrt, jeho rozsudek smrti má prostřednictvím lékařské diagnózy poměrně přesně stanovené datum. Odsouzení k smrti jsou pachatel, kat i soudce, jelikož každý nese na spáchaných trestných činech svůj díl viny.

¹⁵⁹Op. cit. 10, 1989, s. 78.

¹⁶⁰Tento novodobý archetyp se nyní těší značné oblibě v žánru tzv. severských detektivek, kde prakticky nikdy kvůli moci či vynalézavosti pachatelů nedochází k soudnímu potrestání, ale trest přichází rukou některé z postav nebo ještě častěji v podstatě nešťastnou náhodou při útěku. Stejně jako u Bärlacha tak vyšetřovatelé často nejsou přímými vrahy, ač zde bych osobně připisoval důvod spíše konformismu toho, že vyšetřovatel by sám neměl být vrahem a bylo by takto komplikovanější si k němu udržet pozitivní vztah pro čtenáře.

¹⁶¹Op. cit. 10, 1989, s. 79.

Jiný pohled na trest smrti před nás staví Dürrenmatt v *Návštěvě staré dámy*, kde naopak vzniká morální dilema o přiměřenosti trestu. Alfréd Ill se před desítkami let dopustil na Kláře Zachanassian skutku, který by byl právně vyhodnocen jako méně závažný trestný čin (zřejmě podplacení a nepřímé pachatelství křivé výpovědi), nicméně morálně šlo o čin mnohem závažnější, který reálně ohrožoval mladou matku z existenčního hlediska a značně zničil její důstojnost. Čistě z hlediska právního, kdy by navíc byl daný skutek již promlčen, můžeme vyhodnotit trest smrti vznesený Klárou za zcela neadekvátní. Dürrenmatt zde klade důraz na morální rovinu daného skutku, která je mnohem závažnější, na čtenáři pak již nechává hodnocení adekvátnosti trestu z tohoto pohledu. K samotnému trestu smrti pro Alfréda Illa je navíc nutné připočíst to, že záměrně přivedla celé město Güllen na pokraj krachu a ohrozila tím existenci tisíců osob. Opět zde však dochází k situaci, že ač se Klára stylizuje do pozice samozvaného soudce, zůstává klasická oddělenost od osoby kata, kterou v tomto případě má být některý z občanů Güllenu. *Návštěva staré dámy* před nás klade otázku, zda mají být potrestány i činy, které právo nemůže adekvátně potrestat nebo zda je možné některé činy vůbec promlčet. Čekání 45 let na pomstu může být vnímáno čistě z pozice pomstychtivosti nebo jako ukázka toho, že na rozdíl od trestního práva lidé nemohou všechny skutky promlčet.¹⁶²

Ostatní tresty jsou u Dürrenmatta již vyneseny soudní soustavou, ač zcela v rozdílných kulisách. V *Justici* je trest doživotí logickým krokem, který se následně obrací proti obhájci, jak již bylo popsáno. Zároveň trest pro vraha je následně zrušen a kantonální rada je propuštěn, ze spravedlnosti Justice sklouzává do nespravedlnosti, což je opačný postup, než Dürrenmatt volil v předešlých příbězích. *Dvojník* je značně kafkovský příběh, i zde však na rozdíl od *Procesu* získáváme hmatatelný podklad pro trest, který však paradoxně vzniká až po vynesení rozsudku. Trestný čin je spáchán až v důsledku odsouzení za něj, což je plán onoho dvojníka s nejasným cílem, což jeho samotného připraví o život. *Noční rozhovor* pak je zjevnou ukázkou totalitního soudnictví, u něhož je důvodnost trestu smrti zcela zakryta politickou rovinou případu. Všechny tyto případy ve výsledku spojuje nespravedlivý soudní systém, což se prolíná celým dílem švýcarského spisovatele. Trest v institucionálním pojetí pro Dürrenmatta znamená nespravedlnost. Z tohoto pohledu tak odplata, ke které se nakonec postavy často uchylují, je v jeho dílech logickým krokem, který staví mstu na mnohem vyšší morální úroveň, než na jaké je v právu vnímána, kde jde o čistě nežádoucí jev vzhledem k víře v soudní systém. Dürrenmatt se však snaží ukázat příklady, kdy soudní systém selhává a ukazuje, že právo pro jeho charaktery nenachází adekvátní náhradní řešení. Ač by tento model bylo velmi problematické a diskutabilní uvádět v praxi, jde o zásadní

¹⁶²SCHNEIDER, Gerd K. Roger A. Crockett." Understanding Friedrich Dürrenmatt"(Book Review). In: Symposium. Syracuse University Press, 2000. s. 195-199. Dostupné z: <https://www.proquest.com/openview/7a68d9e0b210230ef760e45ac4be210b/1?pq-origsite=gscholar&cbl=1821476>. [cit. 2024-08-20].

myšlenkový experiment, který by měl být minimálně v rovině filosofické fikce postupován.

5.3. Vykonávací řízení v porovnání s právní úpravou

Samostatným řízením v rámci soudního procesu je vykonávací řízení. *Účelem vykonávacího řízení je uskutečnit obsah rozhodnutí vydaného orgány činnými v trestním řízení.*¹⁶³ Při výkonu trestu se dovozuje, že by měl být vykonán ihned po nabytí vykonatelnosti, ač zákon takové pravidlo výslovně nestanovuje. U trestu smrti je však běžný i několikaletá prodleva mezi vynesením rozsudku a jeho samotnou exekucí. Jak už bylo naznačeno v úvodu kapitoly, u Kafky ani Dürrenmatta nemůžeme počítat s klasickým výkonem trestu smrti, vzhledem ke všemu popsanému by to nebylo v rámci jejich příběhů vhodné. Smyslem vykonávacího řízení u nich je provést trest mimo formální rámec a způsobem, který je pro odsouzeného spíše dehonestující, což bylo i v jejich době považováno za relikv minulosti a zvyšoval se důraz na maximální humanizaci trestu smrti. Výjimkou v absenci okázalosti je V kárném táboře, kde je naopak povídka vystavěna na zmiňované fetišizaci trestu smrti. Kafka tímto zřejmě odkazoval k fascinaci popravami ve středověku a převedl tuto krutost do moderní doby, kdy je požitek katů z trestu smrti vnímán jako sadismus, v tomto můžeme vzpomenout například na Zelenou míli od Stepheny Kinga. K přehnané estetizaci a fascinaci samotným výkonem trestu pak zjevně odkazuje Pavel Kohout ve své černé grotesce Katyně.

Výkony trestů smrti můžeme rozdělit do několika kategorií. Prvním z nich je sebevražda, tu nacházíme v Maléru, Ortelu a Soudce a jeho kat u Tschanze, možnost sebevraždy je nabídnuta též v Procesu. Paradoxní je, že ze všech probíraných děl je Malér jen jeden ze dvou, kde vystupuje postava skutečného kata z povolání. Přesto zde dochází k sebevraždě, v Poruše kat vystupuje též a k žádnému výkonu trestu nedojde, jeho role je opravdu čistě symbolická. Zde může usouvztažnit rozsudek vinen s vnitřní psychologií postav, které i přes možnost odejít bez trestu tuto vinu neunesou a vezmou si život. Josef K. možnost sebevraždy nepřijme zřejmě i proto, že se vinen necítí. Smith s Fritzsche nabízejí jiný pohled u Ortelu, kde neoznačují smrt Jiřího za sebevraždu, ale za sebezpopravu, kdy dle nich z hlediska Kantovy filosofie je sebevražda morálně špatná, ale trest smrti je morálně vyžadován v určitých případech.¹⁶⁴ Jiřího smrt nelze považovat za sebevraždu, ale za výkon trestu smrti dle morálky, jelikož se rozhodl jako jedinec nerozporovat nastavení systému, jež tento rozsudek vyneslo (v tomto případě nadřazenost rodiče nad dítětem). On tento rozsudek následně jen vykonal, chyba nebyla v něm jako jednotlivci, jelikož on sám nebyl vinen, ale v tyranském systému, který mu prakticky nedával jinou možnost.¹⁶⁵

¹⁶³Op. cit. 75, 2018, s. 763.

¹⁶⁴S touto interpretací si dovoluji nesouhlasit. Nejde ani tak o Kantův morální rámec, zvláště v kontextu 18. století, ale o současnou interpretaci se zjednodušením v tom ohledu, že by se sebevražda měla považovat za morálně špatnou nebo horší, navíc když je porovnávána s trestem smrti.

¹⁶⁵SMITH, Amelia, et al. *Kafka's "Das Urteil" and Philosophy of the Penal System*. German Department, Illinois Wesleyan University, 2015. Dostupné z: <https://digitalcommons.iwu.edu/jwprc/2015/oralpres3/1/>. [cit. 2024-08-22].

„*Jako pes!*“ řekl, bylo to, jako by ho ten stud měl přežít.¹⁶⁶ Takto komentuje vlastní popravu Josef K, přičemž se zároveň jedná o poslední větu celého Procesu. Shrnuje to, jak je s ním zacházeno v rámci celého soudního procesu, tedy akcentuje nedůstojný způsob soudního jednání na půdách, aroganci úředníků, která končí ubodáním nožem v noci na odlehlém místě. Jako „psy“ nechává popravovat Dürrenmatt také řadu postav, nad nimiž byl vynesena rozsudek smrti, týká se to Soudce a jeho kat, Podezření, Návštěvě staré dámy i Nočního rozhovoru. Právě Noční rozhovor je pak zřejmě záměrně odkazem k popravě Josefa K., spisovatel je popraven v noci bez jakéhokoliv zjevného obvinění, ač u něj jako důvod postačuje jeho protirežimnost. I on je následně usmrčen způsobem, který spíše než popravu připomíná vraždu, vykonávací řízení tak symbolizuje i samotný soudní proces, který by se v obou případech dal označit za justiční vraždu. Oproti tomu rozsudky smrti u případů komisaře Bärlacha jsou opakem justiční vraždy, zde jde o rozebíranou vraždu tehdejší justici navzdory, ač vykonávací řízení má obdobně dehonestující průběh.

Specifickou situaci z hlediska vykonávacího řízení můžeme pozorovat u Návštěvy staré dámy, kde je rozsudek smrti vynesena již na začátku samotné hry, celý zbytek hry pak sledujeme samotné vykonávací řízení. Gülleňané nakupují u Illa na dluh a utrácejí peníze, které ještě od Kláry Zachassian nedostali, jelikož Ill je stále naživu. Každému z nich a zejména i jemu samotnému pak začíná být jasné, že vykonání rozsudku je nevyhnutelné. Jeho poprava trvá dlouhé dny a je natolik tíživá, že se Ill nakonec rozhodne na sobě nechat trest smrti vykonat, jelikož čekání na něj je ještě více neúnosné. Když pak prochází uličkou svých spoluobčanů, během čehož jej „postihne infarkt“, vydává se veřejnému lynči, který je považován v Evropě za dávno překonaný. Tomu nasvědčuje i průběh dramatu, kdy již všichni počítají s Illovou smrtí, nikdo ji však není schopen vykonat. Jejich hromadná vražda, kterou si navíc nejsou schopni přiznat a ochraňují se tvrzením o infarktu, pak je reminiscencí dle mého na klasické dílo *Ovčí pramen* od Lope de Vegy. Dürrenmatt staví protiklad společné vraždy vesnice Fuente Ovejuna čin obyvatel Güllenu, kteří společně vraždili pro peníze, aniž by si byli ochotni přiznat svou vinu.

5.4. Problematika viny

Pojem viny je třeba v rámci tohoto textu rozdělit na rovinu právní a rovinu filosofickou, ač se pochopitelně částečně překrývají. Vina se v současném trestním právu nazývá zavinění, které se pak dle subjektivní stránky pachatele rozděluje na úmysl nebo nedbalost. Pachatel však může být odsouzen za trestný čin, jen pokud byl uznán vinným, trest není možné udělit bez konstatování viny. Díla obou autorů zkoumají vinu též z filosofického hlediska, kterému se věnovalo mnoho autorů jako Nietzsche, Dostojevský nebo Freud, koncept viny se pak stal ještě naléhavějším tématem po druhé světové válce a prožití holocaustu, kdy ji v *Otázce viny* rozpracovává Jaspers. Jeho rozdělení viny na kriminální, politickou, morální a metafyzickou nelze

¹⁶⁶Op. cit. 6, 2019, s. 188.

v rámci této práce komplexně popsat, toto dělení však bude částečně vysvětleno a aplikováno u některých děl.¹⁶⁷ Pro účely této práce vztáhneme pozornost na rovinu morální viny, tedy vnitřní pocit a prožívání v návaznosti ke spáchaným činům v kombinaci s právní vinou, tedy zaviněním ve srovnání s vinou vnucenou nastavením systému.

Začít je možné u institucionální viny, tedy takové kdy autoři nijak nezkušují vinu morální a určují vinu jen na základě vnějšího nastavení. V Nočním rozhovoru je vina stanovena čistě jako záležitost vládnoucího režimu, není ani jednou z postav nijak zpochybňována. V již citované pasáži povídky V kárném táboře důstojník proklamuje: *Vina je vždy nepochybná*.¹⁶⁸ K podobnému závěru dospívá též postava dvojníka v Dürrenmattově Dvojníkovi, která říká muži, který za něj má být potrestán za vraždu, ač tvrdí, že je nevinný: *Všichni jsme vinni smrti*.¹⁶⁹ Ač postavení těchto postav k vlastní vině se vývojově liší, Nagel poukazuje na to, že výsledkem je naprosté přijetí vlastní viny, nevadí jim, že se proti rozsudku není možné nijak bránit. Dle něj je to ukázkou společenského paradoxu, že člověk jako jednotlivec by měl být spravedlivý, ale nemá nikdy šanci se spravedlnosti domoci. Vina je pro ně implicitně obsažena ve všech i trest se může týkat kohokoliv, proto nemůže být stejně jako samotná vina nijak rozporován.¹⁷⁰ Tento koncept pak navazuje na pojetí spravedlnosti u Kafky popisovaném v první kapitole, že systém je spravedlivý ve své kolektivní nespravedlnosti, jelikož vinen je každý.

Tato interpretace viny je jednou z možných u Procesu, kdy na každém občanovi ulpívá vina a jde jen o okamžik, kdy dojde k jejímu potrestání. Ač o tom Josef K. zpočátku netuší, postupně dochází k tomu, že i jeho vina inherentní a nepochybná. Z tohoto důvodu soud pak nemá žádný hmotněprávní podklad, jelikož nesoudí vinu za konkrétní trestný čin, ale vinu jako obecný koncept. Dostáváme se tak do situace, kdy se prokazuje míra a závažnost abstraktní viny, které se nelze zbavit, lze ji však uznat nezávažnou a nevynést trest. V takovém případě lze konstatovat, že by soudce v Procesu jednal v rámci zachování subsidiarity trestní represe, tedy uvědomoval si nemožnost konstatovat nevinu, ale neudělil i s vědomím viny žádný trest. Případ Josefa K. však takovým shledán není a je vynesena trest nejvyšší, nejsou ani pochybnosti o jeho značné metaforické vině. Löwy ukazuje, že jeden ze způsobů výkladu je ten, že by byla vina Josefa K. dokreslena v nedokončených kapitolách, kdyby byl román v plném rozsahu. Tuto tezi však zavrhuje, s čímž lze souhlasit, protože román má i tak dostatečnou plochu alespoň k naznačení viny Josefa K. a stáčí pozornost k vině též kolektivní a inherentní, nicméně jen pro jistou skupinu obyvatel, konkrétně pro židovskou menšinu. Právě její vina je napříč staletími často vykládána

¹⁶⁷JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Vyd. 2., V nakl. Academia 1. Europa (Academia). Praha: Academia, 2006, s. 1-144. ISBN 80-200-1455-1.

¹⁶⁸Op. cit. 7, 1964, s. 177.

¹⁶⁹Op. cit. 42, 1964, s. 50.

¹⁷⁰Op. cit. 72, 1987, s. 38-40.

jako nezpochybnitelná a nevztahující se na konkrétního jedince, ale na celé etnikum.¹⁷¹ To si Kafka jako Žid pochopitelně uvědomoval a zkušenost svého národa mohl vetknout do příběhu o vině, která nemusí být prokazována, jelikož každý Žid je vinen jen svou existencí. Takto by se dala též interpretovat často zmiňovaná první věta Procesu o tom, že Josef K. neprovedl nic zlého, k čemuž skutečně nedošlo, ale to u vždy vinného jedince nehraje roli.¹⁷² Arendt pak situaci Josefa K. nazývá chycení do dobře namazaného byrokratického stroje, kde je sice hlavní hrdina chycen nevině, ale on sám je, ať už jako Žid nebo běžný občan fikčního světa, vinen.¹⁷³

Zajímavým způsobem zkoumá vinu Dürrenmatt ve filosofickém příběhu Minotaurus, ve kterém rozebírá klasickou antickou báji, kdy se Theseus vydá do labyrintu zabít Minotaura, napůl býka, napůl člověka. Dürrenmatt i na základě kresby Picassa konstruuje myšlenku, že Thesea poslala Minotaura zabít Ariadna, jelikož záviděla, že se v labyrintu stal šťastným. To pak staví do kontrastu s obecným výkladem, že zabití Minotaura byl trest za jeho činy.¹⁷⁴ Jak upozorňuje Ziolkowski, Dürrenmatt ukazuje, že i v tomto případě musí být před ním konstatována vina. Minotaurus však jako poloviční zvíře může těžko rozumět právnímu i obecnému konceptu viny, nemůže být trestán za zavinění trestného činu a ani sám vnitřně nemůže vinu pociťovat. Theseus ho trestá za vinu, která se stala již před jeho narozením, tedy že se narodil jako člověk i zvíře zároveň. Nakonec Theseův čin nelze nazvat trestem, ale pouhou vraždou tvora, který nenesl žádnou vinu.¹⁷⁵ Tuto vrozenou vinu můžeme srovnat s interpretací viny Josefa K. v Procesu, ani jeden z nich svou vinu nijak nezapříčinil, nemůže se vůči ní nijak bránit a nakonec tato jejich neodvratná vina vyústí v jejich smrt. A zatímco u Josefa K. lze přemýšlet nad více interpretacemi jeho viny, u Minotaura Dürrenmatt jasně stanovuje, že vina je pro něj čistě lidská vlastnost, kterou nelze konstruovat ani u polovičního člověka. Současné právo mu v tom dává za pravdu, kdy na rozdíl od minulosti neprobíhají žádné soudní procesy se zvířaty, zavinění a vina obecně jsou brány čistě jako lidské dispozice.

Lesser při interpretaci viny v Procesu částečně souhlasí, vykládá si však vrozenost viny jiným způsobem. Každý z nás cítí určitým způsobem vinu, ať už za běžné životní situace nebo některá velká životní rozhodnutí. Kafkův abstraktní popis viny pak lze vztáhnout na jakýkoliv pocit viny, který se u čtenáře objevuje. Probíhající soud též soudí vinu jako abstraktní koncept obdobně jako v interpretacích výše, důvod je však odlišný, pomocí zrcadla Procesu má

¹⁷¹Židovský národ jako pokolení vrahů Ježíše nikdy nepřestal být označován za viníky, ať už šlo o epidemie moru nebo v kapitalistické společnosti tajné ovládnutí chodu celého světa. Ač se antisemitismus silně proměnil po holocaustu, zůstává aktuální problémem.

¹⁷²Op. cit. 119, 2009, s. 151-157.

¹⁷³ARENDDT, Hannah. *Sechs Essays*. Wallstein Verlag, 2019, s. 128. ISBN 352429204.

¹⁷⁴DÜRRENMATT, Friedrich. *Labyrinth: povídky*. 3. Klasyk. Praha: Hynek, 1998, s. 340-362. ISBN 80-859-0631-7.

¹⁷⁵ZIOLKOWSKI, Theodore. *Der Minotaurus als tragische Gestalt bei Dürrenmatt*. Ulrich Weber ua (Hg.):

Dramaturgien der Phantasie. Dürrenmatt intertextuell und intermedial. Göttingen, 2014, s. 239-260. Dostupné z: https://www.academia.edu/10820811/Duerrenmatts_Tragic_Minotaurs. [cit. 2024-08-23].

každý nalézt svůj vnitřní pocit viny a podrobit jej soudu. Tento soud pak nebude nalézat reálný základ důvodů pocitu viny, ale zaměří se právě jen na zkoumání viny samotné. Náš vnitřní soud pak může vynést adekvátní trest, poprava Josefa K. se pro Lessera rovná duševnímu kolapsu z neúnosného pocitu viny.¹⁷⁶ Tuto neúnosnost vnitřní viny lze vnímat i v Ortelu, kde otec Jiřího opět odsoudí bez zřejmého důvodu, přenesse však na něj tíhu viny, která je v rodině přítomna, Jiří nemůže tuto svou vinu, kterou nelze blíže popsat odmítnout a trest přijímá.

U všech teorií ohledně viny v Procesu však zůstává shoda v tom, že Josef K. svou vinu popírá, postupně se však stává apatickým a na konci vinu již plně přijímá. Masuzawa si v tomto kontextu všímá toho, že Dürrenmatt si podobný koncept vypůjčil též v *Die Panne*, kdy Alfred Traps nejprve jakoukoliv vinu popírá, aby ji následně přijal a na jejím konci se stal v podstatě spolusoudcem v rámci rozsudku smrti. Jejich hrdinové dospívají k poznání viny odlišným způsobem dle stylu obou autorů, Josef K. v temných soudních procesech na půdách, kde je stále více znejasňována jeho domnělá nevina, Alfred Traps v hodovní síni za bujarého smíchu, kde je na základě racionálních i více psychologických argumentů přiměn k vině za smrt svého nadřízeného. U obou je však zjevná proměna postoje z naprosté jistoty neviny až k pocitu viny, u Trapse v rámci daného večera naprostého, u Josefa K. je přijetí viny způsobené spíš částečnou rezignací.¹⁷⁷

Právě kvůli pojetí viny je asi nejzajímavější zkoumat rozdíl mezi Poruchou a Malérem. Proč měl Dürrenmatt potřebu změnit původní vyznění příběhu, kdy po pocitu naprosté viny Traps druhý den žádnou vinu necítí, na zakončení v němž neunes svou vinu a oběsí se? V obou verzích příběhu lze konstatovat, že Traps smrt nezavinil, nemá tedy kriminální vinu,¹⁷⁸ jelikož mezi jeho jednáním a smrtí nadřízeného není dostatečná příčinná souvislost. Srdeční zástavu v rovině práva lze těžko dát do příčinné souvislosti s nevěrou, ač ta na danou situaci měla jistě svůj vliv z medicínského hlediska. Ale co v rovině morální? Soud v *Die Panne* vyslovuje Trapsovi právě tuto morální vinu, postihuje to, co by jako klasický soud postihnout nemohl, jak je pro Dürrenmatta typické. Tato vina Trapse daný večer zcela nepochybně pohlcuje do té míry, že je srozuměn s vynesným trestem. Pro Dürrenmatta však bylo klíčové příběh retextualizovat, Haffner tento proces nazývá transpozicí, kdy uvádí příklad bajek jako původně prozaického textu do dramatu za současné změny vyznění celého příběhu. Dürrenmatt provedl transpozici opačnou, přičemž vyznění příběhu postavil na síle a dopadu morální viny.¹⁷⁹ Alfred Traps je na začátku *Die Panne* vykreslen jako bezohledný obchodní cestující, jak silně s ním tedy může pohnout pocit

¹⁷⁶LESSER, Simon O. *THE SOURCE OF GUILT AND THE SENSE OF GUILT—KAFKA'S "THE TRIAL"*. *Modern Fiction Studies*, 1962, s. 44-60. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26277308>. [cit. 2024-08-25].

¹⁷⁷Op. cit. 106, 1992, s. 43-46.

¹⁷⁸Dle Jaspersovy kvalifikace i platného práva.

¹⁷⁹HAFFTER, Peter. *Transcodification in Durrenmatt. The example of Die Panne*. *Journal of Literary Studies*, 1985, 1.4: s. 64-76. Dostupné z: <https://unisapressjournals.co.za/index.php/jls/article/view/16117>. [cit. 2024-08-27].

morální viny? V *Poruše* je v závěru zachována lineárnost charakteru, který se i přes večerní zážitek vrací ke svému původnímu nastavení, jež je bližší části Dürrenmattových postav, jež budou rozebrány níže. V *Maléru* chtěl Dürrenmatt zjevně zvýraznit motiv morální viny, která i z bezohledného jedince dokáže udělat rozloženého člověka, který tíhu uvědomění své viny nedokáže unést. Dürrenmatt se rozhodl pro dramatickou změnu charakteru Trapse během jednoho večera, která je na tak krátké ploše uskutečnitelná formou modelového dramatu, k němuž se autor řadí, standardně je nutné pro takovou změnu charakteru delší románová plocha. V *Maléru* se Traps přibližuje Dostojevského Raskolnikovi, vstupuje do děje jako sebevědomý až nadřazený jedinec, který na jeho konci vnitřně roztrhán požaduje sám pro sebe trest, jelikož se nedokázal vypořádat s vlastní vinou.

Traps z *Poruchy* se blíží asi nejčastějšímu náhledu na vinu v Dürrenmattových dílech, kdy se antagonisté vyznačují tím, že zjevně nepocítují absolutně žádnou vinu. Tento jev můžeme vidět v *Soudce a jeho kat*, *Podezření*, *Justici*, šla by k nim přiřadit i postava Alfréda Illa z *Návštěvy staré dámy*. Všichni mají zjevnou vinu kriminální, opakovaně zavinili jeden nebo mnoho trestných činů, jejich vina je nepochybná i z hlediska obecné morálky. Ač žádné z děl není popisováno žádnou z antagonických postav a ani nedostáváme od heterodiegetického vypravěče žádný popis mysli, z jejich činů i promluv je zjevné, že morální vinu necítí.¹⁸⁰ Absence viny pak zvyšuje jejich společenskou nebezpečnost, kdy nemají vzhledem k beztrestnosti žádný důvod v ukončení trestné činnosti. V *Soudce a jeho kat* pak Dürrenmatt konstruuje z hlediska viny zajímavý paradox, kdy je Gastmann odsouzen za čin, který nezavinil. Oproti němu Tschanz, ač by za své jednání nenesl trestní odpovědnost, neunes vlastní morální vinu a spáchá sebevraždu, k čemuž má naopak blíže jednání Trapse v *Maléru*. Bärlach v obou knihách na sebe bere pozici soudce morální viny vůči osobám, které žádnou vinu nepocítují. I v rámci morálního soudu musí být vynesena rozsudek smrti, ač by to právně nemělo být možné, jelikož rozsudek vinen by se odsouzených sám o sobě nijak nedotkl, což nejjasněji prokázal Traps v *Poruše*.

Otázky viny se dotýká též divadelní drama *Fyzikové*, ač se v ní samotné právo téměř nevyskytuje. Ta poskytuje vědecko-etickou otázku, zda poskytnout lidstvu vědomosti a zbraně, jimiž by se mohlo samo zničit. Dala by se u takového vědce konstatovat vina za oběti, které jeho zveřejněný objev způsobí?¹⁸¹ Jistě nelze konstatovat vinu kriminální, z obecného pohledu ani vinu morální, jelikož většina vědeckých objevů nebyla určena pro zabíjení. Lze tedy uvažovat o rovině Jaspersovy metafyzické viny, která se může v takových případech objevovat, kdy můžeme pomáhat zlu nekonáním, nebo v tomto případě pozitivním konáním, u něhož lze tušit zneužití

¹⁸⁰Alternativně lze usuzovat, že vinu mohou vnitřně pociťovat, ale snaží se dávat okolí najevo, že žádnou vinu necítí. Z hlediska konstrukce Dürrenmattových charakterů však jde o málo pravděpodobnou variantu.

¹⁸¹Tomuto problému se věnuje z poslední doby též oscarový snímek *Oppenheimer*, kde je však morální dilema částečně ulehčeno tím, že je zbraň vyráběna k porážce nacistického Německa.

a negativní důsledek. Lze v tomto bodě odkázat na některé mutace slavného Trolley problem, v němž například nelze eticky požadovat po osobě, aby dobrovolně zvolila vlastní smrt, ač by tím zachránila život mnoha osobám, takový jedinec pak však může cítit metafyzickou vinu. Právě s Trolley problem pak Alt, Brand a Haazipolo srovnávají hru Fyzikové, kde hlavní postava Möbius prochází dilematem, zda nést metafyzickou vinu za oběti, které by velmi pravděpodobně způsobilo zveřejnění jeho vědeckých objevů. Ohledně rozřešení metafyzické viny je takřka nemožné nalézt odpověď,¹⁸² Fyzikové proto končí zásahem deus ex machina v podobě vrchní sestry, která svým zaznamenáním a zneužitím Möbiusových objevů z něj snímá toto dilema. Dürrenmatt tak na rozdíl od zbytku knih neposkytuje čtenáři odpověď ohledně metafyzické viny, což je v souladu s jejím konceptem.¹⁸³

¹⁸²Proto ji dle Jasperse může soudit jedině Bůh, případně jeho tvrzení lze vykládat tak, že tuto úroveň viny nemůže dané osobě vyčítat nikdo kromě ní samotné. Tím se odlišuje od viny morální, která je též vnitřní pro každou osobu, lze však na ni vznášet společenský nárok a požadovat ji po jedinci.

¹⁸³ALT, Sophia; BRAND, Caterina; HAAZIPOLO, Vanessa. *The Physicists by Friedrich Dürrenmatt—a Paradoxical Thought Experiment about Scientific Responsibility*. In: *Literature as Thought Experiment?*. Brill Fink, 2019. s. 171-183. Dostupné z: <https://brill.com/display/book/edcoll/9783846764299/BP000018.xml>. [cit. 2024-08-27].

6. Fenomén práva v rámci fikčních světů obou autorů

Proč dnes číst Kafku nebo Dürrenmatta? Z pozice literatury by odpověď byla snadná, jelikož jde o kvalitní a nadčasové autory. Ale proč je číst z pozice právníka? Jelikož oba dva přikládají právu v rámci svých děl zásadní význam, často hraje v podstatě primární roli. U beletristické literatury jde poměrně o ojedinělý jev, oba autoři nechávají vyniknout otázky spojené s právem a etikou do popředí. Kafka je pro právníky emblematickým spisovatelem, odvolávají se na něj pravidelně soudci ve svých rozhodnutích po celém světě, vžilo se již též přídavné jméno kafkovské (v angličtině kafkaesque). Tento popis absurdní a bezvýchodné situace se uchytil i v běžné řeči, mezi právníky jde v podstatě o standardní pojem. Dürrenmatt se sice netěší tak velké známosti a oblibě u české veřejnosti, jeho přednost však tkví ve schopnosti vytvářet modelová právní dramata, díky nimž testuje právo z hlediska morálky způsobem, který standardně není možný. Ve svých dílech se opírá o antiku a její nutnost dialogu, problémy však aktualizuje do současnosti a nechává čtenáře laické i poučené odpovídat na nastolené otázky.

*Kafka měl zkrátka problém se světem. A svět má dodnes problém s Kafkou,*¹⁸⁴ píše trefně Malý. Stejně tak má právní svět problém s Kafkovým právem. Je pro Kafku právo jen nástrojem k útlaku, který má postihovat nevinné a státní úřady jen děsivé instituce, kde lze získat leccos, ale spravedlnost jen těžko? Částečně je tato interpretace jistě přesná, Kafkův svět práva by však měl být vnímán v širším kontextu. Jak se totiž ukazuje v *Ortelu* nebo *Proměně*, právo nemusí být jediným nástrojem útlaku jedince společností, trest pro něj lze vynést i mimo soudní síni. Kafkovým cílem bylo spíše popsat osamění ve společnosti, kde každý nakonec bojuje jen sám za sebe a využil k tomu prostředku, který znal z univerzity i praxe, tedy právo. Jeho postřehy tak škatulku práva přerůstají, konstruují příběhy souboje bezvýznamných s obrovskými kolosy, které nejdou vyhrát. Toto se ostatně silně odráží i v posledním velkém Kafkově díle *Nezvěstný*, které v práci ještě nebylo zmiňováno, jelikož se nedotýká přímo práva, zapadá však do příběhů souboje člověka se systémem a společností.

U Kafky je právo takřka výhradně protiprávní. Těžko bychom hledali situaci, kdy v jeho knihách právo někomu pomohlo nebo se s ním dokázal čehokoliv domoci, veškeré interakce s právem končí negativně. Právo by se dalo přirovnat k pavoučí síti, při kontaktu s ním se do něj jedinec stále více zaplétá a nemůže se odtrhnout, až v něm zůstane zcela uvězněn. V *Proměně* se stává hlavní hrdina hmyzem doslova, v *Procesu* Josef K. již jen rezignovaně čeká na konec lapen v pavoučí síti, vedle něj se ještě snaží marně vytrhnout obchodník Block, jehož snaha je však směšná a zoufalá. Právo slouží pouze tomu, kdo jej vykládá, v tom tkví jeho nadřazenost, Josefovi K. nepomůže ani vysoký sociální status. Pro Kafku není klíčem k právu jmění, pro něj jsou oněmi

¹⁸⁴MALÝ, Radek. *Franz Kafka: člověk své i naší doby*. V českém jazyce vydání první. Praha: Práh, 2017, s. 7. ISBN 978-80-7252-674-1.

dveřníky z povídky Před zákonem ti, kteří drží moc, tedy ti kteří právo tvoří a ti co jej vykládají. Výklad je ostatně jedním ze základních stavebních kamenů práva, což si široká veřejnost zřídka kdy uvědomuje, Kafka si toho však byl dobře vědom. A nechal své knihy natolik rozostřené, aby každého donutil k výkladu, interpretace jeho příběhu umožňují čtenářům nahlédnout do světa právních konstrukcí, kde nic není tak jasné, jak se na první pohled zdá.

Dürrenmatt oproti tomu z hlediska práva dává možnost jen minima výkladů. Těžištěm jeho děl je pak morální a etická část práva, která je u něj značně vzdálená platnému právu. U Dürrenmatta platí právo silnějšího, čím více peněz a moci daná osoba má, tím lépe jí svědčí právo. Tato novodobá šlechta pak stojí nad zákony a vykládá je po svém. Princip je tak obdobný jako u Kafky, rozdílný je však titul, z něhož jsou postavy právu nadřazené, Dürrenmatt v již plně kapitalistickém světě umocňuje sílu finančních prostředků. Když si Stará dáma kupuje spravedlnost za jednu miliardu, činí tak i s odkazem na svou minulost, kdy se jako chudá dívka žádného práva nedovolala. Nyní jí svědčí veškeré právo, ač jsou její požadavky zcela v rozporu s platným právem a dobrými mravy. U Kafky je právem utlačován neznalý, u Dürrenmatta chudý. Proto jsou většinou chudí a bezvýznamní kati nuceni přistupovat k neprávním metodám, domoci se práva je u Dürrenmatta doslova kafkovské.

Komplikovaná je otázka, proč vlastně Dürrenmatt psal tolik o právu? Pozitivistická metoda výkladu díla by příliš světla do problematiky na rozdíl od Kafky nepřinesla, Dürrenmatt se nijak aktivně právu nevěnoval, ani jím nebyl svým okolím zásadněji ovlivňován. Ze strukturalistického hlediska pak můžeme nalézt odpověď v tom, že primárním zájmem Dürrenmatta byly otázky morálky, které pro něj bylo nejnanejše nastolovat prostřednictvím právních příběhů. Snažil se zjistit, co ještě lze považovat za morálně správné rozhodnutí a co je již za jeho hranou a právo mu k tomu sloužilo jako výchozí bod. I tak je ale příklon k právu nezvyklý, zatímco u románů s detektivním podtextem jej lze více chápat, Justice nebo Die Panne jsou díla čistě právní, jejichž detailní propracování právních otázek je u spisovatele, který neměl právnické vzdělání, až zarážející. Jeden z mnoha příkladů je popis situace a smýšlení advokátů v Justici nebo Dvojníkovi, texty ukazují, že v nich byl značný zájem popsat i právní hledisko.

Ač se na to často zapomíná, právo je společenský fenomén a právě takto ho oba autoři společně vykreslují. Ukazují, že právo je tak kvalitní, jak kvalitní je společnost, která jej vykládá. U obou je právní skepticismus odrazem primárně despektu k moci, Kafka nám samotné zákony vůbec neukazuje, aby ani čtenářům neumožňoval jejich interpretaci, Dürrenmatt si naopak dává záležet na jasném právním vymezení, aby o to výrazněji mohl právo ohýbat. Prole dokonce konstatuje, že Kafka rozvíjí ad absurdum sociální darwinismus trestního práva, nedává slabším ani

zdánlivou možnost se bránit.¹⁸⁵ Obdobně lze charakterizovat právní nespravedlnost u Dürrenmatta, ke spravedlnosti dochází až použitím darwinismu v syrovější podobě, která má již blíže ke starým dobám nebo zvířecí říši. Oba ukazují, že právo je jen nástroj, nikoliv samotný lék, u obou najdeme odkazy na totalitní prvky i demokratické společnosti. Ostatně i totalitní systémy mívají propracované právní režimy, přesto se v nich lze jen obtížně domoci spravedlnosti. Autoři zastávají názor, že právo je tak dobré jako ten, kdo jej vykládá.

¹⁸⁵PROLE, Dragan. *Kafka's Unspoken Philosophy of Law*. *Synthesis philosophica*, 2020, 70.2: s. 471-483. Dostupné z: <https://hrcak.srce.hr/clanak/369194>. [cit. 2024-08-27].

Závěr

Kdybychom jakoukoliv Kafkovu postavu přenesli do Dürrenmattova příběhu, zasáhla by do děje jako rušivý element a byla by utlačena dominantními charaktery. Dürrenmattova postava by se pak v Kafkově světě okamžitě ztratila, zničila by ji apatičnost všeho kolem. Tento drobný experiment slouží jako ilustrace toho, že tyto dva autory nelze spolu srovnávat, je potřeba nechat je, aby se navzájem doplňovali. Kde Kafka vypouští mlhu, tam Dürrenmatt přijíždí se světlometem, aby vše názorně ukázal. Kafka konstruuje právní mysticismus, staví kult práva na úroveň náboženské bytosti, k níž se mohou přiblížit jen vyvolení, ostatně dveřník v povídce Před zákonem je zjevnou paralelou na svatého Petra. Toto náboženství práva pak vede k tomu, že se věřící, dobrovolní i nedobrovolní, musejí obracet k vybraným kněžím, soudcům nebo úředníkům, aby se vůbec do kontaktu s právem mohli dostat. Tyto osoby pak využívají svého vlivu a ohýbají právo dle vlastní potřeby. Dürrenmatt právo zpřístupňuje zdánlivě všem jako v reálném světě, nastoluje však spravedlnost aristokracie, kdy právo využívají jen lidé vlivní a bohatí. Jejich pozice nad právním systémem pak marginalizuje právo na úroveň spořící knížky, kde si může více vybrat ten, který na ní vloží větší obnos. Společným rysem zůstává, že se právem nelze domoci spravedlnosti, pomyslné nůžky jsou rozevřeny tak, že je již nejde sklapnout.

Z hlediska práva a spravedlnosti je zajímavé konstatovat, že kde Kafka končí, tam Dürrenmatt začíná. U Kafky sledujeme první střet s právem, postupně se hroužíme do soudního či správního procesu, abychom zjistili, že cesta ven neexistuje. Cílem je ukázat nemožný souboj s právní soustavou, který končí zpravidla smrtí hlavního protagonisty. Nenalzáme prostor pro alternativu, příběhy nenabízejí pozitivní interpretace. Oproti tomu u Dürrenmatta standardně začíná příběh dávno poté, co tento první střet s právem již proběhl a takřka výhradně přinesl nespravedlnost. V jeho díle je jen krátce retrospektivně shrnuto to, o čem Kafka píše knihy, Dürrenmatt se soustředí právě na možnosti nápravy. Klade nám tím opakovaně otázku, zda je právo skutečně vždy nejlepší způsobem, jak dosahovat spravedlnosti a standardně odpovídá nikoliv. Je tedy morální dosáhnout spravedlnosti protiprávně? To je hlavní téma, které v právní oblasti Dürrenmatt klade, čímž doplňuje Kafkův popis boje s právem samotným, kde se nenacházejí morální dilemata, jelikož systém ani neumožňuje se k nim dostat. Vyústění jeho příběhů pak nelze nazvat pozitivní, nabízejí však určité východisko, v rámci průběhu o nich lze říct, že jde o dobrý konec, z něhož se však ve výsledku nikdo neraduje.

Pojetí práva u obou autorů se spojuje u společenského přesahu, přistupují k němu však z opačných stran. Kafka volí formalismus procesu, Dürrenmatt naopak klade důraz na neformální proces, který vykazuje prvky společné se soudním procesem. Tím se dostáváme k odpovědi na otázku odlišnosti platného práva od toho prezentovaného těmito spisovateli. V tomto k sobě

mají autoři blízko, jejich cílem je poukazovat na základní právní principy. Dürrenmatt tak činí tím, že právo nikterak nemění, nechává ho v podobě platného práva, jeho výkladem však porušuje základní právní principy, na nichž mají jednotlivé předpisy stavět. Kafka si naproti tomu dává záležet, abychom se shodně s jeho postavami o podobě práva prakticky nic nedozvěděli. Čistě formálně lze konstatovat, že jeho právní předpisy jsou diametrálně odlišné od platného práva, jejich podoba je však poměrně nepodstatná, jelikož ji zdaleka převyšuje význam konkrétní interpretace. Oba autoři platné právo berou jen jako interpretační materiál, který bez vhodného užívání interpretačních metod či jejich užití v rozporu s právními zásadami, je jen nevýznamným textem bez reálného dopadu. Ve většině rozebíraných děl jsou zcela porušovány principy spravedlivého procesu, čímž autoři pomáhají odhalit jejich význam pro soudní řízení, ukazují nám, jak by právo vypadalo bez nich. Tuto projekci dohánějí až k základnímu lidskému právu, tedy právu na život, které je v důsledku absence chybného nastavení soudního systému a výkladu práva často porušováno.

Tím se dostáváme k základní otázce, která v dílech rezonuje, tedy jak vnímat trest? Zde nám oba autoři poskytují značně odlišnou perspektivu způsobenou i typem jejich postav, u Kafky jsou hlavní postavy zpravidla trestány, u Dürrenmatta jsou častěji hlavní protagonisté ti, kteří trestají. Kafka nám ukazuje charaktery, které jsou prezentovány jako nevinné, přesto na nich dle jeho práva ulpívá vina a nakonec rozsudek zní vinen. Kafka tím otáčí onu presumpci nevinu na presumpci viny, přenáší důkazní břemeno na obviněné, kteří se mají snažit prokázat svou nevinu. Tato interpretace je zjevně první a nejsnazší, se kterou lze přijít. Kafkův soudní proces však může být jen paralelou soudu společnosti, kde už je běžně nutné prokazovat svou nevinu. Pokud je někdo před svými sousedy zatčen, jen velmi komplikovaně je po návratu do bytového domu bude přesvědčovat o své právní nevině, ač potvrzené soudem, u většiny sousedů zůstanou pochybnosti, což s sebou přinese společenský trest. Stejně nechává Kafka každého pátrat ve vlastních vnitřních pocitech viny, kdy vnitřní soud již zcela neuznává jakékoliv právní zásady a přesvědčit jej o nevině je v podstatě nemožný proces. Interpretací bychom našli ještě mnoho, většina však směřuje k tomu, že Kafka zpochybňuje v naší společnosti platnost teze, že nevinný nemůže být stížen trestem. Ač tresty standardně nebývají tresty smrti jako v jeho knihách, jsou hyperbolou pro symbolické tresty, které se týkají každého, kdo se někdy s jakoukoliv formou soudu setká. Staví nás před situací, kdy je u soudu právo až sekundární, primární je souzení viny a na základě tohoto je pak stanovován trest, který je logickým vyústěním celého soudního procesu.

Dürrenmatt nás naopak nutí k úvaze nad tím, jaký trest je adekvátní k morální vině. Jeho cílem je vykreslit vinu zcela zjevnou, o které nemá pochyb nikdo kromě soudců, kteří ji nikdy nepotrestají. Je morální, aby je potrestali ti, kteří o jejich trestných činech ví nejvíce? Dürrenmatt

nechává soudce vynášet rozsudky, neposkytuje nám však jasnou odpověď, zda lze touto formou dosáhnout spravedlnosti. Jeho snahou je ukázat, jaká vina má být postihnuta za jakýchkoliv okolností bez ohledu na právní standardy. Trest je pak absolutním, nepředpokládá možnost nápravy, protože náprava těchto charakterů není možná. Je však zároveň adekvátní? Dürrenmatt předesílá širokou škálu toho, jak může být člověk vinen, díky čemuž dává možnost ke komplexním úvahám, jaká míra viny ještě svědčí k tomu, aby za ni byl vynesena trest smrti? S tím vyvstává otázka, kdo všechno má právo trest určovat, zda-li až příliš často nevzniká rozsudky nezávislých soudů nespravedlnost, se kterou se právní systém nedokáže vypořádat.

Kafka a Dürrenmatt svými díly poskytují komplexní pohled na problematiku práva, etiky, morálky, společnosti a mnoha dalších témat. Dotýkají se otázek, které nebyly za staletí právní vědy vyřešeny a na něž v běžném užívání práva v praxi nezbyvá mnoho času. Jejich tvorba může sloužit též jako zastavení se nad oborem, který je náplní naší právní kariéry a snaha si vnitřně odpovědět na otázky, které vyvstávají. Byl Josef K. skutečně vinen? Je možné si za miliardu koupit spravedlnost? Existuje svět, ve kterém nebudou byrokratickým nepřítelem běžného občana? Je morálně ospravedlnitelná vražda mnohonásobného vraha? U četby Kafky ani Dürrenmatta nezáleží na odpovědi na tyto či jiné konkrétní otázky, primární je proces přemýšlení nad nimi, jelikož ten nám poskytne více poznatků než jasné a jednoduché odpovědi. A proto by právníci neměli přestat tyto dva autory číst, aby nezapomínali si neustále klást otázky o smyslu a poslání práva, na které nikdy nebude existovat snadná a jednoznačná odpověď.

Seznam použitých pojmů a zkratk

ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
LZPS	Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. a ústavního zákona č. 295/2021 Sb.
SŘ	zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Seznam použitých zdrojů

1. Seznam použité literatury

1.1 Odborné knižní publikace - primární literatura

- KAFKA, Franz. *Proměna. Vichr*. Praha: Maťa, 2020, s. 5, ISBN 978-80-7287-245-9.
- KAFKA, Franz a ČERMÁK, Josef. *Povídky*. 3. vyd. Praha: Odeon, 1990, s. 194, ISBN 80-207-0178-8.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Soudce a jeho kat: Podezření; Slib*. 2. vyd. (3. vyd. Soudce a jeho kat), 1. vyd. tohoto překladu. Klub čtenářů (Odeon). Praha: Odeon, 1989, s. 119. ISBN 80-207-0034-X.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *5 her*. SNKLU - Státní nakladatelství krásné literatury a umění, 1964, s. 177. ISBN 01-140-64.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Porucha*. Rozhlasová hra. 1994.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Soudce a jeho kat/Malér*. Mladá fronta, 1964. ISBN 23-123-64.
- KAFKA, Franz. *Zámek*. Praha: Odeon, 1989, s. 69. ISBN 80-207-0720-4.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Rozhlasové hry*. Praha: Orbis, 1966, s. 67.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Justice*. V češtině 1. vyd. Premiéra. Praha: Akropolis, 1995, s. 1-187. ISBN 80-857-7019-913.
- KAFKA, Franz. *Zur Frage Der Gesetze*. Fischer Taschenbuch Verlag, 2008. ISBN 978-3596181216.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Fyzikové*. Artur, 2018, s. 1-88. ISBN 978-80-7483-083-9.
- DÜRRENMATT, Friedrich. *Labyrint: povídky*. 3. Klasyk. Praha: Hynek, 1998, s. 340-362. ISBN 80-859-0631-7.
- KAFKA, Franz. *Fragmente aus Heften und losen Blättern*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2014, s. 112-113. ISBN 1503059626.
- KAFKA, Franz; *The Scope of Compulsory Insurance for the Building Trades (1908)*. In: *The Office Writings*, edited by Stanley Corngold, Jack Greenberg and Benno Wagner, Princeton: Princeton University Press, 2008, s. 54-73.

1.2 Odborné knižní publikace - sekundární literatura

- PLATÓN. *Platónovy spisy IV: Kleitofón; Ústava; Timaios; Kritias*. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 157 (441e), ISBN 80-729-8067-X.
- ORWELL, George. *Farma zvířat: pohádkový příběh*. Praha: Aurora, 2000, s. 98, ISBN 80-729-9021-7.
- ZIOLKOWSKI, Theodore. *The mirror of justice: literary reflections of legal crises*.

- Princeton University Press, 2003, s. 262-263. ISBN 9780691187747.
- FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin, 2000. s. 145. ISBN 80-86019-96-9.
 - BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. 2. vyd. Post (Sociologické nakladatelství). Praha: Sociologické nakladatelství, 2010, s. 25-27. ISBN 978-80-7419-028-5.
 - STINGELIN, Martin; THIMM, Benjamin. *Monstervortrag über Gerechtigkeit und Recht*. In: Dürrenmatt-Handbuch: Leben–Werk–Wirkung. Stuttgart: JB Metzler, 2020. s. 190-191. ISBN: 3518018035.
 - MALÝ, Radek. *Franz Kafka: člověk své i naší doby*. V českém jazyce vydání první. Praha: Práh, 2017, s. 7. ISBN 978-80-7252-674-1.
 - RIES, Wiebrecht. *Nietzsche/Kafka: Zur ästhetischen Wahrnehmung der Moderne*. Verlag Karl Alber, 2007, s. 86. ISBN 978-3495482186.
 - MONESTIER, Martin a FRANCEK, Jindřich. *Historie trestu smrti: dějiny a techniky hrdelního trestu od počátků po současnost*. Aktualiz. vyd. V Praze: Rybka, 2001.s. 97-173. ISBN 80-861-8205-3.
 - CAMUS, Albert. *Mýtus o Sisyfovi*. Vyd. 2. Francouzská knihovna (Garamond). Praha: Garamond, 2006. s. 102-110. ISBN 80-869-5508-7.
 - WINTEROVÁ, Alena. *Civilní právo procesní: vysokoškolská učebnice*. 6., aktualiz. vyd. Praha: Linde Praha, 2011, s. 57-71. ISBN 978-80-7201-842-0.
 - ARENDT, Hannah. *Sechs Essays*. Wallstein Verlag, 2019, s. 128. ISBN 352429204.
 - JASPERS, Karl. *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Vyd. 2., V nakl. Academia 1. Europa (Academia). Praha: Academia, 2006, s. 1-144. ISBN 80-200-1455-1.
 - FULLER, Lon L. *The Morality of Law*. Yale University Press, 1969, s. 46. ISBN 978-0300010701.
 - MOLEK, Pavel. *Právo na spravedlivý proces*. Wolters Kluwer, 2012, s. 74. ISBN 978-80-7357-879-4.
 - AZIZMOHAMMADI, Fatemeh; KOHZADI, Hamedreza; MAKKI, Seyed Abolfazl. *A Study of Franz Kafka's The Trial*. 2012, s. 1262-1266.
 - GHOSH, Aditi. *A Deconstructive reading of Franz Kafka's The Trial*. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 2021, 25.02, s. 370-371. ISSN: 1475-7192.
 - SOLNAŘ, V. a kol. *Systém českého trestního práva*. 1.vyd. Praha: Novatrix, 2009, část třetí: Tresty a ochranná opatření, s. 6-7. ISBN: 978-80-254-4033-9.
 - COOTER, Robert D. *Administrative Law and Economics*. In: COOTER, Robert D. a ULEN, Thomas. *Law and Economics*. Pearson Educacion, 2011, s. 1-56. ISBN 978-0132846158.

- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo procesní*. 5. vyd. Praha: Leges, 2018, s. 47. ISBN: 978-80-7502-278-3.
- GRIVNA, T. a kol.: *Právo na obhajobu*. Teorie a praxe 21. století. 1. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2016, s. 18. ISBN: 978-80-7380-593-7.
- KAPLAN, Karel. *Největší politický proces "M. Horáková a spol."*. 2. vyd. Knihy dokumenty. Brno: Doplněk, 1996, s. 140-155. ISBN 80-857-6558-6.
- KELLERWESSEL, Wulf. *Kafkas "Prozess": eine sprachphilosophische Deutung*. Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften, 1990, s. 59. ISBN 978-3631430118.
- FREY, Gesine. *Der Raum und die Figuren in Franz Kafkas Roman "Der Prozess"*. N.G. Elwert Verlag, 1965, s. 111-113. ISSN 0542-6499.
- FERK, Janko. *Der Advokat und der Richter bei Franz Kafka*. GRIN Verlag, 2021, s. 4-30. ISBN 978-3346309495.
- FRYŠTÁK, Marek, et al. *Trestní právo hmotné*. Key publishing, 2009. s. 8-15. ISBN 978-80-7418-039-2.
- JELÍNEK, J. a kol. *Trestní právo hmotné*. 8. vyd. Praha: Leges, 2009, s. 346-348. ISBN: 978-80-7502-576-0.

1.3 Odborné články

- FISCHER, Peter. Über die Gerechtigkeit. Freiheit oder Gerechtigkeit. Perspektiven Politischer Philosophie. Leipzig: Reklam Verlag, 1995, s. 241-273.
- MINKKINEN, Panu. *The radiance of justice: On the minor jurisprudence of Franz Kafka*. Social & Legal Studies, 1994, 3.3, s. 349-363., Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/096466399400300303>.
- SCHATZ, Anna Marie. *Seeing justice through Kafka: knowing, judgment and faith*. State University of New York at Buffalo, 1999, s. 8-12, Dostupné z: <https://shorturl.at/TAHO4>.
- BANAKAR, Reza. *In search of Heimat: A note on Franz Kafka's concept of law*. Law & Literature, 2010, 22.3: s. 465-466.
- PROLE, Dragan. *Kafka's Unspoken Philosophy of Law*. Synthesis philosophica, 2020, 70.2: s. 471-483. Dostupné z: <https://hrcak.srce.hr/clanak/369194>.
- DAVIAU, Donald G. *Justice in the Works of Friedrich Dürrenmatt*. Kentucky Foreign Language Quarterly, 1962, 9.4: s. 181-193. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/00230332.1962.9926289>.
- ROBINSON, Gabrielle. *Justice breeds murder: justice in Dürrenmatt as theme and as theatrical material*. Modern Drama, 1981, 24.1: s. 73-87. Dostupné z:

<https://muse.jhu.edu/article/497733>.

- FRUMAROVÁ, Kateřina. *Právo navrhopvat důkazy a jeho limitace ve správním řízení: několik poznámek k zásadě koncentrace řízení*. Acta Iuridica Olomucensia, 2022, 17.2: s. 120-122. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1096749>.
- HERCZEG, Jiří. Zásada „nemo tenetur“ a práva obviněného v trestním řízení. Bulletin advokacie, 2010, 1, s. 32.
- BUONAMANO, Roberto. *Kafka and Legal Critique*. Griffith L. Rev., 2016, 25: 581, s. 591, Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/griffith25&i=585>.
- HUBER, Christian; MUNRO, Iain. “Moral distance” in organizations: An inquiry into ethical violence in the works of Kafka. Journal of Business Ethics, 2014, 124: 259-269. Dostupné z: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10551-013-1865-1>.
- WOLF, Burkhardt. *Kafka in Habsburg*. Administory, 2018, 1.1, s. 198-199. Dostupné z: <https://sciendo.com/article/10.2478/ADHI-2018-0011>.
- MCCABE, Darren. *The tyranny of distance: Kafka and the problem of distance in bureaucratic organizations*. Organization, 2015, 22.1: s. 62-64. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1350508413501936>.
- KOZIN, Alexander V. Judge Dredd: Dreaming of instant justice. V: Law, Culture and Visual Studies. WAGNER Anna a Richard K. SHERWIN. Dordrecht: Springer Netherlands, 2013. s. 917-941.
- MAESTRI, Enrico. *Broken Justice: Justice and Relativism in the Work of Friedrich Dürrenmatt*. Pólemos, 2022, 16.1: s. 139-156. Dostupné z: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/pol-2022-2008/html>.
- GILLIS, William. *Dürrenmatt and the Detectives*. German Quarterly, 1962, 35.1: s. 71-74. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/402308>.
- KIRBY, M. D. *Administrative law reform in action*. UNSWLJ, 1977, 2: s. 208. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/swales2&i=211>.
- GONTRUM, Peter B. *Ritter, Tod und Teufel: Protagonists and Antagonists in the Prose Works of Friedrich Dürrenmatt*. In: Seminar: A Journal of Germanic Studies. University of Toronto Press, 1965, s. 88-90. Dostupné z: <https://www.utpjournals.press/doi/abs/10.3138/sem.v1.2.88?journalCode=seminar>.
- STEIKER, Carol S. *Capital punishment and American exceptionalism*. Oregon Law Review, 2002, 81.1: s. 59.
- WOLFF, Samuel; RIVKIN, Kenneth. *The Legal Education of Franz Kafka*. Colum.-VLA JL & Arts, 1997, 22: s. 407-409. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/cjla22&i=417>.

- FLETCHER, George P. *Punishment and Compensation*. Creighton L. Rev., 1980, 14: s. 691-693.
- VESELÝ, Jiří. *Paradoxy dürrenmattovského světa*. In: DÜRRENMATT, Friedrich. Justice. V češtině 1. vyd. Premiéra. Praha: Akropolis, 1995, s. 181-188. ISBN 80-85770-19-9.
- KOSEK, Josef. Dürrenmatt. *Divadlo*. 1964, roč. 15, č. 5, s. 1-7.
- BARTONÍČKOVÁ, Klára, et al. *Právo na přístup k soudu jako integrální součást práva na spravedlivý proces*. Olomoucké debaty mladých právníků-Sborník příspěvků, 2008, 2.SUPPL.: s. 7-13. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=9558>.
- LÖWY, Michael. *Franz Kafka's Trial and the Anti-Semitic Trials of his time*. Human Architecture: Journal of the Sociology of Self-Knowledge, 2009, 7.2: s. 151-157. Dostupné z: <https://scholarworks.umb.edu/humanarchitecture/vol7/iss2/13/>.
- WINTR, Jan. *Kafka und Schwejk: Karikatur des modernen Rechtssystems und Gefühl der Ungerechtigkeit*. The Idea of Justice in Literature, 2018, s. 101-112. Dostupné z: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-658-21996-3_9.
- FINET, Scott. *Franz Kafka's Trial as Symbol in Judicial Opinions*. Legal Stud. F., 1988, 12: 23. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?collection=journals&handle=hein.journals/lstf12&id=33&men_tab=srchresults.
- CHANDA, Debarati. *Treatment of Law in Franz Kafka's the Trial*. Indian JL & Just., 2015, 6: s. 187-190. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/ijlj6&div=21&g_sent=1&casa_token=&collection=journals.
- SCHOUKENS, Henrik. *Access to Justice in Environmental Cases after the Rulings of the Court of Justice of 13 January 2015: Kafka Revisted*. Utrecht J. Int'l & Eur. L., 2015, 31, s. 46-67. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/merko31&div=19&g_sent=1&casa_token=&collection=journals.
- FITZPATRICK, Peter. *Access as justice*. Windsor YB Access Just., 2005, 23, s. 3-16. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/windyrbj23&div=6&id=&page=>.
- ZIOLKOWSKI, Theodore. *Der Minotaurus als tragische Gestalt bei Dürrenmatt*. Ulrich Weber ua (Hg.): Dramaturgien der Phantasie. Dürrenmatt intertextuell und intermedial. Göttingen, 2014, s. 239-260. Dostupné z: https://www.academia.edu/10820811/Duerrenmatts_Tragic_Minotaurs.

- BAILEY, Jane. *Reopening law's gate: public interest standing and access to justice*. UBCL Rev., 2011, 44, s. 255-260. Dostupné z: https://heinonline.org/hol-cgi-bin/get_pdf.cgi?handle=hein.journals/ubcl44§ion=19.
- RÖTHEMEYER, Peter. *Gerechtigkeit vor Gericht. Zeitschrift für Konfliktmanagement*, 2018, 21.1: s. 8-12. Dostupné z: <https://www.degruyter.com/document/doi/10.9785/zkm-2018-0104/html>.
- MORRIS, Herbert. *Persons and punishment*. The monist, 1968, s. 475-479. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27902099>.
- ALT, Sophia; BRAND, Caterina; HAAZIPOLO, Vanessa. *The Physicists by Friedrich Dürrenmatt—a Paradoxical Thought Experiment about Scientific Responsibility*. In: Literature as Thought Experiment?. Brill Fink, 2019. s. 171-183. Dostupné z: <https://brill.com/display/book/edcoll/9783846764299/BP000018.xml>.
- STERN, Joseph Peter. *Franz Kafka's "Das Urteil": An Interpretation*. The German Quarterly, 1972, 45.1: s. 114-129. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/403651>.
- ŠIMÍČEK, Vojtěch. *Právo na zákonného soudce v České republice*. Právník, 2017. Dostupné ke stažení: https://www.ilaw.cas.cz/upload/web/files/pravnik/issues/2017/10/PRAVNIK%20komplet_10_2017.pdf.
- GLEN, Patrick J. *Franz Kafka, Lawrence Joseph, and the Possibilities of Jurisprudential Literature*. S. Cal. Interdisc. LJ, 2011, 21: s. 52-56. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/scid21&div=5&g_sent=1&casa_token=
- FORT, Keith. *The Function of Style in Franz Kafka's "The Trial"*. The Sewanee Review, 1964, 72.4: 643-651. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/27541062>.
- POSNER, Richard A. *The ethical significance of free choice: a reply to Professor West*. Harvard Law Review, 1986, 99.7: s. 1431-1432. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1341079>.
- LESSER, Simon O. *THE SOURCE OF GUILT AND THE SENSE OF GUILT—KAFKA'S "THE TRIAL"*. Modern Fiction Studies, 1962, s. 44-60. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/26277308>.
- FEUERLICHT, Ignace. *Omissions and Contradictions in Kafka's Trial*. The German Quarterly, 1967, 40.3: s. 339-350. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/402393>.
- DOSTÁLOVÁ, Ema. *Josef K. před Zákonem*. Česká literatura, 1996, 44.6: s. 643. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/42686359>.
- HAFFTER, Peter. *Transcodification in Durrenmatt. The example of Die Panne*. Journal of

- Literary Studies, 1985, 1.4: s. 64-76. Dostupné z: <https://unisapressjournals.co.za/index.php/jls/article/view/16117>.
- TEUBNER, Gunther. *The Law before its law: Franz Kafka on the (im) possibility of Law's self-reflection*. V: Critical theory and legal autopoiesis. Manchester University Press, 2019. s. 84-102. Dostupné z: <https://www.manchesterhive.com/display/9781526139948/9781526139948.00010.xml>.
 - ZUPANČIČ, Boštjan M., et al. Státní moc a pachatel: právo nevypovídat proti sobě-k obecným principům trestního řízení. Časopis pro právní vědu a praxi, 1997, 5.4: s. 512. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=944559>.
 - RAHV, Philip. *Franz Kafka: The hero as lonely man*. The Kenyon Review, 1939, 1.1: s. 60-74. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/4332044>.
 - NAGEL, Bert. *Friedrich Dürrenmatt und Franz Kafka*. Modern Austrian Literature, 1987, s. 38-40. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/24647462>.
 - DRAGICH, Martha J. Justice Blackmun, Franz Kafka, and Capital Punishment. Mo. L. Rev., 1998, 63: s. 853-863. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/molr63&i=865>.
 - HOGLAR, Raymond L. *Conrad, Kafka and the Criminal Justice System*. J. Contemp. L., 1976, 3: 75. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/jcontemplaw3&i=82>.
 - EĞIT, Kasım; SARIÇOBAN, Gökçen. *Friedrich Dürrenmatt. Aufbau und Erzählstrukturen seines Prosawerks von*. Von Generation zu Generation: Germanistik, 1987, s. 183-186.
 - KŘIVÁČKOVÁ, Jana, et al. Zásada rovnosti a zásada kontradiktornosti v civilním právu procesním. Acta Iuridica Olomucensia, 2011, 6.1: s. 119. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=86245>.
 - PELC, Vladimír. *Koncept kontradiktornosti v trestním řízení*. Acta Universitatis Carolinae Iuridica, 2023, 69.3: s. 14. Dostupné z: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1174748>.
 - ASKIN, Frank. *Secret Justice and the Adversary System*. Hastings Const. LQ, 1990, 18: s. 745. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/hascq18&div=32&id=&page=&collection=journals>.
 - POTTER JR, Parker B. *Ordeal by trial: Judicial references to the nightmare world of Franz Kafka*. Pierce L. Rev., 2004, 3: s. 200-203. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/plr3&div=15&g_sent=1&casa_token=

- PINAIRE, Brian. *The Essential Kafka: Definition, Distention, and Dilution in Legal Rhetoric*. U. Louisville L. Rev., 2007, 46: s. 118-119. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/branlaj46&i=115>.
- PROVAZNÍK, Jan. Trestněprávní meze lži při obhajobě v trestním řízení. Online. In: Advokátní deník. 2019. Dostupné z: <https://advokatnidenik.cz/2019/03/27/trestnepravni-meze-lzi-pri-obhajobe-v-trestnim-rizeni>.
- TALL, Emily. *Who's Afraid of Franz Kafka?: Kafka Criticism in the Soviet Union*. Slavic Review, 1976, 35.3: s. 485-489. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/2495121>.
- SCHNEIDER, Gerd K. Roger A. Crockett." Understanding Friedrich Dürrenmatt"(Book Review). In: Symposium. Syracuse University Press, 2000. s. 195-199. Dostupné z: <https://www.proquest.com/openview/7a68d9e0b210230ef760e45ac4be210b/1?pq-origsite=scholar&cbl=1821476>.
- TENCKHOFF, Jörg. *Leiden am Recht: Franz Kafka, Dichter und Jurist*. JuristenZeitung, 2000, s. 1144-1146. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/20825649>.
- MASUZAWA, Tomoko. *Behind the Law: Staging of Guilt in Kafka via Dürrenmatt*. Journal of the American Academy of Religion, 1992, s. 41-43. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/1465369>.
- ARNOLD, Armin. *Friedrich Dürrenmatt and Edgar Wallace*. International Fiction Review, 1976. s. 142-144.
- WINSTON, Krishna. *The Old Lady's Day of Judgment: Notes on a Mysterious Relationship Between Friedrich Dürrenmatt and Ödön von Horvath*. 1976. The Germanic Review: Literature, Culture, Theory, 51:4, s. 312-315. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/19306962.1976.11787235>.
- LITOWITZ, Douglas E. *Franz Kafka's outsider jurisprudence*. Law & Social Inquiry, 2002, 27.1: s. 117-122. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/lsoiq27&i=113>.
- TERAOKA, Arlene A. A Faustian" Versprechen": Dürrenmatt, Staiger, and Late Goethe. Monatshefte, 2012, s. 16-18. Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/41495740>.
- HOLZAPFEL, Tamara. *Crime and Detection in a Defective World: The Detective Fictions of Borges and Dürrenmatt*. Studies in 20th & 21st Century Literature, 1978, 3.1: s. 53-55. Dostupné z: <https://newprairiepress.org/sttcl/vol3/iss1/5/>.
- JACOBS, Jürgen. *Recht und Gerechtigkeit im Werk Friedrich Dürrenmatts*. Neue juristische Wochenschrift, 1989, 42: s. 343-349. Dostupné z: <https://s-space.snu.ac.kr/handle/10371/87388>.
- ALGUZO, Nouh Ibrahim Saleh; IBRAHIM, Nouh. *Totalitarianism and Dystopia in Franz*

- Kafka's 'The Trial'*. Zarqa Journal for Research & Studies in Humanities, 2022, 22.1. Dostupné z: https://zujournal.zu.edu.jo/images/stories/volume_22_no_1_/1.pdf.
- GLEN, Patrick J. *Franz Kafka, Lawrence Joseph, and the Possibilities of Jurisprudential Literature*. S. Cal. Interdisc. LJ, 2011, 21: s. 47-55. Dostupné z: <https://heinonline.org/HOL/P?h=hein.journals/scid21&i=49>.
 - SIEGEL, Everett. *Franz Kafka's The Trial: Guilty or Innocent?*. The Psychoanalytic Quarterly, 1996, 65.3: s. 561-565. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/21674086.1996.11927506>.
 - ROBINSON, Martha S. *The Law of the State in Kafka's the Trial*. ALSA F., 1982, 6: 127. Dostupné z: https://heinonline.org/HOL/Page?handle=hein.journals/lstf6&div=19&g_sent=1&casa_toke.
 - SMITH, Amelia, et al. *Kafka's "Das Urteil" and Philosophy of the Penal System*. German Department, Illinois Wesleyan University, 2015.

2. Seznam použitých právních předpisů

2.1 Tuzemské právní předpisy

- Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2024-01-22]. Dostupné z: www.beck-online.cz.
- Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů. In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2024-03-31]. Dostupné z: www.beck-online.cz.
- Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů. In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2024-02-18]. Dostupné z: www.beck-online.cz.
- Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb. a ústavního zákona č. 295/2021 Sb. In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2024-02-28]. Dostupné z: www.beck-online.cz.
- Zákon č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů. In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2024-03-01]. Dostupné z: www.beck-online.cz.

2.2 Historické právní předpisy

- Zákon 113/1895 ř. z. o soudním řízení v občanských rozepřích právních (civilní řád soudní). In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck

[cit. 2024-02-10]. Dostupné z: www.beck-online.cz.

- Zákon 119/1873 ř. z., trestní řád. In: Beck-online [právní informační systém]. Nakladatelství C. H. Beck [cit. 2024-05-01]. Dostupné z: www.beck-online.cz.
- Magna Charta Libertatum, 1215, s. 17-27. Dostupné z: <https://www.torrossa.com/en/resources/an/2938944>.

3. Seznam použité judikatury

3.1 Česká judikatura

- Nález Ústavního soudu I. ÚS 566/07 ze dne 5. 8. 2009. Dostupné z: www.beck-online.cz.
- Usnesení Nejvyššího soudu České republiky Nao 76/2010 - 107 ze dne 30. září 2010. Dostupné z: www.beck-online.cz.

4. Seznam internetových a ostatních zdrojů

- Dal do bankomatu svou kartu, přesto vybral peníze z cizího účtu. Soud ho chtěl potrestat za krádež. In: Novinky.cz [online]. 2020 [cit. 2022-11-19]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/krimi-dal-do-bankomatu-svou-kartu-presto-vybral-penize-z-ciziho-uctu-soud-ho-chtel-trestat-za-kradez-40418521>.
- Konzultace s JUDr. Janem Koskem, Ph.D.

Porovnání pojetí práva v díle Franze Kafky a Friedricha Dürrenmatta

Abstrakt

Právo a literatura je v Česku stále málo prozkoumaným oborem, který by měl být dále rozvíjen, zejména prostřednictvím dvou tolik odlišných spisovatelů, jakými byli Franz Kafka a Friedrich Dürrenmatt. Jejich díla jsou postavena na odlišných principech, a o to lépe se ve výkladu práva doplňují. Kafka konstruuje právní labyrint, z něhož není možné uniknout, Dürrenmatt skrze právní realičnost ukazuje rozevřené nůžky mezi právem a spravedlností. Oba dva pak využívají literaturu k pokládání otázek, na něž v platném právu není prostor, měly by však být základem pro každého právníka.

Pokud něco oba autory spojuje, tak je to vědomí, že skrze právo nemohou slábi dosáhnout spravedlnosti. Užívají zákony jako nástroje mocných k jednání, které se přiči morálce, ale je po právu nebo přinejmenším není právem nijak potrestáno. Když je Josef K. v Procesu odsouzen k smrti, aniž by pravděpodobně spáchal jakýkoliv trestný čin, je Gastman v Soudce a jeho kat zločincem z povolání, aniž by ho po čtyřicet let stihl byť sebemenší trest.

Právě trest hraje u Kafky i Dürrenmatta zásadní roli. Je symbolickým vrcholem jejich děl, který někdy znamená zkázu a jindy vykoupení. S trestem se pak ne vždy musí pojit vina, minimálně ne ta právní, především Dürrenmatt klade na čtenáře mnoho otázek týkajících se morální či metafyzické viny. A může být vůbec někdo nevinen, nebo je nevina jen stav, kdy se ještě neprojevila vina, ptá se ve svých knihách Kafka. Ať už je jeho soudcem příroda, soud v podkroví nebo otec hlavní postavy, vždy dochází k nejvyššímu trestu, jako kdyby nebylo nikdy možné vině alespoň částečně uniknout.

Výklad práva je výsostná disciplína právníků. Výklad morálky již o poznání méně. Kafka s Dürrenmattem nám kvalitní literární formou umožňuje analyzovat právo a právní principy a vnitřně je porovnat s vlastními hodnotami. Ať již tento proces, vnitřní, nikoliv soudní, dopadne jakkoliv, je nutné jej minimálně provést.

Klíčová slova: Franz Kafka, Friedrich Dürrenmatt, Právo a literatura

Comparison of the concept of law in the work of Franz Kafka and Friedrich Dürrenmatt

Abstract

Law and literature is still an under-researched field in Czechia, which should be further developed, especially through two very different writers, such as Franz Kafka and Friedrich Dürrenmatt. Their works are based on different principles, and they complement each other all the better in the interpretation of law. Kafka constructs a legal labyrinth from which it is impossible to escape, Dürrenmatt shows the gap between law and justice through legal reality. Both of them use literature to ask questions that there is no room for in valid law, but they should be the basis for every lawyer.

If there is something that unites both authors, it is the knowledge that through law the weak cannot achieve justice. They use laws as instruments of the powerful to act in a way contradicts morality but is lawful or at least not punished by law in any way. When Josef K. is sentenced to death in the Trial, without having probably committed any crime, Gastman in the short story The Judge and His Hangman is a professional criminal without even the slightest punishment for forty years.

It is punishment that plays a crucial role in both Kafka and Dürrenmatt. It is the symbolic pinnacle of their works, sometimes signifying destruction and other times redemption. Punishment does not always have to be associated with guilt, at least not legal guilt, especially Dürrenmatt asks the reader many questions regarding moral or metaphysical guilt. And can someone be innocent at all, or is innocence only a state where guilt has not yet manifested, Kafka asks in his books. Whether his judge is nature, the court in the attic, or the main character's father, the ultimate punishment always occurs, as if it were never possible to escape guilt at least partially.

Legal interpretation is the supreme discipline of lawyers. The interpretation of morality is a little less familiar. Kafka with Dürrenmatt allow us to analyze law and legal principles in a high-quality literary form and internally compare them with our own values. No matter how this process, internal, not judicial, turns out, it must at least be carried out.

Key words: Franz Kafka, Friedrich Dürrenmatt, Law and Literature